Фрагмент перший

Зачин

Відразу хочу попередити читача, що в цьому скрипті є два оповідачі: крім того, що позначений як автор, ще мій приятель Микола Лико, професор історії і мій однокурсник в університеті. Річ у тім, що нам обом забандюрилося писати спогади: мені — свої, а йому — свої, а отже, після певного відчуження ми знову зблизилися: Микола мав у мені потребу як у мовностилістичному дораднику, а я в ньому — як у знавцеві нашого минулого, де почуваюся не зовсім на коні. Звісно, те, що ми майже одночасно вдалися до писання спогадів, твердо засвідчило: до наших вікон владно постукала старість. На метафоричному рівні — це перехід від співжиття з Ляхесис, що, як відомо, веде людину крізь мінливості долі і з якою нам обом жилося, хоч і не безклопітно, але не зле, до такої не вельми привітної супряжниці, як Атропос. Але одне хочемо, а інше мусимо робити. Бо настає такий час, коли, хочеш не хочеш, а тебе несе, як у розбурханому потоці, і тільки дурний поринає на дно через переляк, а кожен намагається в тому потоці якось борсатися. Отож ми почали писати спогади, у хитромудрий спосіб навіть їх видали, і на них, також спільно, був лише один відгук у пресі: невідома нам дама Ж. Смикальська написала, що обидві книжки винятково бездарні, бо від них тхне нафталіном; Микола Лико від того засмутився, не маючи досвіду на літературних "стезях", а я втішився, бо це свідчило: щось ту літературну даму роздратувало, а коли нерозумна жінка дратується — то ознака непогана, принаймні трохи підігріває авторську пиху, а це каталізатор успіху, принаймні для самого себе. Зрештою, я також, хоч і номінально, історик, отже, збирач усяких уламків та шмаття, яке й належить пересипати нафталіном, щоб воно, ошмаття, збереглося, інакше його пожеруть такі Ж. — не можу розшифрувати точно криптоніма, можливо, Жучка; гадаю, не від назви псиці, а від жучка́, кузьки, адже боїться нафталіну, а може, цього скорочення вжито, щоб сховати непристойніше слово? Отож ані мої, ані Миколині спогади не викликали в суспільстві жодного інтересу, окрім суворого звинувачення

пані Ж. Скидальської, вибачте, Смикальської; але користь од цього зіштовхнення була, принаймні для Миколи: в нього пробудився інтерес до дослідження білих плям у власній генеалогії, а що документального матеріялу для цього роздобув небагато, то відступив його професіоналові-писаці, тобто другому "я" цього скрипту, щоб доповнив те, чого він не розшукав, фантазією, тобто заповнив порожні місця вірогідним, але все-таки фіктивним матеріялом, адже все фантастичне — фіктивне. І це дає мені сяку-таку сатисфакцію, бо означає: мій друг мої мистецькі достойності, на відміну від п. Ж. Смикальської, визнає.

А рух потоку слів, що складають цього скрипта, котрий, треба гадати, також пахнутиме тонконосим дамам нафталіном, було надано давнім, од 1621 року, віршем; його видлубав у "Київському літопису" 1241–1621 років мій-таки приятель, перше "я" цього писання; вірш звався характерно: "Забави і деякі справи рицарські". А весь інтерес у тому, що головний герой, як сказав мені Микола, носив прізвище Лико. Передаю йому слово.

Кожен сказав би, що прізвище не вельми шляхетне, бо лико — це підкірне пасмо в липи, з якого робили личаки, здираючи зі стовбура (є вираз "дерти лико"), а личаки носило, як правило, простолюддя, особливо на Поліссі, звідкіля і я родом. Отже, був переконаний, що коли я Лико, то й коріння моє селянське, хоч рід мій жив у такому не вельми знаному місті, як Романів у східному Волино-Поліссі. Але, подлубавшись в архівах, я з’ясував, що Лики — не корінні романівчани, а переселилися сюди в XIX столітті із Черкас. Одначе, прочитавши того вірша, потрапив у зачудування, бо в ньому йшлося про смерть "рицаря неоціненної печалі", як тут пишеться, притому не простого, а князя Семена Лика, який був черкаським підстаростою і, як сповіщається вже в самому літопису, загинув од чарівниці в Черкасах-таки.

Я був приголомшений. Одне те, що здобував підставу виводити себе з князів, які навряд чи ходили в личаках, а прізвище Лико дістали (тут увімкнув фантазію другий дійовець цього опису, зазначений як автор), бо, як чудові вояки (князь Семен таким був), "дерли лико" з тих, із ким

воювали, отже, воно не буквальне, а метафоричне. Ну що ж, можна було б попишатися, хоч не мав жоднісіньких документальних підстав пов’язувати себе з тими рицарями, якими були князі Лики, хоч мої родичі колись у Черкасах таки жили. До речі, сам князь Лико мав у цьому місті лише дім для урядування, а більше мешкав в Олександрійську, що на південь від Черкас.

Але ще більше був уражений, довідавшись, що цей славетний свого часу воїн, якого у вірші подають як "дорогий карбункул, коштовнеє клем’я", загинув не на бойовому плацу, як годилося б, а від якоїсь чарівниці, і це в містерійний спосіб таки пов’язувалося з моїм родом Лик, серед яких він став першою жертвою якоїсь давньої Атропос, але не єдиною.

Мойри в античній мітології мали свою атрибутику. Зображали їх статечними жінками з кужелем, терезами, ножицями та сувоєм папірусу, на якому записано тисячі, а можливо, й мільйони доль. З кужеля витягувалися нитки життя, на терезах важились учинки людей, ножицями нитки обрізувалися, а сувій папірусу (такий вигляд мали найдавніші книги) — це К н и г а д о л ь, де історії записувались із протоколярною точністю. Хотів би дістатися до тієї книги (це вже каже друге "я", автор), яку годі прочитати одній людині, але міг би вичитати звідти принаймні історію Роду Лик, котрі з князів виродилися в простолюд, а з воїнів — у простих козаків та міщан; чи ж не цікаво, як це відбувалося? Але сьогоднішній мій інтерес не в тому, він локальніший і переходить більше в царину психології, ніж соціології. А у вкладеному у "Київський літопис" вірші є ряд загадок. Наприклад: чому автор вірша хотів смерть князя Семена відкупити своєю смертю, як стародавні троянці відкупили мертве тіло Гектора; "зóлота вагою тіла"? Микола при цьому заявив так: цю стилістичну фігуру, сказав, можна пояснити рядками, що йдуть далі: "В кожнім-бо давнім рицарськім народі мужа до бою золотій дарували свободі". Але я вважаю, що й ця фраза загадкова для малоосвіченого читача, хоч Микола сказав, що йому, як історикові, а ще професору, фраза цілком зрозуміла. Річ у тім (згадаймо "Енеїду" І. Котляревського), що в давній поетичній традиції троянців накладали на

українців; отже, князь Семен Лико був задіяний у справі здобуття "золотої свободи" Україні, про що свідчить фраза: "Такого вождя віднайшло русинське плем’я", а його кров зветься "чесною", ще й зазначено: "Князь Семен Лико — вождь діяльний" і описано його подвиги супроти ворогів — московитян і татар: за його приводом здобували "замок московський Білгород" (його здобули, діставши "скарбу немало"), потім Рильськ і Путивль "усім на подив", а загалом "той князь був "рицар справний"". Зустрічався з татарами на Моравських шляхах, перепиняючи в дорозі, "наче води об скелі, на них нападав все". І завжди в бою перший бував саме князь Лико. Через це "Україну отак заспокоїв од нахіддя і тим здоров’я людей і міст українських уміцнив здоров’ям своїм". Загалом же князь Семен "у воєнних змаганнях вік свій провів, в полях диких, біля шляхів Моравських татарів гонив", терпівши спеку й холод, опріч хліба не маючи й води. "В отой спосіб, — пишеться у вірші, — свій вік молодий він прожив". Для мене це вказівка істотна, бо свідчить, що загинув князь од ворожки таки молодим. І нарешті останній рядок може пов’язати історію чи долю князя Семена із сповіщенням літопису поза віршем, що загинув од ворожки. Ось ці слова: "Потіх своїх з великою радістю досить мав".

Отут, здається, й зарито, грубо кажучи, собаку. Інакше мовлячи, для розгадки цієї загибелі, очевидно, як це часто буває, треба шукати… жінку.

І вона в темені того давнього часу існувала: дочка Атропос із тінню в очах, із тінню в серці, що розтікалася разом із кров’ю і замерзала в очних яблуках, на які бойовий князь напевне колись сягнув: можливо, й укусив од них раз-другий, однак здалися йому не досить солодкими, гіркими чи кислими, тож легковажно відкинув недбалим помахом. Але дочка Атропос, позбувшись своїх яблук, перетворила їх у замерзле чорне груддя, а рука справжньої Атропос всунула пальці в очка ножиць і звела їх, бо уздріла білу нитку, що тяглася слідом за веселим і нестатечним, а може, й добре розхмеленим князем, який гуляв, не шкодуючи грошей, тож сипав ними, як сиплють зерно на Щедрий вечір, бо й сам був щедрий, та й Вечір ішов побіч, і він недобачив, що той Вечір ішов не сам

по собі, а в отій замерзлій темній кризі; а Семен був легковажний князь, бо чи ж одна така запаска зустрілася йому в його скочній, танечній ході? Хапав ту, що нагодилася, в обійми і прокручувався в короткому танці-падвані. І сміх пирскав із його очей, як прище проміння із сонця, і таке ж проміття прискало з очей тих носійок запасок, що йому в дорозі здибалися. Відтак од того короткого танцю не в однієї по тому запаска починала пухиритися, роздуватися, перетворюючись у круглого бубона, дивного бубна, довбуш біля якого сидів не біля нього, а в ньому й гатив маленькою рожевенькою довбенькою. Він же, князь Семен Лико, і не подумав зупиняти своїх веселощів і танцю, а хапав в обійми все нових і нових танцівниць і прокручував з ними кільця. І було неймовірно весело й гучно, і вилися довкіл зелені пасма, з яких вилазили шипучі голівки. Відтак ставали більше уявні, як явні, і лише одна справжня, бо тільки в однієї замерзла в очах, позбавлених яблук, чорна крига від пітьми, що точилася від чорного поту із серця. І могло бути, що князь Семен Лико на хвильку відчув ту пітьму й чорну кригу; може, й зупинився трохи зачудований, адже його геройське серце не відало страху, тим-то його страх — це й було здивування. Але й воно — лише спалах, короткий, ніби помах шаблюки, якою він, агей! умів орудувати! Через це розсміявся легкотравно й відгорнув з дороги ту, із замерзлою кригою в очах, може, перед тим і посіявши початка для того, щоб і під цією запаскою почав виростати круглий бубон із довбишиком усередині. А може, не закладав туди анічогісько, однак біда його в тому, що без вагань міг таке вчинити, а по хвилі все цілковито забути. Бо танець тривав, а це значило, що Клото не розгиналася від свого прядива, тчучи нитку за ниткою, а Ляхесис була в тому танці привідцею, і тільки Атропос, поки що не маючи роботи, сіла до столу, розгорнула сувоя аж до того місця, де кінчалися попередні записи, взяла між пальці писало, покрутила ним, зробила на столі пробу письма, а тоді почала сміливо записувати, вряди-годи скидаючи очима без яблук і з затужавілою кригою в них, намагаючись хоч так отямити розгулялого князя. Але це попередження до нього, на жаль, не дійшло, бо князь був увесь у полоні танцю, крутився, робив кола, замикав кільце, хапав в обійми нову й нову запаску і пив розпарений і розжеврілий дух, що ним щедро овіювали його оті ніжні запаски.

Наступного ж ранку князь Лико був знову на коні і мчав на чолі своєї хоругви туди, де, як оповіли втеклі люди, увірвався в їхні землі татарський чамбул. Князь і не подумав озирнутися, бо коли б це вчинив, то побачив би, що все навкруги залито яскравим ранковим сонцем, усе грає, яріє, смарагдіє й сміється. І тільки в одному місці залишається згусток пітьми, убраний у запаску й у сорочку з вишитими в чернь рукавами й з вінцем на голові, причому стрічки, що зливалися від нього (чи від особливого освітлення, чи від тіні дерева), здавалися сірі й однакові барвами. І той згусток пітьми тримав в очах по чорній крижинці, з яких так і не виступила чорна ніч, щойно проминула. Він же мчав розсміяний, юний, запалений, гінкий, виструнчений, із клаптиками сонця в очах, відчуваючи, як п’янко б’є йому в обличчя туге й густе повітря, і цілком забувши про потіхи свої, яким ще вчора й позавчора, передвечір і ввечері віддавався з великою радістю. А велика радість і тепер його не покидала, тож не мав у серці жодної скрухи й отухи.

Та ж тінь, що пильно за ним стежила, залишалася нерухома і то тільки доти, доки маячив перед очима, а щойно від нього та хоругви залишилася сіра хмара порохів, тінь схитнулася й рівною дорогою, не криючись і не ховаючись та й не пришвидшуючи ходи (адже була важка від накопиченої темені), рушила вулицею і покрокувала у скерунку, лише їй відомому: може, вийшла за місто в ліс, а може, з міста й не виходила — все залежало від того, де мешкала відома всім баба Пуця, яка, як брехали люди, ніколи не була дитиною, і дівкою, і заміжнею, а все — бабою. А що ніколи не була молодшою, то й не старіла, принаймні найстарший у Черкасах дід Спиридон, якому було, як він вважав, сто і оден рік, про це казав як самовидець, а він був і дитиною, і юнаком, і чоловіком у зрілості та літах.

— То така баба, — казав, — що їй більш як сто і два — багато старша від мене. А ще вона така, що й чорт не вхватить, отож лучче її обійти.

Але тінь, що простувала дорогою, й не мала наміру її обходити, а може, завдяки таким, як вона, котрі постійно потребували заходити з бабою Пуцею в конфіденції, та й мала підстави залишатись у часі

недіткнутою. Отож тінь переступила перелаза й побачила хатку, аж таку невеличку, що в неї не влізло б двоє людей, а в дворику малу копанку із цілком покритою ряскою водою, аж здавалося, що то зелений тічок. А на тому тічку стояла в личачках біла бабуся, бо все в ній було біле: і волосся, і кораблик на голові, й одежа, а її обув’я аж нітрохи у воді не мочилося.

— Що, вже поїхав? — спитала баба Пуця.

— Поїхав, щоб його чортяка вхопив, — сказала дівка-тінь.

— Не можеш угамувать кохання?

— Якщо це кохання, то щоб я сказилася, — сказала прибула таким зимним голосом, що її слова випливли з рота ніби покриті памороззю.

— Ага, ага! — проспівала баба Пуця. — Зайшла, любонько, вже в тяж? Той такий, що йому довго не треба.

— Хай його кінь скине, а другий потолочить! — сказала прибула.

— То не привороту хочеш? — здивовано спитала бабця. — Але нє, я не вбиваю, тілько привертаю, отож коли тобі цього треба, то поговоримо, а коли намислила біду на мою голову, йди шукай іншої, бо я добра, а добра морозом не диха.

І вона скромненько понурилася, ніби й засоромилася трошки, але одним оком, бо друге дивилося хитренько.

— А коли добре заплачу? — понуро спитала тінь. — Маю чим і не поскуплюся.

Бабця при цьому стала схожа на жабку, навіть так само очі вирячила й губи розтягла.

— Бачиш, золотце, — сказала тонко. — Коли б я когось загнала до Аверну й коли б доручила те Оркові, то люди, а вони, сама знаєш, чорнороті, мене б обплескали, як обплескують болотом лярву і злочинницю. Тоді б мене кат узяв би на дибу і почав би виривати з мене, як із комарика бідного, ручки й ніжки, а вони мені й так болять, — тужливо проячала бабця. — А ще б розбив мені крижі, а вони й так мені ломлять, що спасу нема. Нє, тут Орк не поможе.

— А що це за Орк? — спитала понуро дівка-тінь.

— А це такий капосник, хай на нього кат, не на мене.

— А ще якесь слово сказали…

— Аверн? Ну, це такий ставочок, як мій. Тільки мій зелений, з рясочкою, а той зі смолою. Мій ніби тічок, а від того й дим валить.

— Я вас не викажу! — твердо сказала прийда.

— Еге ж, не викажеш, — скрушно зітхнула баба Пуця. — Але ті чорнороті людиська і без твого виказу довідаються. А знаєш чому? Бо вони, як пси і сучки, вітер нюшать. А слова у вітрі залишаються, він їх і несе, як порохú. А пси і сучки з того вітру їх і вибирають і на свої язики кладуть, на них вони й печуться, як млинці на пательні. О, я це знаю! Отож коли хочеш привороту, допоможу, а звести зі світу… Ні, ні!.. Тоді мене, Боже збав, спалять чи за шийку почеплять, а в мене горлечко слабке, все мені болить, чуєш, як тоненько балакаю.

І вона скорботно схилила набік голівку.

— Гаразд! Тоді прикличте мені його! Прикличте, бо вмру! — останнє речення дівка-тінь не проказала, а прорепетувала.

— Дай дуката, — любенько сказала баба Пуця, — й прикличу, бо вони всі, курвалі оті, на дуката йдуть, як риба на приманку. А ще трошки додаси, то побачиш, яка сила в моїх чарах, хо-хо-хо! Трохи її є! Це коли б він, обіясник, бившись із татарвою, потрапив у Тартар, то й звідти його виведу.

— Що це за Тартар? — не збагнула дівка. — Це Крим так звуть?

— Та нє, не Крим, — терпляче пояснила баба Пуця. — А щось, як запалена піч. І вогонь мені його видасть, і повітря, і вода, і земелька свята — всі видадуть, ще й раді будуть. Але ти не поспішай, серденько. Почекай, поки народиться Діяна.

— Яка ще Діяна?

— Все в мене випитуєш, — блимнула баба Пуця. — Інакше її звуть Дзіванна-панна, і не твоїй, вибач, дурненькій голівці про це знать. Тож мовчи і диш!

І баба Пуця вибрела з копанки, не сколихнувши ряски, і підійшла до літньої печі, де стояли всілякі горщики, і почала там поратися. І поралася доти, доки минув день і з’явився місяць; тоді баба почала помаленьку змішувати з просом усяке зілля, докидаючи туди потрошки й трути, скільки хотіла й знала, і це чинила, ніби смачну кашу чи пирога їла, — любенько.

Прискіпливий читач (хай і на кшталт пані Ж. Смикальської) у цьому місці може сказати, що автор скрипту зажив методологічної помилки, хоч таке часто трапляється в красному письменстві: невідповідності лексики героя з ним самим (чи з нею).

— Хіба може знати, — скаже цей причіпливий невіра, — проста баба-чарівниця, яка навряд чи бачила на своєму, хай і безконечному, баб’ячому шляху хоч одну писану чи друковану книжку (такі в церквú, сказати б, не ходять); так-от: чи може знати така неотеса бабисько античну мітологію, а віщає сяка-така про Орка, Аверн, Тартар, Діяну? Автор тут явно, скаже презирливо пані Ж. Смикальська, пересобачив.

Але я не "пересобачив", пані Ж. Смикальська. Все пояснюється просто. Якщо пам’ятаєте, я сповістив, що про смерть князя Семена Лика "Київський літопис" подав тільки те, що він загинув од чарівниці, — і жодних подробиць, принаймні нічого не сповістив, як це відбувалося і який тоді був обряд чарування. А мені це конче треба описати, коли хочу оповісти цю історію не лише докладно, а й історично правдиво. Так-от, пані Ж. Смикальська, цей обряд, до вашого та інших моїх зоїлів відома, докладно описав у знаменитій "Роксоланії" Себастіян Кленович ще 1584 року, а що обряди в часі мало змінюються, свідчить поемка Симона Пекаліда "Чари", надрукована 1614-го, а вже звідси до 1621 року, коли відбувається наша дія, минуло всього сім літ. Отак-от, саме С. Кленович у мову чарівниці вкладає отого Орка, Аверн, Тартар і Діяну, а я, може, й грішний, зате старанно óписа того чарування по-учнівському переписав і травестував, а зміни в опису чиню, щоб ніхто (зокрема й ви, пані Ж. Смикальська) не звинуватив мене в плагіяті. Тут же засвідчую, що розглядаю того описа як документальне свідчення, крім того, подаю харч для прихильників компаративної єресі в літературознавстві.

Отож я спинився на тому, що баба Пуця готувала для жінки-тіні приворот. При нагоді те-се в дівки розпитувала, відтак запросила повечеряти молочною кашею, хоч жодної корови вона не тримала, одначе мала в себе достатньо й молока, й кисляку, і сиру, й сметани, і масла; як вони, сякі-такі відьми, те дістають, не зникло знаття й дотепер. Однак це не до нашої теми. До нашої ж буде опис темряви, яка наливалась у світ цілком так само, як здоєне в чарівницький (чи у відьомський) спосіб молоко від чужих корів, але те молоко, на противагу справжньому, швидко чорніло, перетворюючись у чорнило, бо щось його таки чорнило, — можливо, та пітьма, що точилася від крижаних чорних

очей дівки-тіні, чи лише від її тіні, чи від неї-тіні, важко сказати. Відтак почорніла й баба Пуця, котра досі була в білому. Бо як тільки день погас, загасла і її біла одежа, ставши спершу сірою, а тоді синьою, а по тому й зовсім чорною. І коли це сталося, баба раптом почала рости: на сажень, а тоді ще на пів.

— Ставай, дівко, біля мене! — сказала чавунним, а не сокотависто-солоденьким, як до цього, голосом. — Зараз промовлю до духів, але ти не пізнаєш, хто то промовля, бо сама темінь скаже і сама ж відкаже. І не лякайся, бо пройдуть повз тебе дивні видива.

І тут темінь і почала промовляти, а луна від тих слів, що відбивалися від стін, та дерев, та й дощатих споруд у дворі, на ті слова (які саме, розібрати було годі) давала відповідь. І дівці-тіні увіч здалося, що слова промовляла не баба Пуця, а таки вона, були-бо такі, які давно зійшли, як чорне тісто в її нутрі-ночвах, може, і в серці, а може, і в печінці; а вона, дівка-тінь, тільки й чинила, що брала дерев’яною ложкою, зробленою з її затятості, те тісто і кидала на пательню місяця чи Діяни, як визначила баба Пуця і як не раз чинила, коли щось смажила, дівка. І коли ті млинці смажилися, з глибу землі почувся жахливий гавкіт (дивна річ: коли пишу ці рядки, довкола мого дому собаки також зняли неймовірні брехи), а ще почулися рики поганих тварин і тих, як писав поет із XVI століття, що "наслідують темінь". І тоді земля розступилась і з неї почали виростати дивні почвари: величезні, роздуті, карачкуваті, білоокі, чорнозубі, лахматі, головаті, голозаді, ногаті, лапаті, а всі сморідкі, й пішли одне за одним, як динозаври, бронтозаври і всілякі інші заври, а коли доходили до дівки-тіні, стрибали й перелітали через її тіняву плоть.

— Хай твій дух, — закляла баба Пуця, — того не боїться! Збережи ясність ума, Симоно, й думай лишень про свого Семена. Бога забудь, коли шукаєш ради в духів, бо ще ніхто не спромігся поєднати небо й пекло, не здолаєш того й ти. Бог допомагає — нечиста сила відмовляє, біс допомагає — Бог одмовляє. І це, Симоно, все одно, що ніч і день, бо не може бути вдень ніч, а вночі день, хіба що коли сонце западається.

І вони обидві на хвилю позавмирали, ніби вийшли душами зі своїх тіл, залишивши самі опудала, але недовго так тривало, бо душі знову в них повернулися; може, хіба трохи інакші, як були.

— А тепер сідай, Симоно, не стій! — завершила баба. — Задери спідницю, але пахвину прикрий. Зваримо пшоняну кашу та й біб.

І баба Пуця всунула їй горщика із пшоном та бобом впритул до її лона, яке поступово почало розпікатися.

— Еге, еге, добра ти учениця, — мовила баба. — Зараз каша закипить! — І вона зашелестіла з присвистом, як вужака. — Хоч не буде, хе-хе, полум’я і хоча поклала між твої фалди все сире, хі-хі, зараз воно буде вчас. Припікає?

І Симоні почало й справді розпікатися лоно, аж закинула голову й побачила місяця, чи Діяну, супроти себе — лице в лице. І холодне сяйво скресилося з чорною кригою її очей, відтак заскреготала зубами, а з темного рота виповз вуж стогону. І їй здалося, що лоно її і фалди одежі біля нього солодкаво-гірко куряться. Запекло́ ще більше, хоча в очах, у серці і в інших вудах крига так і не розмерзлася.

— А тепер проказуй разом зі мною, — наказала чавунним голосом баба Пуця. — Нічого не думай і не вигадуй, розтуляй тільки рота, і воно саме прокажеться: слова я вже в тебе заклала, я просо й біб — у кашу.

І вони рецитацією проголосили просто в місяцеву пику Діяни, а може, проячали, а може, й проспівали:

Ми тут печемося, щоб ти, цього жару причина, з’явився.

Жар твій жадає тебе, кличе тебе твій вогонь.

Прийдеш сюди, то не буде жарúти вогонь невблаганно,

А не прибудеш сюди — здалека він припече[1].

— Все! — вказала баба Пуця й почала помалу розтавати, як згущений клубінь туману чи крижаний стовп, покритий лепом, аж доки знову стала тією ж смирненькою, біленькою та лагідною бабусечкою. — А тепер іди додому й спи. Хоч стривай: спробуй каші, чи добре вварилася?

Симона черпнула пальцем пшона й поклала до рота.

— Пшоно зварилося, — сказала.

— А біб?

Дівка намацала бобину й кинула до рота, відтак пожувала.

— І біб як масло, — сказала.

— Тоді все гаразд, — мовила втомлено баба Пуця. — Іди собі, бо я зморилася нівроку — всю силу на тебе витратила. — І раптом вигукнула тоненько: — А пла́ти ж не дала!

Симона розтулила зопрілу долоню лівої руки, і в ній зблиснув дукат. Маленька темна рука вихопила яскраве кружальце, і стара, як курка, зі сміхом пурхнула в розчинені двері, які з ляском за нею зачинилися. Відтак почувся такий звук, що його видає таки курка, коли вмощується на сідалі.

Симона натужно звелася, лоно її й досі пекло, але жарінь потроху спадала. Перегукувалася сторожа, і лементували, як то звичайно буває о цій порі, собаки. І дівці-тіні здалося, коли зморено тяглася, що той собачий лямент нагадує парубочий хор на вулиці, що зграйно виступає супроти дівочого, а співають і ті, й ті: парубки — низькими голосами до дівчат, а дівчата — високими до парубків; часом голоси підносились аж

до виття (це дівочі), а часом крилися й гризлися (парубочі). І дівка-тінь дибала негнучкими ногами під той голосистий супровід, відчуваючи на лиці легку остуду, бо вітерець, який перед тим бавився у листі, тепер знайшов собі пляц на її ланітах. І їй здалося, що дівки й сучки, котрі завели оцю співну вулицю, роздрочені отак через неї і нею-таки, тим-то нема кінця тому гавкотінню, адже всі вони вже довідалися, що вона вчинила. І, ніби музика до того співпащекування, озвалося зі стріх кілька пугачів, які зловісно загукали, і той зловісний гук став, як гра на дуді.

А коли вступила до хати й потерплими руками скинула горішню одежу, залишившись у самій сорочці, і як упала на ложе, настала та уроча хвилина, коли тяжко зітхають покинуті коханцями коханки, нерушно закоцюбнувши в постелі. Витягуються цілим тілом і лежать нерушно, залишивши живими тільки очі та серце. І серце буває тоді сполучене з очима линвочками, порожніми всередині, а через ту порожнину котиться до очей від серця печаль. Відтак виливається через очі, як вода, тільки гірко-солона. І той струмок тече й тече в ніч, але не розтікається, а всмоктується назад у шкіру щік, відтак повертається до того-таки серця. Тоді вони, ці покинуті коханки, забувають власне зло, але не забувають зла, учиненого їм. І те зло катує їх, як магістратський кат, уживаючи до того всіх своїх страшних приладь: заливає до носа розпечену сірку, а до рота — розтоплене-таки оливо. А потім трощить кістки чи забиває в дибу й підвішує, вивернувши назад руки. А по голій спині хльоскає немилосердно карбачем. І тільки одна вільга надається цим нещасним: оці струмки від серця та очей, що вимивають гіркий біль і солону отуху із задимленого маленького пекла в грудях. Однак не всі бувають при цьому покірні й податливі. Є й такі, як наша Симона, яка також не може заснути, бо має цілком нерозумну надію, тож благає чи Бога, чи чорта, сама не відає кого, їй допомогти. Перевертається з боку на бік, і ложе їй робиться твердіш за камінь. Важко зітхає, б’ється тілом, лягає ниць, а тоді горілиць. Замість дверей у її хаті — очеретяна завіска, і саме тоді, коли Симона хоче вже вити, як псиця до місяця, та завіска схитується і в ній замальовується постать баби Пуці з горнятком у руках, з якого виливалося, а часом прискало голубувате їдке світло.

— Принесла тобі зілля і чари до нього, — зашепотіла баба. — Повторимо те, що казали, бо з першого разу його не взяло. Може, тоді він із татарами різався. А коли чоловік воює по-доброму, як це кажуть, чари його, обіясника, не візьмуть. Та не журися, Симоно, не таких скручували в ріг. Покликала цього разу духів пітьми старшеньких і страшніших за отих перших недорік. Чи ж бачиш їх?

Симона бачила, але чи були вони страшніші од тих потвор, яких уздріла в дворику баби Пуці, сказати не могла. Вилазили із землі, лаштувалися, як вояки у шики, і йшли по чотири в ряді, а всіх їх хтозна і скільки. Попереду урочисто ступали музики: трубач, який дув у трубу, аж очі йому вилазили, а щоки надувалися, а мармиза стала червона, ніби залита кров’ю; по тому йшов хорунжий, схожий на барана, котрий ніс хоругву, — і сам чорний, і хоругва, а на ній наліплена диявольська п’ятикутна зірка, із ніжок якої, ніби червона барва, сочилася і спливала вихилясами долі кров. Після хорунжого їхав на чорному коні ротмістр цієї хоругви, і то був без найменшої одміни правдешній цап. Тільки великий, як то буває віл, також чорний і з рогами, химерно закрученими у формі скарлючених і звинутих людських тіл, — очевидно, то були насаджені на шпиці ті, кого баба Пуця скручувала в ріг. І ті скручені й насаджені на шпиці чоловічки розтуляли, скільки могли, роти й безперестанку волали.

Але не цього цапа покликала баба, а іншого, волохатого, в якого звисали довгі чорні кудла і на роги якого не було нашпилено невірних коханців, і не такого великого, як той ротмістр. А ще лився в того цапа з очей потік світла, як то бува вночі через вікно, зашторене крепом, але з діркою посередині, власне, з двома — на кожне око. А з ніздрів сипалися іскри, з рота ж вряди-годи вибухали язики полум’я, відтак здавалося, ніби той цап облизувався. І, дивлячись на те страховисько, Симона, яка вже не лежала, а сиділа на ложі, відчула, що її коса стала сторч до стелі, як ріг. А її очі полізли з очниць, наче раки, а може, також рогом стали, тобто насадилися на тоненькі вістряки. Але це вона перелякалася так лишень назовні, в нутрі лишалася спокійна, навіть цікавенька, а так буває в усіх дівчат.

— Хе-хе, жахнулася, — сказала мирно баба Пуця. — Це добре, бо значить, що цей бісової матері син потужний. А такого нам треба, інакше твого обіясника не взяти.

І тут цап заговорив трубним голосом, а може, це так заговорила труба, в яку дув на чолі хоругви бісів трубач.

— Чого, володарко, покликала? — спитав цап.

— Хочу, — сказала баба тим голосом, який був у неї, коли стала чорна й висока, тобто чавунним, хоч сама в чорну й високу не перетворилася, — щоб пішов туди — не знаю куди, але де шаландається обіясник цієї дівки, який привів її в тяж. Йди, цапе, і розшукай нечестивця, а розшукавши, принеси на хребті "милий кохання тягар", щоб його ця любка знову могла пестити, як собі захоче, хоч той і капосник, і блудій, хай йому грець із перцем і пиріг з колючками! Але нічого лихого йому не роби, бо це вчинить йому Симона за моєю наукою. За годину щоб був тут! Ширяй! Оп-ля!..

Баба Пуця мала рацію, коли казала, що під час першого їхнього із Симоною чарування молодецький рицар неоціненної печалі князь Семен Лико змагався в лютому бою з татарами, вислідивши їхній чамбул, що розіклався кошем біля невеличкої річки зі здобутим ясиром. І тоді, коли з’явилась у небі Діяна, з диким гуком упав зі своїм загоном на той кіш, відтак почалася різня, в якій князь, як завше, був перший, найхоробріший і найуправніший. І тривав бій дотоді, доки чинилося в дворику баби Пуці чарування, отож поїсти йому Симониної каші із пшона та бобу, так дивно звареної, не довелося. Тільки якоїсь хвилі відчув, коли дістав вільгу від рицарського справунку, що його плоть затверділа. Але таке в нього часто траплялося в менті найвищого бойового піднесення (а насправді це сталося тоді, коли Симона доварила на своєму лоні кашу), тож, не розібравшись до ладу, наш молодецький рицар заволав щосили і знову кинувся туди, де кипіла січа. Коли ж усе закінчилося і князь Семен переконався, що ніхто з напасників не втік, розіслав довкіл стежі, які доти літали степом, доки йшла Симона

вулицею додому. Зрештою під’їзди повернулися і зголосили князеві, що довкола ані душі. Відтак тоді, коли Симона корчилася, і крутилася, й переверталася на ложі, зітхала, плакала, тихенько скавуліла й відчувала те, що пізнає під катівськими тортурами його жертва, там, у степу, власне в ярку, розіклали багаття й почався бенкет на всю губу: вояки пили й горлали, набравшись, зрештою, так, що їхні животи невдовзі стали, як ті бубони, що ними мирного часу наділяв дівок, заразом і Симону, невгавучий рицар неоціненної печалі. Такого ж надутого живота мав і князь Лико, отож, п’яний і переїджений, устав од бенкету, щоб справити належну потребу. Стояв, похитуючись, під розлогим, засипаним зорями небом і тупо дивився, як до нього зловтішно посміхається Діяна (тієї хвилі здавалося, що вона не одна, а роздвоєна), адже і вона була жінка і співчуття до славетного рицаря не знала; притому добре відала, що має вчинитися далі, а може, вся ця вистава була її творення? Але князь Семен на її моргання не зважив, бувши зайнятий потрібнішим ділом, бо виливав із себе зайву воду, подзвонюючи елегійно струмком. А вода текла й текла й ніяк не могла витекти і вже утворила ручая, який, мов змій, повз між тирси-трави і зливався похилою площиною в ярок, прориваючи й невеликого жолобка. При цьому князь благувато всміхався, бо після переможних битов завжди ставав благуватий.

І тут він раптово стурбувався, від чого струмок, якого пусти од себе, раптово висяк. А сталося це тому, що князь раптом глянув під себе й побачив не тверду близьку землю, а віддалену й колихливу (власне, глибоко внизу простелявся залитий місячним промінням степ, який таки поколихувався), а себе — летячого в повітрі, аж вітер шпарко бив його в одну й другу щоку. І коли лапнув Семен те, на чому сидів, то пальці його ув’язли в густих кудлах, а ніздрі забив гострий цапиний дух, що трохи віддавав і його власного сечею. А ще уздрів два роги, ніби рогатку, що також мірно поколихувалися, і йому здалося, що сам він камінь, закладений до пращі, — отак і поніс його небесним шляхом посланий бабою Пуцею цап. І рицар неоціненної печалі, котрий і в найбільших січах, навіть коли над ним нависала ворожа шаблюка або біля вуха зі свистом пролітала стріла, ніколи не відав страху, тепер відчув, що тіло

його стерпло й помалу дерев’яніє. А язик став мусянджовий, як било біля дзвона, а чуприна стояла сторчака — зовсім так само, як стриміла коса в Симони. Однак тут стирчав оселедець, що його на додачу до чуприни по-козацькому носив князь Лико, а руки почали зрадливо тремтіти; спершу хотів, а потім не знайшов у собі сили стрибнути з такої висоти на землю; ба схопився за цапові роги, як за правúло чи стерно, але хоч би скільки силився розвернути того струга, нічого з тих зусиль не виходило.

І тут з’явилися перші хати передмістя славного города Черкас, які князь безпохибно пізнав, адже недаремно був тутешнім підстаростою; відтак цап почав знижуватися, а коли торкнувся землі, потужно струснувся, як труситься після купання пес; і хоробрий воїн князь Семен Лико, дорогий карбункул та коштовне клем’я, пролетів, як черепаха з байки Езопа, котра знамірилася політати, і гепнувся під ноги Симони, яка стояла на приступці до своєї хатки, ніби грім, трохи розставивши ноги й міцно вбивши руки в боки.

— Налітався, обіяснику, бабію, чортова болячко, гаде несосвітенний, мерзотнику й негіднику, котолупе й розпуснику, бабовале і пузонадувачу?

Князь же Семен Лико ніяк не міг отямитися після того, як гримнувся об землю, відтак біля його голови кружма літали бджоли, джмелі, а може, й ґедзі чи оси і всіляка інша нечисть. Але здолав сісти перед войовниче нашореною білоголовою, схрестивши по-турецькому ноги, і з величезним здивуванням удивлявсь у Симону.

— Слухай, — прожебонів він. — А хто ти така?

— Коли мене осідлував, як кобилу, то знав, хто я така? — немилосердно спитала Симона.

Князь Семен, дарма що такого високого звання, був усе-таки з русинського роду, як зазначено у вірші на його смерть, тому звичним рухом свого племені почухав потилицю, а тоді прорік:

— Знав я багато з вашого кодла. Але тебе, бачить Бог, не пригадую.

— Бо ти мене, коли ґвалтував, поставив навкарач, — немилосердно й без жодного сорому прорекла Симона.

— Що ж хочеш? — не міг через джмелів, ос, бджіл та ґедзів біля голови докумкатися Семен, від того аж чубом протрусив.

— Вийшла зустріти тебе, як свого господаря, — гордо сказала Симона, — щоб завести у свою хату і пригостити, чим Бог наділив, тоді вже напевне мене й пізнаєш.

— Ну що ж, за цим діло не стане, — легковажно сказав князь Семен і спробував, як умів, легко скочити на ноги. А що захитався, до нього підскочили два жевжики в прислужницьких ліберіях і з ярмулками на тім’ї, а ще із завертасним волоссям з маленькими, трохи підпиляними, а ще й посрібленими ріжками, і це посріблення, можливо, вчинила Діяна, яка дивилася за всім, що відбувалося, й реготала з утіхи серед неба круглою пательнею-мармизою, широко розтулюючи рота. Жевжики ж підхопили загулялого рицаря неоціненної печалі й блудія під пахви, як великого пана, бо великим паном він таки був, адже не хто, а князь, і хоча й Лико, та не липовий.

У хаті він застав затишненьку, лагідненьку, скромненьку, і трохи засоромлену, і привітненьку, а ще й усміхнену, із двома намальованими яблучками на щічках, бабуселечку, яка кудкудакнула, мов курка, котра перетворюється в півня, і повела ручкою, низько кланяючись, і тією ручкою з чорними нігтиками, ніби підмітаючи перед князевими ногами підлогу, відтак похопливо запрошувала до столу. І він не так сів, як упав на ослона й голосно видихнув із себе повітря.

— Але, по-моєму, — сказав він, трохи прийшовши до тями, — я сьогодні по горло напився і наївся, куди більше!

А це сказав тому, бо побачив стола, покритого убрусом, а на ньому наїдки й напої, а окремо слоїчка, низенького, окоренкуватого, затуленого білою шматиною, ще й перев’язаного червоною опаскою.

— Коли так, то й мак! — заквоктала бабусечка, тоді як Симона дивилася на Семена замерзлою темінню очей, і її обличчя анітрохи не розсурмилося. — Випий запіканочки, вона твою ситість прожене й погасить, і знову станеш голодний як вовк, бо вовком ти і є: і до їстива, і до питва, і до жіночих ласощів.

І вона розв’язала опаску на слоїку, змахнула полотняну затулу й налила до череп’яного поставця чогось густого, зеленого, жовтого і брунатного заразом, як це буває з листям восени.

Князь Семен недовірливо взяв поставця, покрутив у пальцях, сторожко понюхав, і його лице розпогодилося — пахло малмазією.

— Це малмазія і є, — сказала, ніби підслухавши гостя, баба Пуця.

— Гаразд! — мовив, ще більш прочумавшись, князь Лико. — І їсти, й пити у вас достатньо. А де жіночі ласощі? — і він засміявся, даючи знати, що жартує.

— А я тобі що, затірка? — люто сказала Симона. — І хіба вже не куштував мого сикеру?

У князя на хвилю завмерло обличчя, коли вдруге уважно, а водночас нетямковито розглядав Симону. І признав рацію: хоч вона, ця дівка, і схожа на сивуху з перцем, причому перцю того увіч передали, але й солодощів трохи до пійла доклали — це щоб трохи пригасити надмір гіркоти й печії. Але здивувався не від того. Річ у тім, що мав добру

пам’ять на обличчя і вважав, що позапам'ятовував усіх, котрі зараз блукають у пітьмі ночі зі своїми бубонцями й довбишиками в них, хоча до них здебільшого приблуджував тоді, коли царює Діяна, а до деяких по тому часом і повертався, а ще краще запам’ятовував тих, на кого накладав око вдень. Однак цієї Симони не пам’ятав цілковито. І щоб прочистити собі пам'ять, у якій трапилася така порча, як прочищають димаря від сажі, вирішив таки влити в себе малмазії, що її налила баба. І та виявилася цілком такого ж смаку, якого зазнав, розглядаючи Симону. А ще йому здалося, що не рідина полилася в його горлянку та кишки, а холодна гадюка, яка спершу, влазячи, потерла й горло, а тоді й кишки терпужним тілом. Од цього очі славутнього воїна, а ще пияка й бабія вирячилися, скільки могли, подиха перехопило, а гадюка в його нутрі перетворилась у ножаку, що забилася йому до шлунка й розпанахала навпіл. І він схопився з-за столу, забувши про немічність та отухлість свою, та й кинувся туди, де мирно висіла очеретяна завіска замість дверей, а Симона, пильно за тим стежачи, раптом дико зареготала, очевидячки на гухи, і бухи, і грімці з трюканням, які почав нечемно видавати із себе бідолашний князь Семен. Баба ж Пуця при цьому блаженненько стояла, покірливо склавши на животику рученята з чорними нігтями, і її обличчя сяяло теплом і ласкою, водночас не забула тоненько гукнути вслід за Семеном, який аж занадто прудко вилітав із хатки:

— Коли опорожнишся, приходь, ми тебе зачекаємо. Тоді й поїси заново, і поп’єш.

Але ми, автор цього опусу й оповідач професор Микола Лико, осмислюючи цю історію, засумнівалися, що князь Семен ті запросини почув, був-бо заскочений іншим, нагальнішим клопотом…

Себастіян Кленович останньої сцени не подає, а завершує свою оповідь про чарівниць описом, як цап приніс заблуканого коханця (там він зветься Федором, а дівчина — Федорою), відтак скромно зазначає:

Що було далі, всі знають, про це наші музи не кажуть.

Хай уже інший про те скаже, погоджуюсь я…

Отож на бажання поета я, автор, погодивши з моїм інформатором, професором історії, і продовжив цю оповідь. А загалом учинив травестування не так, як І. Котляревський (бо той змінив вірші серйозні на бурлескні), а радше як Самійло Величко та С. Ставицький, котрі переклали вірші польського поета Самійла Твардовського на "історіяльний стиль", тобто прозовий, додаючи до того переказу немало й від себе чи з інших джерел, — цим методом я й покористувався.

Важко описати, що відчував (і що з ним діялося) князь Семен Лико, заживши малмазії баби Пуці; зрештою, мав дотримуватися естетичної міри, адже наслідок того споживання був цілком неестетичний, а милувань бридким не визнаю, хоч тепер на це з’явилася мода; правда, на щастя, вже минає. Вислід же цієї тортури ми знаємо, бо його зголошено передше: князь Семен Лико до чарівниць не повернувся й любасних солодощів від тієї, що не бажала бути затіркою, уже ніколи не зажив, бувши на першій стадії переможений немилосердними амазонками. Але до свого обійстя, що його мав у Черкасах, таки доплуганився, правда, з вельми частими й довгими зупинками, бо мусив вряди-годи приклякати в якомусь закутку, куди не заглядала срібним зором Діяна, і там затримувався, висвічуючи такими ж срібними, як і в Діяни, очима, і те світло болісно мерехкотіло. Отож останнім його подвигом стало те, що додому дістався, власне, до міських воріт, а вже тут його підхопили на руки вояки-сторожа і занесли до замку, бережно поклавши на ложе, на якому невдовзі він і випустив духа. Мову на ту пору майже втратив, але встиг чітко назвати своїх убійників. Відтак, щойно засвітало, слуги побігли до стражників, а ті швидко розшукали хату Симони (тут маленьке неузгодження: перед цим я писав, що князь Семен не міг згадати Симони, вона ж йому, як знаємо, не називалася, однак, гадаю, малмазія у якийсь містерійний спосіб просвітила пам’ять Семена Лика, бабу ж Пуцю в тодішніх Черкасах знали й діти, і довго її шукати не треба було). Дивно й те, що ані Симона, ні баба Пуця нікуди не тікали, а терпляче просиділи біля накритого столу, часом пригублюючи того чи того (правда, малмазії не торкаючись), й очікували

на повернення заблуклого рицаря неоціненної печалі — там їх стражники й застали і, міцно зв’язавши руки, а на шию накинувши по-татарському аркани, погнали до секвестру, підбадьорюючи (щоб дорогою не длялись, бувши втомлені недіспаною ніччю) канчуками. І жоден цап чарівницям не допоміг (чи інший із їхнього підданства біс) — і то з простої причини: для того належало б учинити відповідного обряда, а умов і приладдя до того в секвестрі не мали. Факт той, що магістратський суд засудив їх без милосердя: Симону закопати живою, вклавши до ями міха із забитою сучкою, півнем та кажаном. Ці символи можна розтлумачити: пес (тобто сучка, адже жінку карали) визначав лиху людину, півень — горду думку, а кажан вважався носієм нещастя. Все було неомильно здійснене при здвизі людей поза містом, а на похованні землю зарівняли й притоптали, щоб і сліду не залишилося. Декрета читав сам війт, визначивши відповідного судового артикула, за яким відбувалася кара, а закопували міські служки. Це була незабутня в Черкасах подія, через що й потрапила до вищеназваного літопису, а в літописи записують речі важливі.

Щодо баби Пуці вирока покладено іншого, оскільки була головним дійовцем здійсненого вбивства, хоч, можливо, просто передала куті меду, адже сподівалася на повернення князя до їхнього із Симоною товариства. Отже, бабі, як і пророкувала щодо себе, відтяли руки й ноги, а тулуба повісили "за шийку", чи, як тоді казали, "покарали на горло". Так вона й провисіла для показу й пострaху іншим якийсь час. По тому розпалили вогнище, відтак відрубані вуди з тулубом спалили, знову-таки при великому здвизі.

Але тут сталося таке, чого довго не могли забути присутні, і то тому, бо, як тільки найсильніше запалало багаття, всі уздріли бабу Пуцю в її білій одежі та личачках, з приставленими на місце руками й ногами, принаймні замахала, як крильцями, долоньками й піднялася над верхівкою полум’я, протанцювала на ньому бадьорого танця, а тоді без жодної мітли (бо де б вона збереглась у полум’ї) чи й коцюби (бо де б її наразі роздобула, хоч і горіло) подалась у льоти, як це роблять усі відьми, і ніхто з того не дивується.

Ця оповідь збереглася (це вже автор передає мову Миколі Лику) в одному манускрипті, який так і залишився недрукований, а я на нього випадково натрапив. На жаль, документ був такий пошкоджений, що зумів його відчитати лишень у загальних рисах, тому переказую, оминаючи частковості. Потім слід баби Пуці віднайшовся в житомирських актових книгах, отже, треба гадати, вона спокійно перелітала з Черкас до Житомира і при своїх заняттях, характер яких уже знаємо, там довгоденьствувала, адже була, як про неї говорили, таки невмируща. Її згадано у творах автора цього скрипту "Розсічене коло" і "Вулиця", тому і я, нащадок рицаря неоціненної печалі (а може, й не нащадок, а тільки носій того самого прізвища), передав цьому письменникові зібрані про таку сумну подію матеріяли. Він їх, треба признатися, певною мірою офантазував, отож хай розсудить і героїв цієї оповіді, і нас той, хто її повернув із небуття, Господь. Принаймні ймовірність історії, хай і вбраної у фантастичні тони, незаперечна.

Відтак я, автор, можу уявити насамкінець ще й таку картину. Десь там, глибоко в небі, людині з буйною уявою можна було б побачити точнісінько таку хатку, в якій жила Симона, де замість дверей була очеретяна заслона. І стояв там стіл, повний наїдків і напоїв. І зібралися біля того столу три мойри: Клото, Ляхесис та Атропос — три статечні жони: перша — з кужелем, друга — з терезами, а третя — із сувоєм папірусу, а ще й з ножицями — це була одна група з одного кінця того столу. З ближчого до дверей сиділи, одне супроти одного, князь Семен Лико і Симона, а на торці — баба Пуця. Усі наїдки й напої присунуто до них, тут вони й бенкетували; мойри ж у бенкеті участі не брали, зайняті іншими, нагальнішими справами. Клото і Ляхесис сперечалися, час од часу кладучи на терези білі торбинки, зав’язані червоним повісьмом, а Атропос, розгорнувши сувоя, записувала перебіг тієї суперечки. Спір же був у тому: чи добрі, чи лихі справи чинили у світі Семен та Симона (про бабу Пуцю не йшлося, бо вона й не померла). Клото була на боці Симони і звіщала, що та вчинила добре діло, помстившись над Семеном, бо в той спосіб прибрала зі світу негідника: бабія, розпусника, обіясника, мерзотника й бабовала, який нестатечно псував дівок, тобто чинив їх череватими. В противагу на те клала резони Ляхесис, декламуючи вже

кілька разів вірша на смерть князя Лика, приписаного в кінці "Київського літопису", в якому перечислювалися добрі, передусім героїчні, діяння князя як "дорогого карбункула і коштовне клем’я". Коли ж зважували обидві торбини, то виявилося, хоча чинили так не раз, що жодна терезів не переважувала.

Про це Атропос і записала до свого сувою, відтак надягла на пальці ножиці й голосно ними кляцнула, перерізавши навіки обидві видимі лишень для них, мойр, нитки. Не будьмо тож самонадіяні й не кладімо тут жодних апеляцій, адже розсуд цієї та й інших історій не в нашій компетенції.

Фрагмент другий

Спадок — се фатум

На таку історію я, професор історії Микола Лико, вийшов, досліджуючи власний родовід, починаючи з непевних часів, тобто маючи замість фактів лише знаки, що можуть стати в пригоді не історикові, яким я є, а белетристу, яким є мій приятель, позначений над цим скриптом як автор, хоча й він має претензії називатися істориком, — ми з ним однокурсники й навчалися разом на історико-філософському факультеті Київського університету, коли університет у Києві був ще тільки один. Знічев’я продовжував шукати звісток про рід князів Ликів, до якого напевне належав описаний вище рицар неоціненної печалі, але знайшов про цей рід лише згадку в Мгарському літопису; там повідомлено, що один із князів Ликів був управителем маєтків Яреми Вишневецького. Можливо, 1648 року, коли князь Ярема розпочав війну з Богданом Хмельницьким та козаками, ті Лики відійшли з Лівобережжя в Польщу, там і пропали. До речі сказати, в той час вигасло чимало гілок, ба родів, тієї української шляхти, котра відійшла до римо-католицизму, деякі почали звати себе поляками, забувши про своє справжнє родове коріння. Частина з них здеградувала зі шляхетства в простолюддя. Отже, другої половини XVII і першої половини XVIII століття слідів свого прізвища не знаходив, не віднесеш же до цього роду луцького міщанина

Липку, який 1648-го вчинив у своєму місті антипольське повстання. Але наука історія буває часом хитка й химерна, тож не раз трапляється, що новознайдені джерела та документи цілком змінюють умоглядні картини, що їх творили у своїх мізківнях історики, часом і кардинально. Найбільше люблю такі несподівані відкриття, отож і в цій історії мені випало знову вразитись: один із загадкових Ликів, правда, вже не князь, а канцелярист Переяславського полку, віднайшовся в середині XVIII століття, мешкав у селі Прохорівці і звався Теодор Петровський, але його батько — Петром Ликом, отже, прізвище Петровський утворено від батькового імені, а родового цей черговий рицар неоціненної печалі чомусь перестав уживати, і це так само, як представники відомого роду Максимовичів, гілка якого осіла в цій-таки Переяславщині, мали предка Максима Васильківського, але Васильківськими вже не писалися.

Так-от, цей Теодор Петровський-Лико 1753 року написав довге віршоване житіє місцевого святого Макарія Токаревського, де й повідав, що і йому довелося здибатися з чарівницькою силою і постраждати від неї; правда, не з таким сумним наслідком, як горопашний князь Семен Лико, але й невеселим. Можна гадати, що цей Теодор — також Семенів нащадок, як і я; зрештою, Переяслав до Черкас, де відбулася описана трагедія, значно ближчий, ніж мій рідний Романів. Може також бути, що одна із любасок ненаситного князя, народивши свого довбишечка після скочного із ним танцю, була така марнославна, що не могла побороти пихи, що її син-тулумбасик, чи ж син-довбушик, має справжню князівську кров, і домоглася в невідомий для нас спосіб в уряді, можливо, не без підмащення, щоб її поріддя таки записали Ликом, тим більше, що Ликом насправді він був, хоча й незаконним. Але законний чи незаконний, крові це не змінювало — ще одна стежка, що вела до опрощення цього князівського роду та й не тільки цього, адже князь Лико у своєму стані не був винятком, існувало навіть так зване "право першої ночі" для пана стосовно до дівчат-відданиць, хоч це розсичення високорідної крові офіційно роду не рятувало. Князь же Семен залюбки працював на обох пляцах чи полях — бойовому та любасному, і недаремно мойри не могли дати йому і його діяльності правильної моральної оцінки.

І друге "я" цього скрипту, той, хто поставив над ним своє ім’я (годилося б тут виступати у співавторстві, але з невідомих причин Микола Лико від цієї честі рішуче відмовився), цього здогада, що лінія Петровського-Лика йде з незаконної гілки, залюбки використовує, отож і протоптує, цілком ненауково, генеалогічну стежку від князя Семена до Теодора Петровського і то з тієї причини, що вважає: мойри напевне передали йому, Теодорові, у спадок фатум далекого родича; згадаймо мотто з Лесі Українки: "Спадок — се фатум, се мойра, се Бог, що мститься до тринадцятого коліна" Звісно, від князя Лика до Теодора Петровського не було тринадцяти колін, щонайбільше шість, коли зважити, що в столітті живуть чотири-п’ять поколінь. Але, отак приблизно порахувавши, я раптом відкрив, що в тринадцятому поколінні Ликів живе перше "я" цього скрипту — професор історії Микола Лико. Коли ж оповів Миколі це своє також ненаукове відкриття, він, на мій подив, знітився, і я збагнув, що така думка приходила і до його аналітичного й синтетичного розуму, не тільки до розколошканого мого, творчого. Дивно й те, що спадок-фатум, передаючись від покоління до покоління Ликів, виявлявсь у їхніх зіткненнях із чарівницями чи чарівниками, притому ні я, автор, ні професор не взялися б твердити, що в проміжку між князем Семеном і Теодором Петровським вияву подібного фатуму не було; просто професор у тому проміжку не віднайшов фактів на підтвердження, зрештою, як і історій про інших, потонулих у часі представників цього роду. А що той рід продовжував (у законних чи незаконних формах) існувати, то були й історії, й пристрасті, адже найбільша пристрасть — життя. Можливо, були й трагічні фінали, однак документи й пам’ятки про те глухо мовчать, тож обмежимося лише фрагментами із сувою мойр, які вони чомусь захотіли оприлюднити.

Теодор Петровський-Лико багато про себе не сповістив, коли йдеться про фактографію цього фрагмента (цей абзац написав професор М. Лико). Лише те, що був "очаруванням битий" року 1753-го, а коли це сталося, шалено помчав із хати (не сказано, чи зі своєї, чи з чарівницької), щоб утопитись у річці: був цілком "нечулий в собі", бо "не міг ума мати". Ріка звалася Трубіж. Але знетямленого юнака перехопили

жалісливі люди, і це врятувало, бо "могло б здійснитись, — як писав Теодор, — підступне діло". Відтак, щоб його зцілити від недоброго наслання, хлопця повели до мощів святого Макарія Токаревського.

Оцей абзац у стилі строгої історичної хроніки, написаний таки істориком, не полишав турбувати мою авторську уяву, вмикаючи на ірраціональному рівні візійні диспозиції. Віднайшлися й деякі інші документальні дрібниці, які можна було б з’єднати не тільки фантазійно, а відновлюваним сучасним ферментом, як це чинять археологи, знайшовши черепка, а за ним відновлюючи його повний вигляд. Користуюся і я таким методом, а коли таке вчиняю, переді мною починають з’являтися всілякі видива-картини, часом покриті туманом, розплилі, як буває на залитому водою малюнку, а часом чимось і густішим, чорнилом наприклад. Тоді беру уявне збільшувальне скло й пильно розглядаю той слід на малюнку. Відтак обриси його починають проступати, як у секретному тайнопису, коли чистий аркуш чи й пописаний прогладжують гарячою праскою, тоді на чистому з’являються літери, а на пописаному — записане між рядків. Отож переді мною після відповідного наладнення, як зображення на фотопапері, почав проступати якийсь дім, а в ньому — стіл, а за столом печальний юнак, гарний, але ніби не зі світу цього. На столі, як буває при гостюванні, — келишки, штофи, полумиски та миски, а ще мисочки, а за столом стриміло ще двоє: один — старший, сивий, неголений, з довгими вусами, а другий — молодший, також із вусами і ще без сивизни. І тільки молодик лишався безвусий, тож не мав змоги, як ті двоє, мочити волосяні виростки в келихах; коли ж котрийсь із тих двох бажав щось сказати, то виймав вуса з трунку, розтуляв і затуляв рота, із мокрих їхніх вусів крапали сиві краплі.

— Чого, Теодоре, як зачумлений? — спитав старший. — Чи тебе болячка вхопила, чи тобі щось пороблено?

— Нічо мені не пороблено, — тужно сказав Теодор, тобто блідолиций і з печальним зором молодик.

— А коли не пороблено, чого горілки не п’єш? — гаркнув другий чоловік, молодший.

— Бо мене нуда з’їда, — сказав молодик. — Щось роблю — і нуджуся; ляжу — так само; іду — і не хочу нікуди йти; дивлюсь — нуда горло стискає; слухаю — і в роті стає кисло…

— Тож-то! — сказав старий. — Це і в мене таке було, душа в тебе, хлопче, переломлюється з недозрілої у зрілу. Воно як у яблуці: кисле, зелене, а надходить мент — і вже їсти можна.

— А по-моєму, твоє природження росте і вже виросло, — мовив молодший.

— Яке це природження? — здивувався юнак.

— А те, що в штанях бовтається, хе-хе! — засміявся, поводячи головою, молодший. — Тоді вона найчастіше й приходить — нуда і бере таких зелених за горло. Тисне?

— Світ немилий, — сказав Теодор. — Не відаю, що маю робити?

— Пий! — твердо мовив дід, наливаючи у спорожнілі келихи.

— І я скажу, — мовив молодший. — Дерзотний будь! А то ковтнув, ніби муху, і вже очиці тобі падають.

У Теодора й справді падали очиці, тільки не обидва, а одне, бо дивилось униз. Друге ж підкотилось угору, тобто, можна визначити, падало навпаки. І від цього лиця його співрозмовників також падали в химерний спосіб, дідове опинилося біля дощок столу, ніби сидів там маленький Ох, а голівка молодшого стриміла на непомірно видовженій шиї, як у гусака, та й ніс був, як у гусака, й маленькі очка, та й прізвище його — Гусак, а звідки вони взялися, довідатися не вдавалося. А ще

виникало враження, ніби сиділи не у звичайному повітрі, а в киселі — сірому й густому, трохи присолодженому, що пах, одначе, сивухою. І в тому киселі снували димові чоловіки, а це від того, що, випивши, й дід, і Гусак видобули люльки й викресали вогню, що помаленьку жер тютюнець та й витворював димових чоловічків, які здавалися Теодорові початками якогось творення, отож він тупо згадував науку, що її чув у Київській академії: коли у світі щось відбувається, з'являються початки, а коли є початки, то невдовзі буде й творення. Зрештою, і я, записувач цієї історії, так само думаю: кожна історія, витворена у світі, — цеглинка для світового храму, більша чи менша, бо тут не буває співмірності.

— А може, — сказав поважно Гусак, пихкаючи димом, — пити йому доста; хіба не бачите: слабенький він на голову, хоч і дурним не назвеш. Думаю так: коли чоловік забагато книжками бавиться, як ти, хлопче, не в образу сказати, то в нього черепна кістка тоншає. Отож і виходить: людина ніби мудріє, а на голову стає хвора. А тобі вже не книжок, а дівки тре, Теодоре, і повір мені: всю нуду як водою змиє, або пропаде, сказати б, як туман.

— Так-таки, так! — задумливо покивуючи головою, сказав дід, схожий на Оха. — Бо що трунок, а що біла кість — часом воно й одне. Ану признайся як на духу: боїшся того бісівського зілля, ге? — і дід лукаво змружив око, біля якого помахувала віялом димова постава…

Таку візію побачив, коли наладнав себе на цю хвилю. І мені почало прояснюватися: байдуже, хто вони були і звідки взялися оті Дід (писатимемо його з великої літери, бо не назвався) та Гусак, але що в цьому разі стали звідниками, то напевне. Відтак кожен мав у своїй клепочці добре наструнчену думку: як би оцього хлопця, що й трохи заможний був, але вже не мав батьків, спробувати окрутити. Через це так хитро й світилося примружене око в Діда і так тонко повивалися жировою плівкою маленькі очиці в Гусака.

— Не відповів мені, — настирливіше сказав Дід. — Боїшся того зілля?

Теодор тільки зітхнув, був-бо натурою соромливий. Зрештою, годі сказати, що те "бісове зілля", за дідовим визначенням, його не хвилювало. І то якось так, що тільки-но ним уражався, все в ньому ціпеніло, водночас починався свербіж у п’ятах, тобто хотілося конче втекти, що й чинив не раз, притому відчував на лопатках двійко здивованих, а відтак колючих, жучків.

— Коли довіришся нам, — мовив Гусак, похитуючи голівкою на довгій шиї, — допоможемо тобі. А не довіришся, то хай тебе муха загребе! — І він показав щербаті, але нежовті зуби.

— Допоможете в чому? — нетямковито спитав Теодор.

— Випий ще келишка, і скажемо, — знову хитренько змружив око Дід.

І я, автор цієї історії, вже не сумнівався: були то справді звідники; можливо, й прошені, а можливо, й платні. Тобто за ними стояв хтось димовий третій, тим-то й говорили — промовляв той третій, їхніми язиками, хіба змінюючи ситуаційно голоса. Отже, вони, Дід і Гусак, ніби підсадні качки, дарма що одна з качок — таки гусак. Здається, їли й пили за гроші того третього, бо самі — халамони, і це знати за їхньою одежею; не була ошатна, хоч ошатну вдавала. Юнак же, отой Теодор Петровський-Лико, нічого того не знав, а коли на пропозицію Діда глинув ще одного келишка, то став ніби лютня, відтак на струнах того струмента й почали грати перемінні партійки Дід і Гусак, від чого й справді виникала музика, а до музики Теодор кебету мав. Тож коли приходила до нього нуда і світ заливав сірий кисіль, то, бувши вдома, брав лютню і витворював дивні звуки, що виникали самі від себе і самі поміж себе пов’язувалися, часом стаючи пригришем до сердечного канта, якого й виспівував тріпотним, а отже чутливим, тенорцем. Тепер же було йнакше: музику творив таки він, а грали її звідники, хоч лютнею ставав також він. А може, й не так, може, музику творив тінявий третій, що й був справжнім творцем цього малого вертепу чи, правильніше, інтермедії до нього. Але лютнею неодмінно залишався Теодор, у якого

тіняві чоловічки вже ходили в голові, вимітаючи віничками звідти, як сміття, тверезі й обачні думки.

— То в чому хочете мені допомогти? — перепитав Теодор, здивовано відзначивши, що язик провертається у нього в роті, як заіржавіла корба.

Тоді Гусак схилив чи, властиво, граційно вигнув довгу шию, яка досі стриміла сторч, і потягнувся гусячим дзьобом до Теодорового вуха, делікатно вклав його поміж вушні звивини і зашепотів так тихо, щоб його, крім Теодора, почув лишень Дід, а більше ніхто.

— Вибирай: хочеш погратися дівкою чи дістати її у вічне посідання? — відтак вийняв із вуха дзьоба й делікатно торкнув йому мочку.

І, може, через те, що Теодор ковтнув зайвого, чи тому, що димові чоловічки вимели з голови всі розумні думоньки, йому видалося, що ці його нібито приятелі, хоча раніше їх не знав, запропонували, щоб лютнею стала якась дівка, а не він, а він щоб на тій лютні грав. А коли б та дівка, по-бароковому образно зміркував Теодор, дісталася б йому на вічне посідання, то це було б так, що мав би десь повісити її в себе на кілочку, як вішав справжню лютню, а коли треба, знімав би та грав, грав, аж доки набридне. Але він ще залишався обережний, і це тому, що димові чоловічки замітали недбало, більше для годиться, і ще не вимели до решти йому з голови тверезого глузду, тому й спитав трохи й насторожено:

— А що воно таке — погратися з дівкою? — при цьому одне його впале око дивилося долі, на Діда, а друге підпале зорило вгору — на Гусака.

На те дурне слово обидва заквоктали, ніби півні, хоч один із них напевне був гусаком, навіть прізвище таке мав.

— Йосе! — зчудовано вигукнув Дід. — Він не знає, що це — погратися з дівкою. Ти таке чув?

— А де ви ту дівку, в біса, візьмете? — уже сердито сказав Теодор, аж почервонів так, що на лиці не залишилося жодної іншої барви, — страшенно не любив, коли з нього сміялися.

Відтак Гусакова шия знову по-лебединому зігнулася, а дзьоб уклався у його запалене вогнем вухо.

— Є така, хлопче, є! — ніжно прошипів. — І це вона нас до тебе й послала. Бо давно тебе любить і світу не бачить. А що світ тепер, — шипів Гусак, — перевертається з голови на ноги… тьху-тьху, з ніг на голову, то ми, сказати б… ну, ніби старости, що їх шлють парубки до дівки… але ми… як ті… ну, старости, що перевернуті з ніг на голову, бо нас, хай йому грець, послала дівка до парубка. Дійшло? — і Гусак гордо поставив шию сторчака, задивившись на Теодора з п’яною мудрістю.

— А погратися з дівкою, нерозумний хлопче, — тверезо й без вихитів розтлумачив Дід, — це значить пізнати, де в неї росте хвіст.

І червона барва Теодора, молодшого писаря, а власне, ще писарчука канцелярії Переяславського полку, почала помаленьку пропадати, і не тому, що заспокоювався, а ще більше стурбувався, бо кволою гадкою, ще не виметеною з його мізківні, помислив: ці двоє, звідники оті, здається, взяли його за нецноту і могли чи посміли подумати, ніби він, Теодор Петровський-Лико, котрий завше жив у цноті та побожності, шукає собі фіндюрки, чи хльорки, чи лярви, чи повійниці, як вони там звуться, а він собі такого ніколи не дозволяв, хоч правда те, що його природження таки доросло і не міг, просто-таки не міг раз у раз не кидати позирів на тих дивних істот, котрі складені не так, як він, і одягнені не так, і говорять інакшим голосом, а ще ховають у собі таку таїну, від думки про яку голова йде обертом. І він наївно (чи п’яно) подумав, хоча нерозумним не був, а такий ставав, лише випивши

чортівського пійла (до якого, правду кажучи, коли почала навідуватися нуда, почав причащатися), що Дід йому достатньо пояснив: погратися з дівкою — це з нею пізнатися, хоча твердо не знав, чи є в білоголових хвости, чи нема. Зрештою, хіба не граються дівчата й парубки, коли сходяться на вулиці чи на вечорницях (він, правда, туди не ходить, бо то забавки простолюдинські) або коли залицяються одне до одного? Ні, його цнота тут не порушувалась, але натомість почав прокльовуватися, як росточок, інтерес: хіба може таке бути, щоб десь у цьому світі знайшлася дівчина, яка б його покохала без звичаєвих залицянь із його боку? Однак Гусак напевне сказав, що така є. І це він, напевне, жартував, що вони — старости, перевернуті з ніг на голову; просто вони звідники, а у звідництві є щось лихе? Але йому, куди тихіше як від Гусака, нашіптувало: щось тут не так, тож чи не чиниться над ним неподобне насилля? Та й чи годиться, щоб не хлопець вів перед у залицянні, а таки дівчина?

— Хочеш її побачити чи ні? — трохи нетерпляче сказав Дід", ще й за довгого вуса себе посмикав.

Теодор задумався. Хотів того й не хотів. Хотів, бо звідники зуміли роздмухати інтереса, а не хотів, бо оберігав власну цноту, попросту боявся.

Тут я, Микола Лико, професор історії, якому випала нагода жити наприкінці XX століття і вже трохи на початку XXI, за моїми підрахунками, тринадцяте коліно, числячи від князя Семена Лика, якщо ми й справді спільного роду, мушу втрутитись у розповідь, і то тому, що раптом засумнівався, чи Теодор Петровський був однієї крові з любасним князем, адже вони цілковито психологічно не подібні, бо не був писарчук ані звитяжним вояком, хоч значився у козацькому стані, ані налаштований так рішуче й без дурних думок та застережень у любасних справах, щоб без жодних вихилясів і зваг ламати, як ламаються стебла, дівочі суцвіття, не маючи при цьому жоднісіньких гризот; тобто хочу сказати, що це були люди, і сліпому видно, супротилежних порід. Але годі не зважити й на інше: коли й справді

Теодор походив од князя, то його кров у ньому з часом поменшувалася й розтікалася, зникаючи, тож дійшла аж такого виродження, як це бачимо в Теодорові. А може, в ньому переважала не чоловіча, а жіноча порода, що йшла від дівки, яку колись занапастив нестатечний повійло. Але так мислити може більше мій приятель, котрий поставив своє ім’я над цим твором, бо це не випливає із системи наявних фактів, якими оперує наука, а входить у домисел, фантазію та інші дурниці.

Коли вже Микола Лико зачепив мене, автора, продовжу цю його думку й скажу, що тут міг датися взнаки й фатум, адже який героїчний і безстрашний був князь Лико як воїн, а рицарем неоціненної печалі таки став і потерпів розгромну поразку від однієї із ламких квіток цього світу, яку безоглядно зламав; тобто коса, як то кажуть, найшла на камінь. І саме цей фатум, гадаю, міг і передаватись у генах, виробивши з безстрашного вояка не Лика, що дер його з ворогів, а личку, яку так виразно видно в Теодорові Петровському. Та не судитимемо його наперед, бо й він у дальших діях виявить твердість, навіть таку, якої не міг здобути князь Семен, хоч обом судилося стати рицарями неоціненної печалі.

Здається, розбуджений інтерес у Теодорові взяв гору, бо звів задуману голову і сказав, як і раніше, наївно — не забуваймо про стан сп'яніння, в якому перебував:

— А де ж вона візьметься, та, з якою хочете мене звести?

— Хочеш побачити? — спитав зраділо Дід.

— Готовий, він уже готовий! — захитав гусячою голівкою Гусак, і його вузесенькі губи розтяглися в усмішці, відтак подобали більше на жаб’ячі, бо які в гусака губи?

І Дід гримнув тричі кулаком по столі, а на той постук до покою, де відбувалася розмова, впливла дівчина, на яку Теодор видивився так, що

його очі повернулись у нормальний стан, але випнулися з орбіт. Але лице дівчини від диму, яким густо наповнився за час цієї балачки покій, залишилося затуманене, тож Теодор уздрів її шию, яка чомусь затуманена не була, її щільно охоплював вузенький, вишитий заполоччю комірець, а творився той від загнутих брижів сорочки, сама ж сорочка — рясна. Рукави широкі, зібрані біля п’ястей у комірці, а вище ліктів перев’язані, на них — полики, тобто вишиття. Волосся запліталося по-шляхетському — в ріжки, тобто у дві коси біля вух, перевиті навхрест: ліва коса до правого вуха, а права — до лівого, на тімені вони зв’язувалися виплітками, хоча Теодорові здалося, що то уплітки. З підкісника випливали різнобравні стрічки, прикрашено стрічками й голову. Спереду заткнуто велику квітку, а до потилиці йшли дрібніші, на грудях пишалося кілька разків намиста. Стрічки приколото до лубка, зробленого з лика, що сподобалося Теодору, адже він сам був Лико, саме лико обвите стрічкою-биндою, при кінці — чорна оксамитка, а по версі — вузька блискітка; бинди приколото до лубка шпильками із червоними голівками, а ще там виднілися червоні биндочкові шнурочки. Убралася дівчина ще в спідницю, що спадала до передків червоних чобіт.

— Ну, то що? — урочисто-гордо спитав Дід. — Хіба не краля? Таку кралю хоч западися, не віднайдеш.

— Краля, то краля, — самими губами сказав уже зовсім зморочілий Теодор. — Але хто вона така?

— Добрих батьків дитина, — мовив Дід, обсмоктавши вус і виплюнувши. — Коли ж тобі вподобалася, вважай — відбув оглядини. Тепер можемо піти й до її батьків, в яких і попрохаєш її руки.

Дід обсмоктав другого вуса і так само виплюнув, очевидячки, через урочистість моменту.

— Отак зразу?! — перелякано сказав Теодор.

— А чого зволікати? — спитав Гусак, потрусивши голівкою. — Дівчина сподобалась, а коли так, про нуду свою навіки забудеш і будеш жити — мед пити, бо кожна дівка, поки дівка, — мед.

— Не мели дурниць, — обірвав його Дід. — Підемо до її батьків?

Але Теодор піти будь-куди вже не міг, бо остережні сили, які ще в ньому залишалися, перетворились в особливий клей, десь такий, яким у лісі змазують пеньки, коли ловлять птахів, — ті до них і приліплюються. Тож Теодорова сідниця твердо приклеїлася до лави; хлопець тоскно подумав, що він у цьому світі й справді птах, але чи хто зможе його від тієї лави відірвати, не пошкодивши тіла? А ще сталося інше диво, яке він згодом у віршованому житії припише святому Макарієві Токаревському, бо дим, який снувався від люльок звідників і вряди-годи здобував іпостась димових істот (саме вони досі й покривали обличчя кралі), раптом ховати те лице перестав, хоч і вчіплювався відчайно прозорими кігтиками. І це сила святого їх немилосердно з того обличчя здерла чи змела, і Теодор із жахом побачив, що образ кралі і носатий, і рогатий, а ніс іще із закандзюбинкою, а ланіти ніби й поморщені, хоча на них і намальовано по червоному яблучку, та й узагалі парсуна та надмірно помальована, а біля закандзюбини проглядали ще й виразні вусики, правда, також покриті білилами, а очі зоріли на нього по-яструбиному, як це дивиться, бува, птах, забачивши малого пташка.

І на Теодора Петровського-Лика раптом напала гикавка, а його зморочіла голова, завдяки дбанню святого Макарія Токаревського, прояснилася аж так, що раптом запримітив, чого не зрів раніше: на столі стоїть не одна пляшка, а дві, тож, не бувши в час того короткого просвітлення дурним, Теодор вирішив перевірити, чи з тієї ж пляшки пили звідники й він сам. А крім того, що не терпів, коли з нього сміялися, ще більше не терпів, коли його дурили. Тому набурмосився, став поважний, а лице, ба ціла голова, вкрилося червоною барвою: і лице, і вуха, і боки, і потилиця, і шкіра під волоссям, від чого й волосся змінило колір, а до голови й шия, навіть очі червоно зблиснули; відтак бовкнув, ніби каменя до води кинув, віршем:

— Спасибі вам за дбання. А тепер… тепер вип’ємо ще на коня!

— А чи подужаєш після того піти до її батьків? — остережно запитався Дід.

— Ні, — чітко й цілком тверезим голосом сказав Теодор. — Но́ги мої вже й тепер не несуть, але ваші ще понести вас зможуть. Отож ви собі підіте, а мені поспішати нікуди. Бо й очі погано бачать, і я вашої дівки не роздивився. Отож до її батьків поїдете самі.

— То це питимемо на коня ми, а не ти? — спитав, очевидно, також заморочений Гусак.

— Саме так, — категорично сказав Теодор. — Бо я, скільки пам’ятаю, в себе вдома.

— А навіщо нам їхати до тих батьків? — усе ще заморочено спитав Гусак. — Це ж ти захотів з нею пізнатися, не ми, ми з нею пізнані.

— Бо мені, коли що треба, то виспатися, — сказав Теодор і позіхнув так, що горішня його губа майже дісталася стелі, а долішня опинилася близько поверхні столу.

— Що це ти говориш? Що говориш? — залопотів Гусак. — Виходить, що проганяєш нас?

— Ідіть к бісу! — трубним голосом (можливо, це в ньому пробудився героїчний дух князя Семена) мовив Теодор. — А може, к лісу, бо, по-моєму, скільки втямив, ви й не люди, а щось, Боже прости, не казатиму в хаті. Тьху, тьху, тьху! Вже я сплю, і нема коли мені з вами розбалакувати.

І він позіхнув удруге цілком так само, як позіхав уперше, тоді приплеснув губами, чого першого разу не чинив, а відтак завмер, як

Мамай на звісній картині, і йому здалося під ту хвилю, що Мамай почав йому тепло пригравати на лютні солодкої колисанки.

Тоді Дід різко повернувся до дівки, яка все ще стовбичила при вході, і Теодор просвітленим на мить оком уздрів, що та Дідові підморгнула. Старий тихенько захихотів і витяг з-під столу третю пляшку із синього скла.

— Коли так, — сказав старий, — дам тобі малмазії.

І почав наливати до келишка якогось густого пійла, що вигравало різними барвами. Собі ж і Гусакові налив із пляшки, що стояла ближче до нього.

— На коня! — гукнули Дід і Гусак в один голос.

— На коня! — героїчно мовив Теодор, бо голова в нього втратила просвітлення і там уже стало повно мороку, чимось подібного до малмазії, бо вигравала різними барвами так само; а коли випив малмазії, то тих барв побільшало й гучніше заграв йому до вуха славетний козак Мамай…

Здається, в акті чарування вжито якоїсь помилки — це вже міркую я, Микола Лико, професор. І сталося це, може, тому, що Дід із Гусаком також були добряче підхмелені, а може, Дід витяг із-під столу іншу пляшку, отже, Теодор випив не того ж трунку, який пив свого часу бойовитий князь Семен, — важко про те судити через недостатність фактажу. Можна хіба здогадатися, що коли Теодор ковтнув малмазії, то вжив не приворотного зілля, а відворотного; він сам це пізніше пояснював, що пляшки підмінив, допомагаючи йому, святий Макарій Токаревський, до якого перед цим Теодор мав звичку молитись і якого твердо вважав своїм помічником, а п’ючи малмазію, не забув і цього разу подумки йому помолитися.

Підтримую свого співавтора, це вже віщу я, автор, що тут якась помилка, бо що сталося від подібної малмазії з князем Ликом, добре знаємо, ця ж була іншого заквасу, тож подіяла на Теодора цілком інакше, принаймні клей, що приклеїв був хлопця до лавки, втратив стримувальну силу. Відтак хлопець легко скочив на рівні, а тоді не побіг, ні, його понесла незрима сила (як кулю, випущену з мушкета, чи ядро з гармати) повз дівку, що тільки на хвилю завмерла від несподіванки, однак миттю отямилася й метнулася, щоб зловити в льоті оте випущене ядро, намагаючись його перепинити, — щó то дівка, адже вона не воїн, який відає, що ловити ядра небезпечно! Тим-то хлопець, бувши збезумілий, відкинув її, як тріску, притому так сильно, що розпласталася на стіні, а може, в неї трохи вбилася. А Теодор, вистрілений із тієї хати, майже не торкаючись землі, помчав, полетів, погнався, аж вітер свистів йому поза вуха, від чого вуха й шия стали подібні до тетервакових. Очі мав вирячені, але нічого ними не бачив, окрім дивної гри барв, що звивалися, витягувалися в овали, стрічки, схожі на змііні тіла чи на бинди, подібні до тих, що ними була прикрашена дівчина, відтак не він ніс свої ноги, а вони його — все далі й далі у простір, але в певному напрямку.

І вся та гра барв витворювала ще й музику, а де є музика, бувають і танці. Відтак Теодор відчув, що ноги не просто його несуть у якомусь там напрямку, а й виробляють хитромудрі вензелі. Тим-то й танцював, звісно, не парного, бо від запропонованої пари щасливо втік, а одиночного — пізніше такі танці назвуть сольною партією. Отож на якийсь час став солістом вельми химеруватого балету з масовими сценами; пізніше їх назвуть кордебалетом. І той кордебалет танцювали люди, які опинились тієї сакраментальної миті на вулицях, і стогнах, і майданах, і у дворах славного міста Переяслава, якому судилася в цьому світі й містична доля, отже, перейняття слави — професор Микола Лико на цю тему міг би написати чудову спеціяльну історичну розправу.

Отож не дивно, що й у Теодора Петровського-Лика якісь звідники (й досі не відає, хто вони такі) захотіли перейняти славу, а ще й так само

незнайома йому дівка, котра вчинила те не фігурально, а натурально, спробувавши зловити чи, як то кажуть, "злапати", мов курку, тому й кинувся навтьоки, щоб власну славу, яка теж тікала від нього, таки перейняти, а отже, її для себе зберегти. Оце й був зміст його несусвітнього танку з польотом (і з писанням вензелів) у якомусь напрямку. І цей напрямок — до річки Трубежа, в яку він спрагло бажав упасти, щоб погасити той жар, яким палав. А що надто поспішав, то знісся над містом Переяславом, відтак бачив уже внизу малі коробки хат, а у дворах, і на вулицях, і на майданах, наче ляльки з вертепу, було розставлено людські постаті, які чомусь махали руками і щось горлопанили; люди бігли биндами вулиць, також різнобарвними, отакі дивні лялькові люденята; а ще побачив бані церков, серед них і ту, в якій лежав у раці святий Макарій Токаревський. І хоча був під ту хвилю й у тому польоті хлопець несамовитий, але встиг коротко до святого помолитися; відтак церква засвітилася всіма шибами, а хрест так яскраво запалав, ніби в нього вдарила блискавка. Тоді побачив Теодор ярмаркового майдана, повного ярмаркових людей, і всі, навіть худоба, позадирали голови вгору. Вітер так само свистів у вухах, але цього разу від посвисту з’являлася музика, якась нетутешня, розладнана й з виляскаами; звісно, не він її грав.

Правда, пізніше він оповів своєму камаратові по alma mater (тобто Київській академії), Григорію Сковороді, котрий тоді був домашнім учителем у панства Томар, що полетів так високо над містом, бо надто потужно стрибнув з порога хати, де йому заморочили голову звідники, які виявилися ще й чарівниками, тим-то тіло його стало невагоме. Можливо, це його врятувало, бо люди те, що з ним сталося, таки помітили, а коли приземлився, то за ним кинулася ціла юрба, вважаючи його за відьмака (бо таке може тільки людина з відьмацькими здібностями), відтак перепинили його, кинули на землю, зв’язали руки, накинули на шию линву й урочисто повели до раки святого Макарія, щоб з його допомогою вивірити: відьмак Теодор чи ні? Адже про святого Макарія ходили поголоски, що коли до його раки наближався хтось нечистий чи з лихими помислами і прохав у нього помочі та зцілення, то падав біля раки знетямлений, а ті, що продали чортові душу, не раз і

мертвими. Отож повели й Теодора Петровського-Лика, і цей хід він описав у своїй поемі-житії, правда, вельми скупо, двома рядками, але можемо здогадатися, яка хвиля почуттів нуртувалась у ньому. Про це оповів і Григорієві Сковороді, коли вони через якийсь час зустрілися; при цьому Теодор сокровенно признався, що тоді, коли несамовито й обезуміло мчався до Трубежа, йому страшенно хотілось утопитися, бо чомусь здавалося, що він не просто загине, а перейде в іншу сферу, з якої його вищеописана краля вже не дістане закарлюками своїх лап. Відтак не поставить насильно під вінця, якого він, правду кажучи, ніколи не праг, а більше боявся, а коли й кидав позиром на тих бісиць, то тільки тому, що поміж них траплялися гарні і звабливі, а він же живий у цьому світі чоловік! І тепер, сказав він Григорієві Сковороді, обходитиме їх десятою дорогою. І Григорій Сковорода в цьому виявивсь однодумний із ним, Теодором Петровським, навіть вірша прочитав свого складання, де йшлося про гріха, який спершу вабливий і йде нам ніби по квітах, але потім стає преразливий для наших сердець. І це тому, сказав той мудрець, що спершу осіб’я химерного племені вдягає на себе янголячого образа, але коли знаджувати їм не треба, скидає і вдяга природнішого для себе — бісівського..

Але повернімося до того часу, коли Теодора Петровського вели зі зв’язаними руками й на налигачі люди, котрі бачили його втечу й політ. А то вийшла урочиста процесія: попереду ступав один із церковних старост у чумарці та важкій шапці, хоч було тоді й тепло, навіть гаряче, але той чоловік, бувши надмір статечний, одягався майже однаково і в холод, і в тепло, хіба взимку накидав на чумарку кожуха. А взутий був у величезні й важенні чоботиська, так густо напомаджені дьогтем, що коли на них осідали порохú, то важив кожен чобіт не менше як пуд, зате двигав ними той чолов’яга, що звався Степан Глоба, з немалою статечністю, а ще з більшою самоповагою. Побіч Теодора ступали два жевжики з тих, котрі ніби з повітря родяться, коли чиниться якесь дійство: погуляння, весілля чи похорон — і неодмінно стають його учасниками, ще й активними, бо не тільки як не в себе жеруть і п’ють надурняка, а вельми хвацько танцюють, коли трапляються веселощі, й сумно обрядують на дійствах печальних, а ще співають, не шкодуючи

горла: весело — при веселощах і несамовито — при печалощах. Тепер же вони урочисто виступали, маючи в руках по блясі та довбешці і в такт ударяючи, тобто вимірюючи ходу тій юрбі, яка збиралася позаду в барвисте тіло, навпереміж жіноче й чоловіче, і те клекотіло, гуло, часом кидало гостріші покрики, сміялося чи й погрожувало, пританцьовувало, жартувало й мліло з відчуття насталого розкошу, якого сподівалися зажити, коли святий Макарій відьмака достойно поб’є. Сам же Теодор трохи дивувався, що з праведного перетворивсь у неправедного. А коли б міг озирнутися, то вимітив би в юрбі і Діда, і Гусака, і ту кралю, яка його хоч уразила, але не захопила. "А може б, і захопила, точніше, полонила, — блаженно подумав Теодор, адже його вели ніби бранця, а це хіба не полон? — Добре, що виявився достатньо остережний". "Тепер я в полоні, — сказав подумки хлопець, — але не в тому, від того все-таки втік".

Зрештою, хто б побачив у юрбі тих трьох, міг би й здивуватися, бо ті крокували з іншими цілком задоволено, і це, можливо, тому, що бачили зв’язану і заарканену таку людину, яка у своєму короткому житті примудрилася не вчинити жодного кривого дійства, хіба часом зайву чарчину випивала. І саме тому, що Теодор був надто в тому впевнений (хоч добре відав: нема людини без гріха, хіба коли помре, та й тоді здійснені в житті гріхи навряд чи покинуть померлого), йому дуже хотілося якнайшвидше дістатися до раки святого Макарія Токаревського, щоб там нарешті виявилася його правда. Бо про святого ходила ще й така слава, що він дуже милостивий до правдолюбців, а тих, хто хоче його чи світ одурити, своїм добротворенням ніколи не наділяє, — ось чому Петровський-Лико поспішав до раки, бо анітрохи не боявся зустрічі з ним. Була ще одна причина, чому хлопець праг швидше дійти до гробу святого: його одур з голови до решти не виплив, прочуваючись там, як клапті туману, чи якоїсь їджі, чи як накип, і тільки це каламутило його світлий розмисел. А так сталося, можливо, тому, бо ті троє, звідники та дівка, недаремно влились у юрбу, котра захоплено йшла на прощу, а коли це припущення визнати за слушне, то не були й вони бездільні, а й там чинили свою чаклунську справу, нахукуючи на Теодора запаху малмазії; тому той смак і досі стояв у нього в роті, не

кажучи й про те, що й туманець у голові відгонив малмазією. Тим-то хлопець здобував у цій оказії й практичного інтереса: вивільнитися з тієї немочі за допомогою таки святого, а що так станеться, ані на мак не сумнівався.

Отож процесія ввійшла до церковного цвинтаря (тоді так звалося місце біля церкви, як правило, огороджене. — Прим. М. Лика), а відтак юлом двигнули до раки в саму церкву — всі, та не всі, бо ще перед входом на цвинтар з юрби, як рибини, вислизнули притьма три постаті: одна жіноча, а дві чоловічі, та й подалися хутенько не знати куди — цього, правда, Теодор не відав, але після того одуру в голові таки поменшало на три чисниці…

Оте, що творилось у церкві, сам Теодор описав доста чітко, отож можна передати слово і йому самому, принаймні тим задовольню свого приятеля-професора, який вимагає документації фактів і трохи сердиться, а ще й кпить із мене за мої фантазійні розльоти. Зрештою, зацитувавши те, що було написано не тепер, а в середині XVIII століття, можна переконати читача, що оповідь автентична. Святий Макарій хлопця, звісно, не побив, а зцілив. Отож:

Не сходив він (Теодор. — В. Ш.) із церкви, почав-бо віщати,

Казав про святе диво; був близько до смерті,

А тут немов прокинувсь ізцілений пречінь.

Себе-бо мав сітками диявола ввити,

Молитвами святого зірвав оті сіті.

Отак канцеляриста вчинив був на диво —

Лиха ота підступність звелася щасливо…

Отже, що нам вістить цей фрагмент? Не тільки те, що святий Макарій Токаревський нашого рицаря неоціненної печалі не побив, а дав йому змогу виголосити в церкві орацію ("почав-бо віщати"), і ми, обидва "я" цього скрипту, певні, що вчинив те за всіма законами мистецтва риторики, які твердо засвоїв у риторичному класі Київської академії, — шкода, що та орація не була записана, а коли була, то не збереглася; зрештою, можна було б зробити її стилізацію, але не чинитимемо цього, бо цікаве в одному часі стає нудним ув іншому, а друге "я", тобто засвідчений автор, боїться знудити тією орацією читача. Можна лише ствердити, що наш ритор напевне звістив людям те, що ми вже сповістили, і це був би повтор, а цікаве могло бути хіба те, що навряд чи Теодор сказав про себе все так, як було: одне примислив би при побудові риторичних фігур, а інше перебільшив би, і перебільшення мало б творитися не на його честь, а святого Макарія, а ми не про Макарія пишемо, хоч його історія теж не без інтересу, а про Теодора, який те житіє й написав. Друге, на чому спинилася наша увага в зацитованому вірші, це рядки: "Себе-бо мав сітками диявола ввити, // Молитвами святого зірвав оті сіті". Отже, йдеться не про представників касти чародіїв, як це було в оповіді про князя Лика, а про самого диявола. От чому Дід, Гусак і Краля здогадно подаються тут як демонологічні образи, а не як живі люди, хай і чарівницького цеху. Принаймні те, що з ним сталося в тій загадковій хаті (хоч є запевнення, що хата таки належала Петровському), сам Теодор-канцеляриста трактував образно як диявольські сіті, зазначивши, що допоміг йому їх зірвати таки святий Макарій і ніхто більше. Все разом, що з ним чинилося, зветься тут "лихою підступністю".

Але це ще не все. Виявляється, коли хлопця привели до раки святого, хоч не впав там непритомний, але присутність у ньому нечистої сили змлоїла нутро, тож йому подали випити води, як і чиниться в таких випадках. І що сталося? А дивовижа. Цитуємо:

Ємку у тому зміну всі також признали:

Не воду йому, отже, а мед подавали, —

тобто вода, якою поїли Теодора, перетворилася, звісно, не в малмазію, а в справжній мед, що неймовірно здивувало "седмичного священика" (примітка М. Лика, професора: "Такого, який у цій церкві служив раз на тиждень за чергою"). Правда, як довідався про це "седмичний священик", не сказано: чи вода перетворилась у мед у кухлику (в такому разі скуштувати його просто), чи в Теодоровому роті (коли так, що священик мав скуштувати те, що залишилось у роті, що на теперішні мірки негігієнічно). Але не будемо дріб’язковими.

Далі в житії йде повчання, яке Теодор міг перенести у вірші зі своєї виголошеної в тій церкві орації. Тим-то, щоб читач збагнув головну думку орації, подамо цей глибокодумний пасаж:

Отак, як океана чудні повнять ріки,

Господня благодать так сповня чоловіка,

Од себе-бо не можуть нічого вчинити,

З такого через Бога святих йдуть просити.

Ангельський розум кожен збагнути не може,

Трудящий літописець у силі знеможе,

Родів простих імення усіх не назвати,

Ум скорописця вишнє чи зможе пізнати?

Тут можна Теодорові поаплодувати й признати, що недаремно входив із ним у балачки найбільший розум наш Григорій Сковорода, який хіба в одному виявив недостатність: у ставленні до осіб жіночої статі, адже й жінки не всі однакові. Однак вибачимо цю слабину в

мисленні великого мудреця; просто не здобув на цьому полі достатнього досвіду (примітка М. Лика: "Здається, мій колега-писака написав цю реляцію про Г. Сковороду, трохи жахаючись гемонського гніву сучасних феміністок, а особливо лютих київських, які бувають немилостивіші й мужожерніші, як давні чародійки").

Коли б на цьому закінчити, вийшов би чудовий хепі-енд, притому значно природніший, як у сучасних американських фільмах, де це, кажучи перекручено, "хапай Н.", тобто наживу, а отже, смаки низової публіки, завжди солодкаво-фальшиве, а по-народному кажучи, приший кобилі хвіст, хоч слово "хвіст" фонічно менш подібне до "хепі", як "хапай". І друге "я", той, що назвався автором цього опусу, залюбки б так учинив, бо йому, тобто мені, набридло дорікання читачок і критикес, що кінці моїх творів завжди не визначені. Але проти того рішуче запротестувало перше "я", тобто професор історії, а ще й носій прізвища Лико, бо він жахливий влізайло, хапач чи копач дрібних історичних фактів, такий же завзятий, як Копач зі "Ста тисяч" І. Карпенка-Карого, тільки той скарбів не знаходив, а цей, хоч так само скарбів не знаходив, але, образно кажучи, уламків скриньок та горщиків, у яких, може, ті лежали, виявляв часом більше, ніж потрібно, тобто деякі уламки брав за залишки посудин для скарбів, а насправді в історичних часах їх викинула якась жінка, розбивши горщика чи скриньку на голові свого коханого чоловіка чи любаса після того, як довідалася, що той чи той заблукав у гречці і не зовсім щасливо намагався з неї виблукати.

А постав професор Микола Лико проти моєї пропозиції завершити тут оповідь про Теодора Петровського через те, що знайшов акта переяславського уряду, де йшлося, що урядникам не вдалося відшукати тих осіб, які чарували Теодора, принаймні такі в самому Переяславі не жили. Ось чому Петровський і написав у віршованому житії, що його обвивали у свої сіті не люди-чарівники, а диявол, що має здатність до зміни своїх персоніфікацій; коли ж на це пристати, то неважко збагнути, чому дійовці того акту ніби у воду впали й пропали. Він же сам, Теодор-канцеляриста, твердо вірив, що таке до них, дияволових слуг чи персоніфікацій, чинив таки святий Макарій. Але попри те хлопець ніколи

не забував про бачність і поводився після того вельми остережно, як то кажуть, з оглядками, бо мав собі таку настанову. Щоб те довести, багато не треба, а повернімося до попереднього тексту, де можна знайти сякі-такі виплетені Клото ниточки.

У своїй антижіночій балачці з Григорієм Сковородою Теодор Петровський-Лико зарікся, заявивши, що тепер обходитиме лукаве плем’я, яке зробило реальну спробу обвити його сітками диявола, десятою дорогою. Отож він так і чинив. Коли мусив кудись іти чи їхати, то ніколи не їхав ані йшов прямою дорогою, а все околясом, ще й заплутуючи сліди. Відтак часом і сам не міг визначити: четверта то дорога чи сьома, а десяту пізнавав хіба прочуттям. І завжди все йому щасливо сходило, хіба тратив задля того власного щастя часу втричі чи вдесятеро більше, ніж коли б прошкував. Мій приятель Микола Лико навіть висунув гіпотезу (це вже властивість істориків: де не знають, подають гіпотези), що у творі Григорія Сковороди "Кільце" у притчі про іноземців, що мандрували Індією, відбито досвід саме Теодора Петровського, також і розмову, яку поміж себе провели.

Ось короткий виклад тієї притчі. Господар хати, де ночували іноземці, вказав їм два шляхи: один навпростець, а другий манівцями, зазначивши:

— Не поспішайте й пройдете далі, будьте обережні й не забувайте, що ви в Індії.

Але іноземці пішли навпрошки й загинули, врятувався лише один, "що був дурніший і обережніший" і навпростець не пішов, а завбачливо затримався по цей бік яруги.

Отакий сторожкий і лякливий став Теодор; байдуже, що хтось його через це назвав би дурним. Загалом же тепер він часто відвідував мощі святого Макарія і з дозволу священика знову й знову виголошував свою орацію, аж доки вона людям набридла і ті перестали приходити. Отож

вийшло так, що, виплутавшись із "сітей диявола", канцеляриста, замість утопитися, "сів на коня", можливо й того, за якого чи на якого пив малмазію перед о́бразами нечистої сили, героїчно проганяючи її з очей, і то щоразу, коли виголошував орацію. І це було так, як у невдашливого наїзника, котрий знову й знову стрибає на того ж коня, аж поки почав через нього перелітати. І він, Теодор, добророзумно ті вправи припинив. Отож жив собі, хліб свій їв, воду пив і виконував старатливо належну канцелярську роботу, не забуваючи помолитися Богові та святому Макарію, якому також, очевидно, набридло слухати його мольби, адже ті помалу перетворювались у вицвілу й висушену формулу, а все, в що не вкладається частка живого духу, стає мертве і недійове. І про цю вельми серйозну рацію Теодор Петровський легковажно забувся й занадто вже покладався на прихильність до нього святого Макарія.

Відтак надійшов той фатальний день, який і додав до його історії належний кінець, тобто витворено композиційного кільця. Осмислюючи це, Микола Лико, очевидно, захопившись, не зовсім науково почав доводити, ніби Г. Сковорода знав, як усе закінчилося з Теодором Петровським, і саме тому твір, до якого введено притчу про іноземців, що мандрували Індією, також назвав "Кільце", але я, хоч титулований істориком тільки в дипломі, в цьому засумнівався, тобто ми ніби помінялися з приятелем місцями. Але професор М. Лико звелів мені нагадати читачеві, що твір Г. Сковороди "Кільце" має підназву: "Дружня розмова про душевний мир", хоч мені це уточнення здалося без особливого значення. Пізніше я признав: щось тут є, адже справді — хіба після перебутої історії Теодор Петровський не шукав "душевного миру"? Скільки ж минуло часу перебування нашого канцеляристи в "душевному мирі", ні я, ні професор сказати не можемо, бо не відаємо, але обидва погодилися, що долі возом не об’їдеш, як би не об’їжджав її десятою дорогою чи й двадцятою, і то тому, що "спадок — се фатум", як зазначила Леся Українка.

Канцеляристу Теодора якось було послано зі службовою оборудкою, судовою, бо тоді він служив у полковому суді, до речі, не здобуваючи вищих посад, хоча обов’язки виконував вельми старатливо. Поїхав

бідкою на два колеса, сам нею й управляв. І ось десь у полях, де й досі стриміли стародавні могили, між яруг на нього звалилася така буря, якої він ще не переживав. Угорі мигало й блимотіло, грім струшував не лише повітря, а й землю, потемніло так, ніби це був пізній вечір, хоча трохи світла залишалося. І йому здавалося, що могили в полях почали прочинятись і з них поставали сторч сірі стовпи, трохи ясніші барвою від неба й повітря, і ті стовпи ніби зводили догори руки й молилися чи проклинали. Вдалині йшов уже дощ, власне, злива, бо звідтіля долинав шум, який катастрофічно швидко наростав. Сховатися було ніде, бо, бувши лякливим, молодик дерев біля дороги остерігався — саме в такі бурі і спадають на їхні верхівки лискавки. Принаймні в нутрі цього мерху кілька дерев уже горіло. Саме тоді Теодор і згадав про твердого свого приписа не їздити навпрошки і звернув зі шляху на путівця, а проїхавши ним якусь відстань і ще й досі не потрапивши під зливу, завернув ще раз. І хоча злива ярісно шуміла навкруги, йому вдавалося вишуковувати просвіти й шугати в них. Теодор зовсім не вичислював: чи це третя, чи п’ята, шоста чи восьма дорога (всі вони, зрештою, мали б його кудись вивести), від частих завертань йому в голові запаморочилося, відтак, щоб освіжити ту голову, злива вже його не помилувала, а звалилася й на нього. Зупинив коня й заліз під бідку, накрившись киреєю, і закоцюб, трусячись і наслухаючи, як хлющить над ним і навколо і як кирея наливається водою, відтак починає її пропускати. Ще посидів під тим непевним прикриттям, дригочучи, бо вже був мокрий понікуди. Відтак вирішив, що ліпше їхати, і знов пустив коня дорогою, яка не знати куди вела. А довкола махали хвостами і гривами вогняні коні й лунко іржали, і від того жахкого іржання молодик мимоволі вбирав голову в плечі, бо йому здавалося, що те іржання — мов батоги, що лускають по мокрій наскрізь киреї. Тоскно дивився з-під відлоги у сколочений простір, і в голові майнула думка, що це його останній день, отже, ні за цапову душу тут і пропаде. А може, це метафізично явилася йому на мить цапова душа від того козла, що на ньому колись їздив його героїчний предок і бабовал князь Семен Лико; правда, про ту пригоду з князем нічого не знав, адже була прифантазована з використанням поеми С. Кленовича, яку він навряд чи читав. Але під цю містичну хвилю почувся також блудієм, однак інакшим, бо князь Семен блудив із жіночками та

дівками, а Теодор блудив, бо згубив скерунок у дорозі. Однак нам, авторам цих оповідок і читачеві, вже добре відома історія із цапом у прифантазованих пригодах князя Лика, отож я, автор, певний, що душа того цапа, який став дивним конем для князя, в цих полях напевне блукала; зрештою, існували й інші аналогії, адже й Теодор літав, як і Семен Лико, а оця мандрівка в бурю хіба не подобала до князевого блукання, коли він, напившись малмазії, шукав воріт до міста й до власного дому. Отож можна ствердити, що якихось воріт цього разу шукав і канцеляриста Петровський, тоскно дивлячись з-під кобки киреї, а в цьому світі існує непереступний закон: хто шукає, той знаходить. Тим-то мойри мали посприяти, і то напевне, щоб він своє в тій буремній варвітні таки віднайшов.

І він те своє знайшов. У глибині зливного мороку уздрів щось таке, як мерехтіння кволого вогняти, що спалахував і пригасав, ніби говорячи до нього таємною світловою мовою. А блимало вогнятко з темного накописька — здається, це був хутір із садком, але пси звідтіля не гавкотіли; очевидно, поховалися від бурі та спалахів і позаклякали. Від шляху до хутірця звертав мало в’їжджений путівець, на якому понуро поблимувало немало калюж більших і менших, у яких раз по раз відбивалися блискавичні спалахи. Відтак молодикові здалося, що ті земляні ока підморгують йому; при тому Теодор міг подумати, що й мерехке вогненя, що бачив удалині, могло бути блиманням такої ж калюжі. І мав рацію, але не в буденному розумінні, а в метафоричному, бо в буденному рація була первинною — до нього й справді таки присунувся хутір, але хлопакові здавалося, що не він до нього наближається, а той до нього. Чому ж на метафоричному рівні можна трактувати вогника як відбиток од калюжі, збагнемо, дочитавши цього скрипта.

Хутір був не бідний і не багатий, але господарчих прибудов (клуня, стайня, обора, комора, спіжарня тощо) було достатньо. Пси й досі до нього не вискочили, і молодик, прив’язавши коня з бідкою до тину, захопив коляку й поплескав узувачкою по калюжах до дверей. Дістався ж до них щасливо, бо собаки й тепер себе не виявили. Хотів застукати в

двері, але від натиску руки вони прочинилися з іржавим хрипом. Теодор покинув дрючка на ґанку і сміливо вступив у кромішню темряву присінків. Двері мали бути ліворуч, він їх вимацав і потяг до себе не за ручку, якої не було, а за зав’язаного кільцем повороза (вважаю, що не треба цього кільця символізувати). І ці двері немилосердно зарипіли, відтак Теодор став на порозі, ніби правцем битий, було ж бо від чого.

Покій був освітлений трійником зі свічками, він стояв на столі, засланім обрусом, на якому — миски, полумиски, мисочки й немала сулійка із зеленого скла. А за столом мирно сиділи й на рип дверей одночасно озирнулися не хто, як Дід і Гусак, які приязно ошкірилися до судового канцеляристи Теодора Петровського-Лика, котрий, здавалося, проковтнув власного язика.

— Довго ж ти бігав, хлопче, аж зачекалися! — просто сказав Дід, а Гусак захихикав, поводячи головою, а тоді додав од себе шиплячим голосом:

— Чого закляк? Скидай кирею і сідай обігрієшся. Ще не перестала злива?

Теодор хотів сказати, що злива ще не закінчилася, але не зумів навіть привітатися як належить. Отож мовчки стікав водою, невідривно дивлячись на тих, до кого привели його мойри, і зміркувавши лише одне: об’їжджати когось десятою дорогою — це не завжди шукати манівців задля безпеки, буває, що, сідаючи на коня і надто стараючись, через нього перелітаєш, а в цьому разі виїжджаєш з десятої дороги на одинадцяту, а вона й поведе навпрошки, знову ставши першою. Але побіч нього не було Григорія Сковороди, щоб ретельніше обмислити з ним складнощі цієї фігури, і він зирнув собі під ноги та й побачив, що стоїть у калюжі і що та все більшає. Отож не зовсім розумно подумав, що коли задляється, то калюжа перетвориться у ставка, в якому й утопитися недовго. Тому кирею скинув і рушив до столу, саме до того місця, де колись сидів давніше, розмовляючи зі звідниками, водночас

очима вимацував покій, щоб переконатися: чи це та сама хата, а чи не та?

— Сідай, сідай! — добродушно запросив Дід. — Дали ми тобі доста часу, щоб набігався. Але тепер малмазії не питимеш, а те, що й ми, бо ти, хлопче, вже вдома.

— Галько! — хрипко гукнув Гусак. — Вийди до судженого привітайся. Вже прийшов!

На те слово розчинилися двері до ванькирчика і з нього вийшла ставна дівчина, одягнена точнісінько так, як вище описано. Стала скромно біля печі й почала її колупати нігтиком. У цьому разі Теодор Петровський здобув нагоду ще раз ізчудуватися: дівчина була та ж таки, але обличчя її не назвав би почварним; цього разу воно здалося йому коли не гарним, то принадним — і це безсумнівно, принаймні не було на ньому ані вусиків, ані мальовил. Тоді Теодор Петровський скрушно зітхнув і впокорився, принаймні присунутої до нього Дідом чарки із синього скла не зневажив, а вилив у сухе горло все, що в ній було, а таке треба було вчинити, аби зволожився хоч трохи язик і перестав бути чи кляпом у горлі, чи терпугом, а став на своє місце і здобув властиву собі плоть. Дівчина ж біля печі вже не соромилася, як то велів звичай, печі не псувала, а розглядала хлопця таким поглядом, яким дивиться переможець на кинуті йому в ноги прапори супротивенця та й на самого змагальника, що, вже як підданий, валяється в нього в ногах. Був-бо той супротивник досі вільний, а тепер — уже раб, і то, здається, навіки.

Так воно цього разу й сталося, бо відтоді про канцеляристу Теодора Петровського не згадав жоден історичний документ. А це хоч не тотожно, але рівнозначно тому фіналові, до якого дійшов князь Семен Лико, ганебно випустивши духа після вжиття малмазії і ставши, як ставав оце зараз його законний чи незаконний нащадок, рицарем неоціненної печалі. Мир їхнім душам!

Фрагмент третій

Тринадцяте коліно (під небом танці)

Як уже звіщалося, ця драма мала закінчитись у тринадцятому коліні, як провістила новітня троянка, за пророчою лінією наступниця Кассандри (примітка М. Лика, професора історії: "У поетичній традиції XVI–XVIII століть троян ототожнювали з українцями"), а вона як вічиста пророкиня помилитися не могла. За моїми й професоровими підрахунками, про це вже був нагад, тринадцятим коліном печального рицаря князя Семена мав бути не хто, а таки він, мій приятель, чи хтось із теперішніх, знаних чи незнаних його родичів, але річ у тім, що Миколині батьки загинули в катастрофі, коли йому було лишень десять років, рідних сестер та братів не мав так само, як і його батько; виростила його тітка з материного роду, отже, не з Ликів, а що цей тринадцятий Лико став істориком за покликанням, сучасні родичі (є вони чи нема) його найменше цікавили. От коли б вони жили двісті чи більше (ліпше більше) років тому — він був спеціялістом з історії XVI–XVIII століть, тоді з усім запалом кинувся б на розшуки і, як засвідчили перші два фрагменти із сувою мойр, немало б розшукав. Але навіть події XIX століття викликáли в нього нехіть, не кажучи вже про сучасні.

Тож родичами-сучасниками з XIX століття ніколи не цікавився, хоч вони, принаймні перед ним, були в його гілці, адже ж він у нашому часі таки існував? Це в мого приятеля, як і в багатьох фахових істориків, професійний ґандж, і я на нього не налягав. Він же, увівши мене, автора, до таїн свого роду, був твердо переконаний, що на Т. Петровському писання потрібно завершити, адже такий ефектний для нього віднайшовся фінал! Я згодився: фінал Теодора й справді ефектний, але коли оповідь тут обірвемо, то спотворимо формулу Лесі Українки (до речі, її відшукав не я, а таки професор, який мав ту рідкісну вдачу, що, крім історії, цікавився ще й літературою, але дивився на неї утилітарно, як на пам’ятки історії), а в нашому епіграфі виразно йдеться (і це змушений був визнати професор) і виразно віститься: фатум утратить свою силу в тринадцятому коліні. Проти того він поставив

свого аргумента: по-перше, у формулі не зазначено, що фатум сильний до тринадцятого, а не по тринадцяте коліно. Я ж збив його аргументом, що він точно не здолає визначити: чотирнадцяте він коліно, чи тринадцяте, чи п’ятнадцяте, адже докладного родового розпису Ликів і він не зробив, отже, тут буквалізм недоречний. Зрештою, примітив, що він крутить — здається, в його житті щось відбулося, тож я, як професійний вивідувач усіляких житейських історій, відчув, як то кажуть, "запах крові", а цей запах, як відомо, збуджує й приваблює акул, тоді вони стрімко мчать до віднайденої жертви, і милосердя від них у цьому разі не сподівайся.

Але професор М. Лико не вельми поспішав розкривати переді мною заковики своєї біографії, тим більше серця, отож я з акули перетворив себе на щуку, а та вміє непорушно завмирати між зілля, з яким цілком зливається своїми барвами, відтак не полошить дрібної риби, аж доки в ній, щуці, пролунає сигнал, що сподіваний момент надійшов. Відтак стрілою метається до визначеної жертви і блискавично її ковтає. Коли ж нема риби більшої, щука наковтується вже малечі. Окрім того, мене вабили й технічні, сказати б, резони: в попередніх оповідках ми виступали колегами-вивідувачами, він на науковому, а я на естетичному рівні, отже, обидва були щуками й жерли ту малечу, що набігала нам на писки. Коли ж пожерли все можливе, опинилися в тій калюжі, що натекла в хутірській хаті з Теодора Петровського (з киреї) після блукань ув описаних переяславських полях; відтак маємо зайнятися, кажучи не вельми м’яко, саможертвом, власне, знаміритись один супроти одного, але лико мав дерти все-таки я з професора, а не він з мене — так уже вирішили мойри, адже не про мій рід вони записували до свого сувою, власне, записувала тільки одна — Атропос.

Отож ужив до свого приятеля тактики малих наскоків, тобто партизанської, а партизани, як відомо, щось урвуть та й сховаються в лісі. Так і я: з одного боку, марудно скаржився, що не можу вивершити цього твору, бо кінець другої оповідки хоча й ефектний, але теми не вичерпує, відтак епіграфа із "Блакитної троянди" треба скорочувати чи

змінювати, а це все одно, що відрізати людині руку чи ногу; отже, в цій історії напевне бракує якоїсь "блакитної троянди".

— Блакитна троянда, — немилосердно сказав на те професор, — це те, чого в житті нема. Отож вигадуй якусь небилицю та й край!

Але я хоч і не був професором історії, але здобув освіту цілком тотожну з тією, що її мав і він, отож потребував для своїх фантазій, кажучи неологізмом, "фактазій", інакше вся побудова, яку творив з допомогою професора, стане порожнім яйцем, тобто в ньому білок і жовток наявні, але бракує отого живчика, який з’являється в яйці після того, як курку належно осідлає і поскубе півень. Тільки в такому покладі, сказав я своєму приятелеві-професору, може вилупитися курча.

— Чого ти до мене пристав? — огризнувся невдоволений Микола Лико.

— Бачиш, — повів я розсудливо, — цей скрипт створено від взаємодії нас обох. А наприкінці ти мене хочеш зрадити.

— Як це зрадити? — зчудувався Микола.

— Бо покинув напризволяще. А приятелі так не чинять.

— Як же можу тобі допомогти?

— Подумай, — дипломатично сказав я, — тринадцяте коліно — не я, бо я взагалі бозна-яке коліно, а ти. І в моєму родопису, якого також нема, не існувало жодного князя чи навіть судового канцеляриста.

— Морочиш голову! — трохи послабив упірність професор і раптом розсердився, що стало його поразкою. — І взагалі, звідки знаєш, що в мене була подібна історія?

Відповів не зразу. Пильно подивився на професора з метафізичним блиском в очах (принаймні відчував, що в мене очі блищать саме так) і чітко продекламував, виділяючи кожне слово: "Спадок — се фатум, се мойра, се Бог, що мститься до тринадцятого коліна".

— Страшний ти чоловік! — розсміявся Микола. — Як п’явка.

— Не п’явка, а акула, в ліпшому разі — щука, — пожартував я.

І ми постановили мир, за якого переможець щось дістає, а переможений утрачає, водночас вони чемно один до одного всміхаються, а ще й по-дружньому стискають руки. А як вважають китайці, при потиску частка духу однієї людини переходить до іншої.

Звісно, історія, яку оповів мені приятель, простіша від тих, що відбувалися з Ликами в далекому минулому. Зрозуміло й чому: енергія накладеного на них фатуму з плином часу починає спадати. Але науково це можна було б простежити, оцей протік, не через фрагменти, а правильне, один до другого, передання — тоді зміг би написати не коротку повістину, а великий епічний твір. Але що вчиню, коли професор М. Лико накопав так мало матеріялу? Все ж накопане я використав, притому цілком дбало…

Усе почалося так само, як і в Семена Лика, через танці. Микола ж Лико, що стане згодом професором історії, з юності мав особливого потяга до дівчат, правда, не в плахтах чи запасках, а в платтячках, у яких короткі рукави бували дзвоником, часом одягалися й спіднички з підспідніми, що роздували їх також у дзвони, відтак засмаглі литочки, що миготіли під ними, подобали на мусяжеві била чи колотила, від яких годі відвести погляда. А коли ті роздуті спіднички танцювали, то терлись об партнера, а ще часом наскакували на нього двійко тугих, зрілих (і не завжди зрілих) яблучок, а будь-яке тертя, як оповідали учням учителі фізики, викликає тепло, а з надмірного тепла з’являється і вогонь. Ні, Микола не мав (це коли кінчав школу) постійної дівчини, і то

тому, що перебував на такій стадії, на якій буває ненажера-початківець, який прагне скуштувати всіх страв, отож його вабила не одна, а коли не всі, то багато. А де краще можна задовольнити себе, як не на танцях, коли партнерок повсякчас змінюєш, а ти залишаєшся той-таки. Зрештою, всі вони, носії отих роздутих спідничок, здавалися Миколі й однаковими, і неоднаковими: однаковими тому, що намагалися вдягтися за модою, а неоднаковими, бо по-різному пахли, тобто різних уживали парфумів, неоднаково блимали очками, неоднаково бували сміливими й несміливими (або соромливими), а ще неоднаково сочилась із їхніх розпалених у русі тіл енергія: в одних прихолоджена, в інших роздмухана, ще в інших палахка, — а він для всіх залишався однаково палахкий. Тож кружляв собі й кружляв, але не був аж такий потужний, як князь Семен, який у несхожих на ці танцях примудрявся творити з ходу бубонці з дівочих животів із милими довбишечками в них, — не той був час, та й не мав Микола такої потуги, як його далекий предок, якщо він і справді предок. Хлопцеві досить було кружляння, і стріляння очима, і впоювання парфумами, а ще тим духом, що сполучав на час танцю, хвилюючи більше чи менше, але завжди. І його рука випадково чи й ні натрапляла на яблуко, якого так хотілося скуштувати на смак, чи спускалася на м’які, дражливі й гарячі сідниці або на пружку станика на спині, тобто вабило те, чого в нього не було, але до запаморочення хотілося пізнати. Від тих емоцій його плоть набрякала так, що це відразу відчували партнерки і мліли, розплавляючись у його гарячих обіймах, і коли б партнерок не втримував, то від тих торків розтеклися б, як вода. Але ніколи не розтікалися, навпаки, тужавіли, та й сочки ставали тверді, аж гострі, і ті сочки, як пташки дзьобами, намагалися ніжно копнути його в груди. Ні, то було чудо, ті танці, бо нікóли пізніше, танцюючи, такого не відчував; можливо, тому, що людина до всього призвичаюється, та й бажання виникають залежно від міри змужніння. До речі, казав мені професор М. Лико, молодь часу князя Семена мала подібні відчування. При цьому прочитав вірша Симона Зиморовича з книги "Роксоланки, або руські панни", написаного через сім років після загибелі князя Лика, отже, 1628-го, де є такі рядки:

Розина мені в танці померанць давала,

А потім і віночка дати обіцяла,

Коли ж допомагав їй вести того танця,

Тоді вона впустила в пломінь померанця.

Те яблуко жаристим вугликом зробилось,

Спаливши душу бідну, тіло спопелило.

Так само було й через триста п’ятдесят років. Принаймні Микола Лико сокровенно повідав мені, що таки переживав подібне, відтак вир, у якому нісся, пірнаючи й виринаючи, "неначе човен в синім морі", давав йому не лише насичення, а й збудження, тож потім півночі не міг спати. Ніяковіючи, приятель признався, що, вже навчаючись в університеті, часом пригадував ті танці з солодкою тугою, яка була аж така, що написав про те вірша, якого мені показав: його датовано 15 листопада 1959 року, отже, ті танці відбувалися за кілька років перед тим, коли ще жив у рідному Романові, який тоді перейменували на честь жахкого кроволийця — не поганитимем його іменем цих сторінок. У тому вірші йшлося, що його автор живе тепер у великому й шумливому місті (в Києві), де чорний асфальт і "юрби метушливі", і вряди-годи, "як далекий сон", йому вчувався гіркувато-солодкий запах полину, що незмінно викликав у ньому сантимент. Зацитуємо з того вірша потрібні рядки:

Якісь музики грають,

Якісь під небом танці,

А в тебе тонко-тонко

Цвітуть, горять рум’янці.

Ми сплетені в обіймах,

І ноги ледве ходять.

Дихання у нас спільне,

А музика виводить.

А музика аж б’ється,

Ридає і сміється.

І я тоді подумав,

Що серед того тлуму

Я вічності ув очі

Під той час зміг зирнуть…

Трохи дивні слова, правда? Особливо ті, в кінці. Коли б я хотів покпити з пана професора, сказав би, що його потяг до минулого (а минуле — теж вічність, тільки перекинута догори ногами) виріс із того-таки фатуму, що вдарив і по ньому, тринадцятому коліні, — але відчув, що цим міг би уразити приятеля. Цього ж образа можна прочитати й простіше: з’єднуючись із дівчиною навіть поглядом, людина доступається до таємничого закладання в зерні, яке родить свою подобу, — оце і є знак вічності, принаймні так тлумачили знак зерна й І. Величковський, і Л. Баранович, і Г. Сковорода. Але мене зацікавило в тих (вірю, що сокровенних) рядках інше: чи була то випадкова дівчина, одна із тлуму, чи ж та фатальна з прірви, що стала подобою фатуму, який уже тоді рушив супроти мого приятеля так само, як рушав супроти обох вищеописаних рицарів неоціненної печалі?

— Ні, — сказав, трохи знітившись, Микола. — То була принагідна дівчина. Ми протанцювали й просто собі розійшлися, але її чомусь не забув, принаймні довго здавалося, що не мав із нею розлучатися. Зрештою, пізніше ніколи такого глибокого поєднання ні з ким не мав.

Пояснення, на перший погляд, вірогідне: хіба такого не може бути? Коли б і я покопався у своїй, сказати б, біографії, то щось таке теж зміг би розшукати, хоч я не з фатального роду. Коли пристати на Миколине пояснення, можна дійти висновку, що це був перший камінь, на який натрапила коса, але косар цього разу послав косу зависоко і коси собі (хто знає, чи на щастя, чи на горе собі) не зламав, ані пощербив. Отже, я спершу повірив приятелеві, хоча, як зарубку, залишив у собі запитання: чому, обговорюючи такі прості речі, він зніяковів і не захотів дивитися мені в очі?

Зрештою, можна дати й третє тлумачення загадкового рядка: "… Серед того тлуму // Я вічності ув очі // Під той час зміг зирнуть…", притому символічне. Згадаймо, як загинув князь Семен Лико і як пропав канцеляриста Теодор Петровський-Лико; але не бажаю тут поспішати: нитка Ляхесис, яку тут досліджую, лише почала змотуватися з кужелі, вона й визначає цю не останню в цім писанні історію.

Уже значно пізніше, коли трохи притис приятеля, Миколі оповів мені, що ту фатальну дівчину — носія фатуму, що із забаганки мойр долучилася до нищителів їхнього роду, він помітив на тих-таки танцях. Вона раз у раз виривалася, ніби навмисне, з юрби чи танцювала з випадковим кавалером, але обов’язково наближалася до нього, Миколи, чи проходила побіч, ніби когось розшукуючи, а кілька разів зупинялася й відверто на Миколу дивилася, тоді відверталася й різко йшла геть. Або стояла (ніколи не сиділа) біля лавок, де відпочивали танцюристи, чи чекали запрошення дівчата, чи просто бавилися хлопці, дуріючи, або курили; чи збирались у юрми не задіяні в танці — завжди й неодмінно лила в Миколин бік потоки, сказати б, зорової енергії; одне слово, вдавалася до тих нехитрих засобів, що їх уживають дівчата, аби звернути на себе увагу. Але Миколі були неприємні ці видимі знаки;

можливо, тому, що в той час у ньому нуртилася войовнича кров славетного предка, князя Семена, який волів завойовувати, а не бути завойованим, — це, до речі, типова риса сильних чоловіків. Через це вони не раз бувають брутальні й нахраписті, але тоді, коли переконані у своєму праві на завойовництво, що, до речі, пробуває в природному законі. Дівчина ж, яка крутилася довкола нього й аж зі шкіри вилазила, щоб упасти йому в око, зовнішньо нічим особливим не вирізнялася, тобто була ні гарна, ні бридка, ні відворотна, ні принадна (до речі, й негарні бувають принадні), хоча через надмірну настирливість уже починала бути відворотною, — отака собі типова провінційна курочка, енергія якої в цій порі виросту йде здебільшого на те, чого хоче досягнути з біологічної потреби; образно кажучи, аби півень її поскуб, відтак у знесених нею яєчках і з’являться біля жовтка блідаві кульки, котрі можна назвати справдешнім початком, — хай читач вибачить мою барокову образність.

Отож, Миколі вже набридло оте її "стріляння", хоч на ту пору залишався не вельми перебірливий щодо партнерок, але це чинилося тільки "для проби пера", кажучи по-письменницькому, та проб пера з тією дівчиною чинити він чомусь остерігався; звісно, ще нічого не знав ані про досвід князя Семена Лика, ані Петровського, також Лика, з їхніми фатальними, тобто витвореними мойрами, історіями, хіба тільки ті історії туманно в душі прочуваючи, адже був їхнім (чи міг бути) нащадком, тобто носієм генів. Отож вирішив із танців піти.

Аж тут виступив із іржавим голосником розпорядник дійства і прокричав, що оголошується білий танець, отже, той, коли хлопця вибирає дівчина. Це вже могло стати небезпечним, тож Микола шугнув у юрбу, щоб, кажучи жаргоном, "змитися", але чи через збіг обставин, чи з волі мойр, чи через те, що настирливиця пильно за ним стежила, несподівано опинився з нею віч-на-віч і мусив пристати на її запросини, бо все-таки був кавалер, а ще князівської (хоч і сумнівно) крові.

І все відбулося так, як і з іншими партнерками: ті ж таки рухи й вихиляси, такі ж доторки. Треба віддати належне, що в цьому разі

дівчина настирливості не виявляла, а вів її в танці, як це бувало з іншими, таки він, навіть не вельми часто торкалася бубками персів, досить затверділими, треба признати, що й зрозуміло: не буде ж курка, бажаючи вселити у знесені нею яєчка живчиків, осідлувати та скубти півня — з того навряд чи що вийшло б. Бо це не в природному законі, а в природному — їй покірно присісти, розпушитися, підставити голівку, ну, хіба, може, поквоктати ніби незадоволено, а все інше — в Божій волі, бо хто може зрозуміло розповісти, як живчик у яйці з’являється? Але одне в тій ситуації було неприродне: вона його не хвилювала, не вабила і не збуджувала, принаймні таке мені сказав не зовсім щирий, як я підозрював, мій приятель; отже, за його інформацією, від неї не текло до нього хвилюючого й будливого тепла, відтак між ними не з’явилося отих ниток, що їх наплітають мойри, мета котрих — загорнути обох у спільного коконця. Коли ж зиркнув їй ув очі, побачив там чорну кригу, цілком так само, як у глибині часу бачили її двоє інших рицарів неоціненної печалі, а це значить, що мій приятель, пізніший професор історії, "вічності ув очі під той час зміг зирнуть". І це в нього жодного ентузіязму не ви́кликало, тільки острах, та й пахла дівчина зовсім не так, як її попередниці в Миколиних обіймах, а чимось недовідомим, годі сказати, що неприємним, але важким...

Може, воно так і було, бо, вислухавши Миколину розповідь і вже маючи історичний досвід у висвітленні подібних речей, зважуюся порівняти той запах до віддиху малмазії, якою так нещасливо причастилися Миколині предки в першому та сьомому коліні, а може, і в якихось інших, про які свідчень у документах не віднайшлося, принаймні натепер, після дошуковувань професора М. Лика.

Зрештою, вони обмінялися й коротким діялогом, але почав не він, а таки вона:

— А я вас знаю.

— Я вас не знаю, — відказав, скільки міг чемно, Микола.

— Шкода, — зітхнула вона.

Оце і весь діялог, решту ж часу, поки тривав дамський танець, вони промовчали, відтак розімкнулись і розійшлися…

Я ж, автор, бувши письменником, з професійного обов’язку, як і мойри, маю випускати, плести й вивчати скерунки ниток розповіді, отож сумнів мій у правдивості поданого чомусь посилився. Зрештою, щоб вивіритися, я мав лише один, достеменно правдивий документ: вірш, частину якого вище переказав, а іншу частину процитував. До речі, зветься він "Під небом танці". І саме цей твір відверто вістить, що дівчина Миколі тоді сподобалась, і небагато треба, аби переконатися, що не про якусь випадкову йдеться, а про ту, яка запустила йому в душу пазюрчики; зрештою, йому тоді всі дівчата подобались. Але вірш на цитованому уривку не закінчився. В ньому рефренується запах полину — це гіркий запах, але хвилюючий (згадаймо знамениту поемку М. Вороного "Євшан-зілля", де "євшан" — це і є полин). Зацитую наступну, третю строфу — і прошу читача покласти засновка: йдеться не про випадкову, а саме про ту, фатальну дівчину, носія фатуму Ликів.

Полин тоді так пахнув,

Ракетою хтось бахнув,

І освітились танці,

Що годі їх забуть.

Усі тоді завмерли.

Дихання зачаїли

І бачили: в сусіда

В очах вогні горіли.

І кожен руку в руку

Товаришу поклав…

І справді, виходять речі, несумісні з Миколиним описом того, як фатальна дівчина запросила його на білий танець. По-перше, вона не була сіра, бо в неї "тонко-тонко" цвіли на щоках рум’янці, хоч, удивляючись їй в очі, він і справді міг злякатися, тобто зазирнув "ув очі вічності" — чи не образ Смерті там промайнув? Так, так, саме образ Смерті, той-таки, що його побачили в очах дівчат обидва його попередники. А щоб усугубити (слово церковнослов’янське, означає зробити подвійним. — Прим. М. Лика) це відчуття, одна із мойр, здається Атропос, вистрілила ракетою — хай читач вибачить мені цей анахронізм. І мить дивно зупинилася. Навряд щоб Микола міг побачити, що всі "тоді завмерли, дихання зачаїли" — завмер і зачаїв дух таки він. І побачив "у сусіда", тобто в напарниці, в очах запалені вогні. Тож, можливо, переживаючи цю містичну хвилину, він інстинктивно взяв дівчину за руку, а може, й схопив. Що відчув наступної хвилини, описано в строфі:

Полин тоді так пахнув,

І очі так горіли,

І руки так стискались,

Й рум’янці так пашіли,

Що кожен свою милу

Під той час не пізнав…

Отже, запах полину (зважуюся все-таки припустити, що полином пахкотіла й та малмазія, що тут описується як лихотворна) посилився, тож коли пристати на моє припущення, малмазію Микола також випив, тільки не в буквальному розумінні, а на алегоричному рівні (згадаймо вислів: "отруївся коханням"), відтак і учинилося: вони в тому хиткому, непевному світлі таки поєдналися, про що відверто свідчать рядки: "І руки так стискались, // Й рум'янці так пашіли" — хіба тут не відбулося акту чарування? Відбулося, і про це свідчить закінчення строфи: хлопець своєї напарниці раптом не пізнав, тобто вона одмінилася, а отже, на мент видалася не курочкою, а, можливо, коли не павою, то якоюсь іншою красноперою птахою, яка його вразила а чи злякала.

Згадаймо оповідь про Петровського; там після малмазії від побачив дівчину Гальку, за яку його сватали, потворною. А як було в Миколи? Чи не навпаки? Не міг у нього самого розпитатися з тієї простої причини, що він, оповідаючи про танці, вів мене іншою стежкою, але я на його оманливий хід не піддався, хоч і не виказав цього. Поки що ми грали один перед одним вар’ятів. Згодом він, прочитавши цього мого записа, знову, кажучи жаргоново, "розколеться", вдруге сказавши, що я "страшний чоловік", але про те оповім на своєму місці, тоді ж зацитую і завершення цього значущого вірша.

У такий спосіб я зміг виснувати, що Микола припустився помилки: звісно, коли б тоді він знав історії про князя Лика та Теодора Петровського, цього не сталося б, але, на жаль, ще професором історії не був, а діяв, піддаючись більше змислам, ніж раціональному розважкові, тож замість того, щоб, уже знамірившись, утекти з танцмайданчика, на дівочі запросини відгукнувся, тобто повівся у вирішальній ситуації не твердо, а таки розм’якшено, давши напарниці надію, що її зальоти до нього, хай і відбуті на дівчачому рівні, не безперспективні, що й спричинило подальші ускладнення. Але натоді у Миколи ще віяли в голові буйні вітри, хоч дерева, може, й не гнулись, тобто був ще значною мірою легковажний: подумаєш, протанцював з якоюсь там! Ну, взяв її за руку, коли бахнула та ракета, і вони тільки мигцем на ту світляну дугу зирнули, а освітлення використали, це річ

природна, щоб пильніше одне одного розглянути. І хоча хлопця не покидав густий і гіркий запах полину ("Полин тоді так пахнув!"), на чому він рефреново наголошував у своєму вірші, але враження здобув від оглядин не негативне (не так, як Петровський); інакше б не брав її за руку і не стискав би ніжно, по-приятельському, а який вона йому була, питаю в задачці, приятель? Але відбулося й більше: попри все вони відчули поміж себе поєднання, хай, може, з його боку й короткочасне — небезпека, зрештою, виникла саме з цього, я принаймні в тому переконаний. Микола ж не був у тому переконаний, отож коли ракета в небі погасла, коли очарування зникло, повівся вже твердо й так, як йому й належало, тим більше, що вона запитала в нього:

— А ти мене до танцю запросиш?

— Ні! — відрубав він. — Мені вже пора!

І пішов, залишивши її в юрбі самотню й покинуту, — бачу її виразно між розгойданого, спареного вириська, який крутився, змотувався й розмотувався, тискався, розпалювався, дихав, затьмарювався пристрасними притоками. А вона лишень одна не мала в тлумі пари, відтак не могла не відчувати й собі густого, гіркого запаху полину. Й отруювалася ним, хоч ніхто з розгуляного молодецтва того запаху не знав і не відчував. Відтак сіріла й маліла в юрбі, а простуючи до свого місця біля лав, навіть не ухилялася від нальотів на себе стрімкорозлетних пар, отож її штовхали, а може, й кидали в її бік зневажливі фрази, і від того їй ще більше додавалося сірості, бо знала, що ніхто із цих гайдуків на неї уваги не зверне, не підійде й лагідно не заговорить, відтак не запросить до наступного танцю, щоб і вона могла стати як усі і щоб усі були такі, як і вона; в юрбі-бо людина перестає бути собою, а часточкою спільного тіла, тож і мусить жити за велінням голови, а нею був на тому танцмайданчику жевжик із іржавим голосником біля рота.

Відтоді почався другий акт цієї драми чи трагікомедії, але не комедії в її типовому вияві. До речі, комедія в давньому визначенні зовсім не

означала жартівливого дійства — це мені роз’яснив професор історії, — хоч у неї не раз вставляли інтермедії, — оце вже було жартівливе, проте не завжди, та комічний елемент тут присутній; сама ж комедія визначала урочисте дійство, наприклад Різдво чи Воскресіння, коли всі урочисто раділи й співали канона, рефренуючи слово: "Радуйся!" Отож "хепі-енд" за цією розкладкою і є комедією, правда, сучасні митці, особливо американські, цього не розуміють, бо в їхній меті — підмастити фальшивим єлеєм примітивні почуття обивателя, який і платить за цей сурогат.

Але між іншим Микола розповів мені, що після того вечора, коли протанцював білого танця, дівчина продовжувала переслідувати його, але вже в ширшому просторі, навіть почала бідного мого приятеля тероризувати, постійно постаючи в нього на дорозі, ніби не мала у світі іншого заняття; відтак вистежувала кожен його вихід чи прохід при відвідуванні кіно, магазину, навіть перукарні. Наприклад, іде він вулицею, а назустріч спокійнісіньке простує вона — і неодмінно обливає його запаморокою замерзлої тьми в очах. Стоїть хлопець у черзі, купуючи хліб, а вона дихає морозяним духом йому в потилицю або ж стоїть трохи далі, маючи перед собою одного чи двох (ніколи більше) із черги (подам неологізма: "почержників", чи "почережників", чи, кажучи, суржиком, "очиритян", ніби вони опудала, зроблені з очерету)! Або ж зайде Микола постригтися, відтак до перукарні заходить і вона, сідає в крісло, і перукарка накладає їй на голову якесь інопланетне начиння із круглячків-рурок, що шиплять і випускають із себе пару. Дівчина невідривно дивиться на нього, ніби пересилає йому тією парою свої почування, а може, й чаклує. Так само в кіно: завжди опинялася в одному з ним ряді, але через кілька місць з лівої чи правої руки. Всі дивилися, зокрема й Микола, на екрана, а вона тільки на нього, ніби його персона була щось цікавіше за екран.

Спершу намагався не звертати на це уваги, навіть подумки підсміювався, бо що з того могло вийти? Добре принаймні, що до нього не підходила за правом малознайомства, яке все-таки відбулося, але що далі, то більше хлопець починав дратуватися, ніби наливався кров’ю, що

ось-ось бухне йому в голову. Тоді почав заживати остережних заходів. Наприклад, виходячи на вулицю, спершу висовувався з хвіртки й пильно роздивлявся; але варто було вийти, як вона відразу ж з’являлася, йдучи назустріч чи ззаду, при цьому важко було б сказати, хто більше з них звар’ятував.

Довідалася навіть про його день народження, отож коли він стояв розм’яклий од сентименту, що до його життя додався ще один рік, при тому був на закритій території, тобто у власному дворі, на ґанку і при відчинених дверях, в які виливалися запахи, що смаковито дратували його нюх, — це готувався його тіткою, в якої жив (сестрою його покійної матері, отже, не з роду Ликів), святковий на його честь обід, — хвіртка до його обійстя раптом відчинилася, і в неї вплив хлопчак, пручи перед собою величезного вінка-букета (такі тоді виготовляли й продавали, а вживали при всяких урочистих оказіях, навіть на похоронах); хлопець був не набагато вищий за того букета. Відтак здавалося, що це простує до Миколи сам букет на невеличких ніжках у закоротких штаненятах і в розчовганих балетках, що, може, колись і були білі, а тепер радше густо-сірі, як барва пір’я в певного сорту гуски чи гусака. І цей букет проступеляв не так уже хвацько через двір і зупинився перед ґанком.

— Це ви Микола Лико? — спитав букет тонким, майже жіночим голоском.

— Я! — зчудовано сказав Микола.

— Тоді поздравляю вас з дньом народження, — продзвенів голосок. — І жилаю вам усього луччого!

— А від кого букет? — вражено запитав Микола.

— Вона сказала, що ви знаїте, — продзвенів голосок. — І звеліла сказать вам те, що я вже сказав. А ще веліла, щоб грошей я від вас за

услугі не брав, бо вона вже розщиталася. Але када ви щось дасте, — цього вона не казала, — то я не одкажусь.

— А чого хочеш: грошей чи гостинця? — спитав Микола, відчуваючи, що починає дихати трохи пришвидшено.

— Конєшно, грошей, — сказав поважно букет. — Бо за гроші куплю, що захочу, а гостинця з'їм, і не буде нічо.

Коли б букета прислав хтось інший, Микола б посміявся з цієї інтермедії, але в ньому не тільки пришвидшилося дихання, а в глибині казанця його голови почало закипати знайоме вже роздратування, яке тепер у ньому виникало завжди, коли здибувався з тією, кого він, як сказав малий, знав. Але ще мав силу, щоб стриматися, тому дав малому карбованця, хоча в руки букета забобонно не взяв, ніби той був просякнутий отрутою, а звелів малому покласти його на надвірного стола, досить неоковирно збитого ним-таки, Миколою, із нестругаиих дощок. І тільки тепер побачив посланця — той цілком подобав на циганча. Шморгнув носом і вмить здимів з-перед його очей, очевидно, відчувши, що довше тут затримуватися небезпечно.

І Микола вперше в житті по-справжньому сказився. Скинув того букета на землю й почав топтатися по ньому, підгецуючи, ніби танцював дикого танця, але цього разу без напарниці. Власне, напарниця була, але у формі нещасного букета, якому цього разу несолодко танцювалося.

— Що це ти робиш? — спитала від порога тітка.

— Не бачите, що роблю? — люто мовив Микола, мнучи ногами цурпалля, як винороби виноград. — Танцюю!

— Це, навєрно, Натка прислала, — спокійно сказала тітка. — Так вона тобі не наравиця?

— А ви звідки знаєте? — спитав, розчавлюючи каблуком останню квітку, Микола, але й по тому місити цурпалля не перестав.

— Це всі знають, — спокійно сказала тітка. — Вона в тебе влюбліна, але, бачу, ти неї не хочеш. А коли вже не наравиця, нічо́го вже з тої картошки не получиця. Не обращай уніманія і заспокойся, бо в тебе сьодня празник, нєльзя вулнуваться. Лучче йди, мені мнясо перекрутиш, бо не успіваю. А те цурпалля кинь у яму, а то ще люди подумають, що в нас похорони.

Микола не без задоволення виконав цього наказа, жбурнув решткі, досить ретельно потрощені, букета до відхідної ями, куди кидали те, що мало перегнити для компосту, і пішов крутити "мнясо" — тітка точно визначила, що йому доручити, аби погасити сказ, бо, крутячи і дивлячись, як стають фаршем шматки плоті, хотів не хотів, а мав у голові канібальські думки, які Микола, правда, глибше в себе не пропускав, але в такий спосіб сказ гасив і погасив, принаймні злощасні думки перестали в голові з’являтися…

Це я оповів Миколину версію в його-таки поданні, а що й такі спогадові зізнання використав як сировий матеріал для своїх фантазій, то й трохи посумнівався, хоч загалом цей акт і всі його яви можна признати за вірогідні.

Саме тут випадає згадати завершення того вірша, що його маю як єдиний не фольклорний, а таки документальний причинок для пізнання цієї фінальної історії. Вже казав, що вірша написано через рік чи два після того, коли все відбувалося. І дивно те, що Микола тут не згадує роздратовано чи негаційно Натки, а, навпаки, за нею, видимо, тужив. Отож закономірно можна запитати: чи треба сприймати беззастережно запевнення мого приятеля у виключній негації щодо тієї дівчини, яку нібито Микола відчував? Однак не будемо голослівні й зацитуємо останню строфу "Танців під небом", яка, попри все, примушує мене скоригувати розповідь професора, бо тут події подано трохи в дивному світлі (як кажуть у діяспорі, "насвітленні"):

Тепер, коли буває

І сумно, й неспокійно,

Коли самотність серце

Почне з’їдать повільно,

Я згадую ті танці

І полиновий чад.

Молюся: хай не гасне

Ракета та у небі,

В очах оті яскрини,

І спогади про тебе

Усе вернуть назад.

Дивовижно! Звісно, вірш нічого не оповідає про події після танців під небом; до речі, подібні танці, тільки специфічніші, мали й Миколині попередники: князь Семен (є про те окрема сцена) і Теодор (коли стрибнув з порога загадкової хати й пролітав над Переяславом), але Микола до своїх танців, передусім із Наткою, ставився цілком сентиментально. Отже, хоч уникав її або ж тікав од своєї пасії, яка його переслідувала (не маю підстав у цьому сумніватися), але у спогадах (звертаю увагу: не в житті, а в спогадах!) хотів повернути все пережите під час тієї освітленої ракетою товкітняви, причому пізніші події чомусь у ньому цього сентименту не пригасили. Отже, його почуття двоїлися, а це можна пояснити хіба чарами, якими Натка його все-таки

опромінювала: на почуттєвому рівні не міг їм не піддатися, як не могли і його попередники в роді, але розум, ба друга половина того почуття (адже вони двоїлися, як двоїться все в людині: мозок, очі, вуха, руки, ноги) шалено протестував проти того сентименту й жорстко його поборював. Але це правильно тільки за однієї умови: коли у вірші під дівчиною розуміється Натка, а не третя особа. Пізніше, як уже зазначено, Микола ніби признав, що то була Натка, але угинливо й непевно, тобто здогадатися можна було, а знати напевне — ні. Останнього ж рядка можна розтлумачити й інакше: Миколі його продовження стосунків із Наткою було вже таке неприємне, що він хотів повернути танці під небом, поправши закони часу, щоб піти далі іншою стежкою. А якою? Невже хотів здатися, як здався свого часу Теодор Петровський? Але це значило для нього все одно, що пропасти, коли все відбувалося за тією ж режисурою мойр. Вибір невеликий, признаюся, а режисура жорстока, іншого тут нема.

Таким чином, ми впритул підійшли до третього акту, завершального — я відразу ж відчув, що Миколі про те згадувати неприємно й боляче і, як мені натякнув, про це не розповідав нікому, та й зараз сумнівався, чи треба ту його ганьбу оприлюднювати, на що я відповів рацією, що гріхи є двох видозмін: непрощені й прощені, тобто з’явлені при каятті і приховані без каяття, хоч внутрішнє каяття і тут може існувати, — ось чому християни встановили інститута сповіді. Зрештою, на недогматичному рівні має значення, чи людина з’явить свій гріх, чи не з’явить. У церкві ж відпущення дають тільки за з’явленого гріха, бо це зумовлює покаяння. В римо-католицькій церкві, — сказав я приятелеві, — запроваджено ще таку розумну річ, як таємниця сповіді. Як історик, він має знати, що в православній, особливо російській, яка завжди була політичним департаментом Російської держави (та й досі є), цього не дотримувалися. На нашому ж, так би мовити, безцерковному статусі гріх із покаянням можливі тільки при його щиросердому з’явленні (натякав приятелеві, що він, оповідаючи, все-таки і свою історію дещо змінював, ховаючи деякі кінці у воду, а так чинити не годиться, бо частина гріха лишається притаєною); тягар гріха, хоч би який він був, можна із пліч зняти, а отже, очиститися перед світом і Богом; людина ж, чи церковна

вона, чи ні, ходить під Богом однаково, і природний закон однаково діє на ту чи ту. Зрештою, і священики, прорікав я, залишаються так само грішні, як і миряни, і сповідуються в іншого священика (корпоративний засіб), який буває й приятелем сповідальника — то чим ми гірші за них, адже тут тотожна ситуація. Відтак Микола, завершив я свою хитромудру орацію, дістає можливість позбутися не тільки власного гріха, а й спадкового, що, як він сам переконався, існує як фатум.

До таких засобів удався, щоб вирвати з мого приятеля його в нім міцно запечатану таємницю, інакше я цієї оповідки закінчити не зможу, а твора пишу не задля себе, а таки задля нього, Миколи, і на його спонуку, отож йому в кущах ховатися не подобає. Признаюся при цьому, що й сам мав гріха, бо попри все мною керував тут власний інтерес, письменницький, якого найбільше й задовольняв, хоч і все сказане попереду — також правда. Людина раціональна могла б на це сказати; а чи так уже обов’язково тобі, писаці, длубатись у людській душі, нахабно в неї влазячи? І виривати в іншої людини її сокровенні таємниці: вигадай, що там тобі впаде в голову, та й край. На це можу відповісти одне: художні твори бувають сокровенні й фальшиві: у фальшивому можна вигадати що завгодно, а в сокровенному його, твору, істинність має обов’язково вивірятися правдою життя. Бо людина, як сказано в Біблії, лож, але й інструмент у Божих руках, особливо творча. Через те такий документований цей скрипт, хоч у ньому є ніби фантастичні сцени, але фантастика в них — лише знак, образна структура, що допомагає серйозному письменникові, а я маю дерзновення себе за такого вважати, а отже, з’являти сокровенне в людині. А коли такого нема, то ліпше перо поламати.

Ці резони все-таки подіяли на мого приятеля, і він розповів, що після тієї історії з букетом, коли вже отямився від святкового обіду на честь власного дня народження, — тоді випив трохи надмірно, щоб погасити роздратування, яке охопило, таки перетнувши нормальні межі, — дійшов цілком виваженого, розумного й остережного переконання: треба із цим кінчати, бо, коли й далі триватиме оте переслідування, може звар’ятувати; і те, що вчинив із присланим букетом, є перший до

того сигнал. Отже, залишалося підійти до дівчини й сказати, що хоче з нею щиросердно поговорити, — був певний, що та на розмову піде. Отож можна вибрати пригоже місце, не закипати й не сердитись, а розважливо сповістити Натці, що отой танець, якого вони протанцювали досить мило під небом із ракетою, нічого не значить, що він, Микола, не має до неї почуття, хоч бачить, що вона добра, гарна й порядна дівчина. Але серцю не накажеш, воно любить кого собі знає й вибирає, а вона, Натка, тією вибраницею не є. Через те дуже просив би, щоб вона його не переслідувала, бо в містечку вже про них точать зуби, а ще ті зуби скалять, отож їм треба розумного погодження, щоб одне одного не турбувати: хтось її з часом полюбить, когось полюбить і він, Микола, але навзаєм.

Головне було, думав тоді мій приятель, не гарячкувати, не зриватися, дівчини не ображати, а провести свою партію спокійно й мирно. Відтак, поки стане готовий до того, не дратуватися від постійних Натчиних виходів на нього й зібратися в дусі, а також здобути бажане — душевне рівностояння; він почав виходити за містечко, пересвідчившись, що за ним ніхто не стежить. І там блукав, розкішно рефлектуючи й потверджуючи свою промову, яку готувався проказати дівчині на домовленій зустрічі. І хоча тоді ще не думав, що його історія — продовження родової, в якій він тринадцяте коліно, але щось таке відчував, відтак, можна гадати, й мойри йому поступилися, порадилися і прописали її завершити. Прочуття ж того Микола в собі тримав у формі тужливого повісьма, яке впливало в його все-таки стривожену душу й там вихитувало своїми хвостами.

Однак життя має свої закони, а ще тоді, коли певній особі неабияку увагу приділяють мойри. Микола був, здається, в найрозм’якшеному стані, блукаючи ліском, коли ж раптом почув шерех чиїхось кроків. Різко обернувся й завмер: на стежці супроти нього стояла Натка й дивилася таким поглядом, якого не описати, але того досить стало, щоб так старатливо приготована в нім промова з усіма розважними, мирними й добрими словами пурхнула з нього, як злякана зграя горобців, причому кожне слово з тієї промови й перетворилось у такого горобця, відтак не

лише їх усіх, як кажуть у приказці, а й одного, якщо вилетить, не спіймаєш. Натомість у душу повернулося те ж повісьмо, розклалось у сизий дим і захитало чорним хвостом.

— Чого лазиш за мною? — грубо й різко запитав він.

— Хочу, щоб ти мене полюбив, — тихо сказала вона.

— Хіба так добиваються любові? — так само різко спитав.

— Інакше не вмію, — сказала вона. — Роби, що хочеш зі мною, тільки полюби.

— Ти що, ненормальна? — крикнув він. — Затям собі раз і назавжди: ніколи тебе не полюблю, бо не хочу тебе! І перестань, Бога ради, мене переслідувати!

— Може, я й ненормальна, — сказала Натка плачливим голосом. — Бо вже більше не можу! Стану перед тобою на коліна. Все, що захочеш, тобі зроблю!..

І вона й справді бухнулася перед ним на коліна. Тоді він відчув, що те чорне в ньому починає розростатись; то була не роздратована несамовитість, якої зазнав, топчучи букета, а достеменний сказ. Але ще не хотів тому піддатися, бо тоді могло б статися страшне, себе він добре знав.

— Заберись з-перед очей! — люто проказав, цідячи крізь зуби кожне слово. — Інакше не знаю, що тобі вчиню! І встань, лярво чортова! Не корч із себе ідіотку!

Тоді дівчина склала на грудях молитовно руки й подивилася на нього очима святої Магдалини, коли та стояла перед розіп’ятим Христом.

— А коли не заберусь, кинеш на землю й почнеш бити ногами? — покірно, а трохи й блаженно сказала. — Так, як мій вітчим мамці робить? А я не заберуся, бо несила мені… Бий!

Можливо, вона й справді була із психічними вадами, не нам те знати; принаймні повела себе дивно й нестандартно: як правило, в таких випадках жінки вчиняють чоловікам скандали, не раз із голосистими ляментаціями. І тут, сказав Микола (і його очі зволожилися, хоч минуло відтоді бозна-скільки часу), йому треба було повестися розважливо. Принаймні повернутися й піти, але це все так розбурхало його, що він удруге знесамовитів, ніби вдруге побачив киненого на землю букета. Зрештою, вона й була тієї хвиля отаким букетом, збираницею з різних квітів, що їх уклали чужі руки, звісно, не для того, щоб з них поглумилися. Але хлопець себе вже не тямив: у мозок йому шугонуло чорним потоком, відтак здорового глузду не залишилося ні на мак. І він кинувся до тієї, що так молитовно склала перед ним руки, і почав тусати її ногами, зовсім так само, як тусав вітчим тієї молільниці її "мамку". Відтак Натка зламалася, як ламається квітка, і впала лицем на землю, струшуючись од важких ридань і якось дивно підвиваючи.

І тільки тоді отямився. Дивився червоними, залитими кров’ю очима на ту плоть з розтоптаного букета в людському тілі, що билася лицем об землю і скавчала так, як побита сучка, а ще трусилася, деручи пальцями траву. Відтак несвітський жах за скоєне шугнув Миколі в душу, і він кинувся бігти, не бачачи шляху, в довколишні поля, кілька разів перечіплювався, падав, зривався і знову біг, бо йому ввижалося, що за ним мчиться чорне повісьмо і хльостає хвостами межи плечі, як жалкий кропив’яний батіг. І здалося хлопцеві, що він уже й не людина, а вовкулака, який щойно витворивсь із людини. Відтак завив до неба, яке збирало хмари, бо це було єдине, що цієї проклятої хвилини вчинити міг.

Чи довго бігав тими полями, Микола не пам’ятає. Повернувся додому потемки. Саме того літа він вступив до університету і за кілька днів мав виїжджати до Києва. Зрештою, саме тому й вирішив розумно й зважливо поговорити з Наткою. Вона ж, як гадав, про його від’їзд довідалася, що й

не дивно в їхньому містечку, де про всіх знали все. Коли ж те сталося, Микола приспішив свій від’їзд і подався на навчання наступного-таки дня, зранку, нічого не відаючи, що сталося з Наткою.

Пізніше тітка написала йому листа, в якому повідомила, що Натку хтось сильно побив, вона не призналася хто; можливо, написала тітка, її зґвалтували, але й до того не призналася. На вулиці з’являється зрідка й завжди дуже сумна. Це щастя, написала тітка, що він, Микола, виявився розумний і не зав’язав собі нею світ; зрештою, про неї турбуватися не варто — чорт її не вхватить. (Щось схоже є у "Сфері". Але це не повтор, а збіг житейських ситуацій. — В. Ш.) А от коли б світ нею він зав’язав, практично зміркувала тітка, ніякого навчання в Миколи б не вийшло, тож себе занапастив би. А так щасливо викрутився (тітка так і написала — "щасливо викрутився") і "можеш тепер не сушити собі голови".

Цього листа Микола мені показав, звідти й цитати. Проникливість тітки треба признати: жінки інколи через свої химерні змисли бувають розважливі. Кажу це з двох причин: згадаймо, як завершив свою історію Теодор Петровський-Лико, до речі, й там були поля, якими їздив у бурю, але Теодор, на відміну від Миколи, до тієї, що його чарувала (розуміймо цей знак як символ), таки повернувся чи навернувся, чим дав підставу для продовження родового фатуму в часі. Друга річ: згадаймо, як закінчувався цитований Миколин вірш. Хоча звільнився від Натчиних чарів, він дівчини не забував і хотів повернути себе до тих танців під небом, тобто повестися інакше, ніж повівся, а тоді, як прозірливо відчула його тітка, "зав’язав би собі світ" (цей вислів треба признати за чудову ідіому), тобто вчинив би тотожно до Теодора Петровського. І цим би довів, що він не з чотирнадцятого коліна, а справді з тринадцятого у своєму роді. І я певен, що він таки з тринадцятого, бо потому так і не одружився, заступивши жінку наукою — історією. Мав од цього "шлюбу" й дітей — свої наукові писання у формі, правда, тільки однієї книжки, що звалася "Родовідні жанри в давній українській літературі як історичне джерело", і низки статей на всілякі історичні теми з несподіваними часом висновками. А такі "діти", згодьмося, проклять своїх батьків чи взагалі предків не успадковують. Відтак мойри, власне Атропос, змогли

в цій історії покласти крапку. Я, як Миколин сповідник, переконував його, що після сповіді той гріх (а він був очевидний) із покаянням з’єдналися, отже, гріх став нечинний і він може скуштувати й цього забороненого для себе плоду, тобто одружитись. Але Микола з тонкою усмішечкою сказав:

— Старої не хочу, а молода може піти за мене, щоб сісти на голову… А в мене призначення інше.

Відповідь достойна, але гадаю, що страх перед істотами хаосу його не покинув, а може, боявся й темної сили, яка вряди-годи в ньому вибухала.

Що сталося з Наткою далі, невідомо. Вона з Романова виїхала, притому ніхто, навіть Миколина тітка, не знав куди. Мати її давно померла, а вітчим спився, поїхав десь на рибу й утопився. Отже, розповідати про Натку в Романові було нікому; її далекі родичі також нічого не знали. На метафоричному рівні можна гадати, що мойри після того, як поставили крапку, просто прибрали антропоморфовану свою героїню через її в даному разі непотрібність або ж послали діяти в інших історіях, які вони й вигадували в цьому світі, але все тут покриває для нас повна тьма.

Професор Микола Лико, однак, мені признався, що коли відвідував Романів, — а це чинилося дотоді, доки жила тітка, — то неодмінно ходив до того ліска, де, щасливо чи нещасливо, важко сказати, але фатально (і це вже точно) зустрівся востаннє з Наткою, завжди при тому відчуваючи печаль, яка неодмінно виводила його на ті поля, де колись навіжено бігав, навіть почувся вовкулакою. І він, із темною грудкою в серці, годинами там блукав, доки грудка меншала, а зрештою розчинялася зовсім. Тоді зупинявся й дивився, як купчаться над головою хмари, як безлюдно тече путівець, зникаючи у глибинах, і як колишуться трави та хліби. І завжди над головою при цьому натхненно співав жайворонок. А ще Микола неодмінно декламував повільним голосом давнього, ще з юності (коли таке писав), віршика:

Жайворонки, перепели,

Хвилювання, пшениці,

Все роздольно-невеселе

В світі цім.

Кроки-шерхи без дороги.

Даль-серпанок за хвильми,

І навколо більш нікого,

Тільки ми.

По тому до нього й приходило відчуття порожнечі — принаймні так його називав. І то було вельми скомпліковане почуття. Порожнеча бачилась у полях, байдуже, чи покриті вони хлібами та іншим садженням; у дорозі, що перерізала поле й пропадала вглибині; в небі над тим полем, знову-таки байдуже, чи пролітали там пташки і чи співали; у хвилях пшениці, яка ввижалася на мить океаном. Відтак почуття зовнішнього світу зливалися, як вода в долину, в його нутро. Адже мався під ту сокровенну хвилю таки долиною. Тоді порожнеча суб’єктивувалася й думав про те, що найдивніше прокляття людське — бути часточкою юрби, а водночас завше самотнім, — і це також мав за образ порожнечі. Так само: знайти собі пару чи не знайти — порожнеча від того не зникає; сховати в собі те, що спричиняє сором, чи щиро покаятися — порожнечі й це не покриває. Бо вона таємна й темна ріка в нас — тік тієї непевної матерії, яка збурює енергією до чину, оповивши ту цукерку в обгортку облуди. І ми кидаємось у світ: здобуваємо, воюємо, будуємо й ламаємо, поринаємо у пристрастях, справах і зачинах — і все оббризкуємо з пульверизатора запашним одеколоном. І це певною мірою можна уподібнити до польотів наших героїв. Але настає

мент — і ми зупиняємось. І відчуваємо довкола прозоре туге повітря, яке тече на нас від землі та неба, бо і є ферментом їхнього з’єднання, й оповиває оболонкою, в якій ми задихаємося, бо до нас знову приходить порожнеча. І це чинить нас на коротку хвилю мудрими. І тільки в цій мудрості шукаємо втіх для втомленої душі, бо нелегко їй змагатися зі звіром нашого фізичного єства.

Тоді згадуємо те, про що ніколи не довідаємося: є воно насправді чи нема, всемудре воно й милостиве чи жорстоке й немилосердне. Але воно вчиняє одне: вкладає нам до душі зерня й уміє запевнити, що те проросте. І чи облуда це, чи ні, ми також ніколи не довідаємось. Але стояти на одному місці, поринаючи в порожнечу, вже не можемо, бо ноги несуть нас дорогою, яка, можливо, є тим, про що знаємо, але збагнути не можемо. І хоч дорога не раз чиниться для нас образом таки порожнечі, в глибині душі починаємо в те не вірити. Бо кожний має серце, а серце — це і є зерно, тож де зерно, там кінець фатуму — і це істина, якої не заперечить ніхто.

Фрагмент четвертий

Комп’ютерна Діва

1

Людина самонадіяна, і це перша ознака її глупоти. Визнаю свою глупоту і я, автор, бо, розгадуючи химерну історію свого приятеля, професора історії Миколи Лика, та його роду, навіть за безпосередньої в ній участі, я думав, що взяв козу за роги. Отже, вчинив самонадіяно, відтак ту історію завершив передчасно, навіть надрукував її як закінчений твір. Але минуло всього два роки, коли ж в одному із снів з’явилися до мене мойри, всі три, розгнівані не в міру, й гостро виказали мою глупоту. І це тому, що дійство, яке вчиняє письменник, зовсім не є його персональною заслугою, і хай не дере від того носа, бо насправді то чин мойр і їхньої волі, а я лишень нікчемний передавальний механізм,

хай і в живому тілі. При цьому мойри застерегли, щоб я не дуже покладався на власний розум, бо він нікчемний і нікудишній, а загалом тут перевищив, по-бюрократичному заявила Ляхесис, свої повноваження. Фраза жахлива своєю дубуватістю, але я, бувши застрашений у тому сні, не посмів дорікнути Ляхесис, бо й справді, що я таке перед їхньою величністю?

Завершивши розписа фрагментів із сувою мойр (тоді їх виявимося, як і мойр, три) і самонадіяно поміркувавши про здійснений фатум, ми обоє з Миколою Ликом, сумнівним княжим нащадком, заспокоїлися, а що за цей час устигли один одному достатньо набриднути, то й не зустрічалися довший час, навіть не телефонували, бо взаємно, так би мовити, вичерпалися.

І тут раптом цей сон. Явилися ж мені мойри як належить: у коротких туніках та сандалетах зі своїми атрибутами: кужелем, терезами, ножицями та сувоєм папірусу, але його переді мною не розстеляли, бо то була б найлегша річ: переписати те, що вони собі зафіксували, хоча я давньогрецької не знаю; про письменність же мойр і чому їм потрібно використовувати мого типу писак, скажу трохи далі. Тут же зазначу, що чого в снах не буває — з їхньої волі я те давньогрецьке викрутасне письмо міг би й прочитати, але волі від них не дістав. Однак ранесенько, щойно вдарило в мої шибки сонце (а так прокидаюся), швиденько сів до столу й мусив ставати їхнім механічним писарем, однак несподівано виявив, що писати поки що нема чого, бо напрямних указівок не дістав, бо, прокинувшись, тільки запам’ятав їхні розмиті óбрази, а ще те, що вони мені гостро дорікнули за самовпевненість. Однак, бувши загалом чутливий до таких речей, тобто до спілкування не з ким, а з самими богинями, та ще й дочками Ночі, також богині на ім’я Нікс (правда, Платон писав, що мойри — дочки божества неминучості Ананкс, що мені досі більше подобалося), я вирішив перебудуватися й повірити, що вони таки поріддя Ночі. Тому знову повернувся до ліжка й дозволив собі довше, ніж звичайно, полежати й обміркувати ситуацію. І здогадався, що, поки не бачився з професором Ликом, щось із ним могло відбутися мені невідоме, тим-то мойри й дорікнули мені за таку неуважність та

байдужість. Тож щоб такі незбагненні речі висвітлити, я не влежав, а кинувся до телефона, щоб зв’язатися із приятелем, при тому вже твердо знаючи, що поява мойр стосується таки професора історії. І послав у простір своє телефонічне волання, хоча була лише сьома ранку, але ж не щодня приходять уві сні богині.

По той бік мережі почув сопіння, покашлювання й невдоволене дихання — так бувало завжди, коли Микола Лико сердився.

— Алло! — нарешті хрипко сказав, а коли я назвався, знову стало чути сопіння й покашлювання. — Знаєш, котра година? — буркнув.

— Скільки відаю твій розпорядок, — спокійно проговорив я, — ти, прокинувшись о шостій, лежиш до пів на сьому, тоді встаєш, застеляєш ліжко й сідаєш до столу, щоб подивитись у вікно, і цього тобі треба для остаточного просипу. Тепер ти мав би дивитись у вікно й милуватися пташечками, які мирно скачуть по гілочках.

— Що це тебе розвезло? — не вельми чемно сказав княжий (правда, сумнівний) нащадок. — Так рано й така кількість слів. Щось уже винюхав?

Ні, княжий нащадок чемністю сьогодні похвалитися не міг. Але я відразу ж насторожився: коли так сказав, то винюхувати було чого, а що я потелефонував саме йому, то було чого винюхувати саме в нього.

— А є що винюхувати? — обережно спитав я.

— Давно казав, кажу й тепер: ти страшний чоловік, — буркнув Микола Лико.

Тоді вирішив із ним у хованки не гратись і оповів свій сон із відвідуванням мойр. Але він у мої античні ремінісценції не повірив, а

залишився переконаний, що в такий спосіб підкрадаюся до нього, щоб випитати те, про що я начебто винюхав.

— Ти як п’явка, — трохи невдоволено сказав Микола. — Поки не нап’єшся крові, не відпадеш.

— Багато я в тебе випив крові? — тоном ягняти проячав.

— Усю! — буркнув приятель.

— То хочеш зі мною зустрітися чи ні? — вже тоном лисиці запитав я.

— О, коли б я перетворивсь у Муту! — трохи патетично проказав професор історії.

— Стривай! Мута, Мута… Це італьська німфа, яку боги покарали німотою за надмірну балакучість?

— Точно, — сказав Микола Лико.

у мене щасливо тенькнуло серце: Ляхесис уже почала свою роботу, тобто вести нитку через мінливі вигини життя, власне, історію мого бідолашного приятеля, якої я ще не знав.

— Але чому ти, — мовив я тоном змія-скусителя, — захотів перетворити себе в жінку? Коли в тобі не вигасла ще чоловіча честь, перетворив би себе в Аттіса, того сина лідійського царя Креза, який був німий від народження?

— Пізно, бо я, завдяки тобі, заговорив уже давно, — приречено сказав приятель.

Але тут треба дещо пояснити читачеві, який не вельми знається на грецькій мітології та й на поетиці. Наша розмова велась у стилі символічної адумбрації, секретів якої навчив мене той-таки професор, тобто за античними символами ховався реальний сучасний зміст. Той же Аттіс, про якого я згадав, дуже любив батька і, бувши німий з роду, заговорив, коли побачив воїна із піднесеним над головою батька мечем. Мій же приятель хотів сказати, що він уже досить виповів мені своїх сокровенностей, отож волів би стати німим, маючи тепер якісь нові секрети; я ж штовхав його до продовження відвертих зізнань, але, здається, застав його не в гуморі, тож коли б заговорив не через символічну адумбрацію, а прямо, він би послав мене, як то кажуть у народі, "до всіх чортів", і справді перетворившись у Муту, звісно чоловічого роду, а не в жодного Аттіса (загалом тих Аттісів було аж чотири, але до цієї розмови пасував лише один); а я не втратив можливості схопитися за тонку ниточку, що її подала мені до рук Ляхесис. Тим-то й пішов за нею, утримуючи тон змія-скусителя.

— За логікою, — сказав я, — коли тобі захотілося перетворитись у Муту, тобто жінку, у твоїй історії знову з’явилася якась цієї статі істота?

— Шоб ти здох! — сказав щиросердно Микола Лико; можна сказати, що в ньому на цей час заговорила не сумнівно княжа порода, а цілком простолюдинська, адже вислову шляхетним аж ніяк не назвеш, тим більше, що це стосувалося моєї скромної, але не без гонору, персони. Тому я проковтнув уразу, як дитя неприємну пігулку, і мій голос із мудро-змііного знову перейшов на лисячий:

— Отже, шукай жінку! — сказав.

І Микола Лико здався, припертий до стіни. Але ще пручався.

— Гаразд, усе тобі оповім, але під однією умовою: про це писати не будеш. Зрештою, ти мене достатньо обплював і, на щастя свою базгранину завершив.

— Але чому тоді до мене уві сні заявилися мойри? — тоном вишуканого єзуїта спитався я, а ще з немічними нотками в доважку!

— Це твої круті-верті, — знову по-простацькому сказав професор історії, — тобто типовий для вашої безсовісної братії вихит. Ніякі мойри тобі не снилися, але щось занюхав — і це напевне.

— А коли я поклянуся на Біблії, — спитав я обережно, — що таки справді наснилися?

— Ще й сплівши пальці? — їдко запитав Микола.

Знову варто пояснити. Коли ми з Миколою були дітьми, то, фальшиво клянучись, сплітали вказівного та середульшого пальця — тоді клятва ставала нечинна.

— Покладу на Біблію не одну руку, а дві, — урочисто сказав я.

— Моя умова — ультиматум! — категорично заявив Лико.

Що залишалося робити? Клятвено пообіцяв, що ніколи, аж ніяк не обписуватиму його нової історії, тим більше, що справді: свого твора, де мій приятель є головний герой, закінчив, а я ніколи не дороблюю надрукованих творів.

Говорячи це… сплів указівного та середульшого пальця. Бо природа митця щось вище за нього, тим більше, що мойри мені справді наснилися. Згодом похвалив себе за таку гнучкість, а Микола, охоловши, не те щоб благословив мене на подвиги, а ще раз сказав оту простацьку фразу: "Щоб ти здох!" — та цього разу однозначну з благословенням.

2

Отже, що сталося? Вже казав: мій приятель був автором лише однієї наукової монографії; другою книгою стали мемуари, які більше писав я, ніж він сам. Наукова ж була розширеним варіянтом його кандидатської дисертації. Але діставши посаду завідувача катедри, він здобув професорське звання, відтак написав докторську, матеріяли до якої давно мав зібрані. Цією книгою зацікавилося одне видавництво, і він поринув ще й у видавничу гарячку — ось що зумовило те, що він і про мене забув, — був така людина, яка, віддаючись одній справі (мав, правда, й другу — виклади), про все і всіх забував, а це, признаємо, щаслива особливість, бо не розпорошувався. Власне, свідчить про особливу цільність його характеру. При тому сталося так, що підвернув ногу і якийсь час мусив проводити вдома, отже, сидів на лікарняному, а що видавничий процес тривав, йому виділили працівника, який довозив набір, тоді гранки й верстку, брав книги для ілюстрацій і т. д.

Перша поява того працівника варта уваги, бо це був не "він", а "вона". Продзеленчав дзвінок, і коли професор придибав до дверей та відчинив — перед ним постала невеличка істота, настільки худа, що її талію можна було б назвати осиною; личко — дрібне, цілком сірої барви, як то кажуть, "без кровинки"; волосся підстрижене по-хлоп’ячому, тобто його майже не було, а затилля голови — під машинку. На сірому ж тлі стояло дві кринички студених, також сірих, дещо водянистих очей; вуста начебто й підмальовані, але це не приховувало їхньої випитості, а підборіддя — гостре, як у кози. Та й узагалі її подібність до цього представника живого світу виявилася разючою, тому Микола й охрестив її з першого разу не інакше, як Коза. В крихітній же ручці ця істота тримала букета червоних троянд, що миттю сколихнуло (невідь-чому) Миколину пам’ять, — зрештою, це був другий випадок у житті, коли йому підносили квіти не при офіційних оказіях; а перше подібне вручення, як знаємо, не ви́кликало в Миколи прихильних почуттів.

Однак звернув увагу не так на того букета (хоча міг би резонно подумати: чому це їй, як простій кур’єрці, приносити ще й квіти, досить дорогі під цю пору, та ще й червоні троянди?), як на по-особливому тендітні пальчики, які аж просвічувалися, відтак проглядали на них

бліді суглобчики. Одне слово, це був викінчений комп’ютерної діви (з цього моменту писатимемо це поняття з великої літери, як означення Миколиної гості), чи дівчини, чи жінки — байдуже, бо всі такі особи жіночої статі (як помітив не тільки Микола, а й я, автор), котрі проводять робочі дні за комп’ютерами, отак і виглядають, бувши випиті їхніми кровопивцями-машинами, тобто поступово перетворюються в тіні, обов’язково сірі. Зрештою, всі тіні сірі, і тут уже ніде подітися.

Тим часом Комп’ютерна Діва переступила порога сумнівного княжого нащадка Миколи Лика маленькими, більше схожими на ратички, ніжками, взутими у туфельки на невеличкому підборі, але дико лискучі — тим-то і вподобив їх до ратичок, а не з якоїсь заїлості. Вона ж привіталася тоненьким, як нитка, що її випрядала Клото-Прядильниця, голоском — це, зрештою, подобало до козячого мекання:

— Доброго дня! Я з видавництва! — Голос гості, попри свою козоподібність, пролунав і вельми по-діловому, навіть трошки й офіційно — десь глибоко на його дні (якщо в голосу є дно) пробилися й крижані нотки, що засвідчило: гостя далеко не безвільна істота.

Зрештою, кур’єром істота стала тільки тимчасовим, про що заявила невдовзі, і, як здогадався значно пізніше Микола, сама на те й викликалася (в який спосіб це відбулося, з’ясувати не вдалося). Ба саме вона набирала Миколину книгу, бо той комп’ютером не володів.

По тому Комп’ютерна Діва трохи ніяково переступила порога його кімнати-кабінету, ущерть заповненого стелажами з книгами, де, правда, залишалося місце для ліжка, стола під вікном і одного стільця; загалом же до того стола треба було просуватися боком через тороси книжок, які на полицях уміститися не могли.

Комп’ютерну Діву професор посадив на ліжко, де вона не так сиділа, як стриміла, ніби їй у спину забили кілка. Була в штанцятах до колін, а нижче — ноги, затягнуті чорним капроном (чи як воно тепер зветься).

Сам професор підняв стільця, розвернув його в повітрі і всунув у вільний простір, скромно там примостившись. Тоді Комп’ютерна Діва й сповістила, що це вона набирає його книгу, назагал та їй сподобалася, хоча дещо й нуднувата.

Такий комплімент утішив Миколу Лика, бо ще жодна душа не відгукувалася на його писання схвально, хоча та похвала була й стримана. Тому подивився на гостю прихильніше, а ще й ґречно запропонував каву — князівські гени в ньому часом відгукувалися. Вона подякувала, але попросила, щоб кава була без цукру.

— Від цукру поправляються, — девотно сказала діловим, із крижинками, голосом, хоча професор, знову окинувши поглядом її дивоглядну худорбу, подумав, що трохи поправитися їй не зашкодило б. Назагал же вона була в своїй одежі (до штаненят ще й сірий светрик, який аж нітрохи не відтинався персами, ніби їх і не було), як законсервований недорослий огірок у банці. Микола не міг визначити і її віку: чи 25, чи 35, тобто жінка невизначеного віку: законсервована, одне слово.

Пішов робити каву, архіобережно обходячи у вузькому проході її виставлені маслакуваті коліна, але хоч як старався, зачепив їх, ґречно вибачившись.

— Пусте! Не страшно! — мекнула беземоційно Коза.

Так її мій приятель у розмові й називав, а коли я запитав про її ім’я та прізвище, то Микола зирнув на мене нетямкувато — здається, він забув тим поцікавитися, отож і мені доведеться називати Комп’ютерну Діву для різноманітності ще й Козою. Міг би з’єднати ці два означники: Коза як ім’я, а Комп’ютер як прізвище, але не буду пересолювати, тим більше, що вона була і Комп’ютерна Діва, й Коза, хоча натуральні кози, здається, до цього цивілізаційного рівня ще не дійшли.

Коли ж Микола повернувся з двома філіжанками кави на тацечці, що парувала, Коза навстоячки розглядала книжки на стелажах.

— Цікавитеся книжками? — спитав професор.

— Та ні! — беземоційно відгукнулася Комп’ютерна Діва. — Вони у квартирі збирають багато пилюки.

Микола поставив тацечку на ліжко, і тут постала проблема, як їм розминутися: без взаємодоторкання це навряд чи вдалося б здійснити. Але в делікатній ситуації йому допомогло те, що вона грудей не мала, отож притерся до того місця, знову вибачившись, і по ньому ніби терпуг пройшов.

— Пусте! Не страшно! — тим-таки беземоційним голосом мекнула Коза, але не так байдуже поставився до того притирання господар — його ніби вогнем зайняло. Від того знітився, бо давно такого не відчував, отож коли Комп’ютерна Діва подала йому філіжанку, завівся про те, що книжковий пил конечно корисний для здоров’я — це як у курців, які не палити не можуть, а коли покидають, у них починаються всілякі проблеми. Професор розповів, як йому довелося побувати в Польщі; там страждав на ностальгію, відтак попросив завести в якусь не вельми впорядковану букіністичну книгарню, щоб дихнути повітрям із книжковим пилом. А коли це сталося, цілком без гумору сказав професор історії, ностальгійний напад у нього минув.

Коза дивилася на нього трохи здивованими, а назагал холодними очицями: при цьому ліва, охайно проскубана її брова звелась і заломилася в перекинуту лапку; філіжанку вона тримала в отих напівпрозорих пальчиках, які вже описано, відвівши вбік мизинця, по-особливому загнутого, і пила каву малесенькими ковточками з паузами, деякі були й тривалі, очевидно, тоді, коли професор прорікав непідвладне її розумінню.

І раптом вона його ошелешила:

— А мене не впізнали?

Очевидно, Микола дивився на неї аж вельми по-дурному — так завжди чинив, коли дивувався.

— Вибачте! — сказав, трошки витрішкуючись.

— Ви були гостем на моєму весіллі. — Комп’ютерна Діва спробувала всміхнутися. Але це лише скривило її безкровні й тонкі губенята.

— Я — на вашому весіллі? — ще більше вибалушився представник сумнівного княжого роду.

— Не тільки були, а й говорили нам привітання. Трохи чудне, правда…

— Я? Привітання? — вже зовсім безтямно сказав Микола.

— Так! — незворушно мовила Комп’ютерна Діва. — Я тоді була ще зовсім юна, і ви згадали про якогось ученого, що так само одружувався з молоденькою, не в міру собі, дівчиною. І що той учений перед одруженням написав наукову працю, як вони мають жити. І що був на тому весіллі Шевченко, якому наречена дуже сподобалася. А через дев’ять місяців народився хлопчик. І коли той хлопчик виріс, був дуже схожий на Шевченка.

Микола поперхнувся кавою. Але професорське нутро в ньому зворухнулося, і професорським-таки голосом він поправив оповідачку.

— Така легенда існує, — сказав він. — Але ви передали її неточно. Шевченко завітав до визначного вченого, свого приятеля Михайла

Максимовича — і це було вже після весілля. Його юна дружина чудово співала, і поет був захоплений її співом. Відтак намалював її портрета, який зберігся. І після тих відвідин чи якось інакше Максимович став ставитися до Шевченка дуже прохолодно; власне, їхнє приятелювання закінчилося. А той хлопчик, що народився, вирісши, став вельми схожий на поета. Відпустив точно такі ж, як у того, вуса і називав себе Шевченковим незаконним сином.

— Ось бачите! — урочисто сказала Комп’ютерна Діва.

— Але я не був на жодному весіллі й не виголошував жодного привітання. Та й трохи дивне було б таке привітання…

Очевидно, обличчя мого приятеля було особливе, бо Коза розсміялася.

— А прізвище Велимир Прутнюк вам нічого не говорить? — голос Комп’ютерної Діви став геть козиний, чому я й назвав її в цьому місці Козою, але на сірому обличчі зацвіло щось на зразок торжества, і це несподівано змінило її подобу — лице зацвіло.

Велимира Прутнюка він справді знав — був це давній його знайомий, який керував хором при якомусь заводському будинкові культури, але мав потяга до старовинної музики, отож той заводський хор, замість виспівувати народних та офіціозних пісень, почав вишукано виконувати канти, псальми і співи, яким не менш як двісті чи триста років, і це йому минало за тієї атеїстичної епохи; здається, Велимир мав на тому заводі впливового родича. А що керівник хору й сам недостатньо знав старовинні зразки співу, то задля консультацій подався до університету й там, за сприяння мойр, натрапив на Миколу Лика, тоді ще не професора, а просто викладача. Відтак Микола категорично перевчив співати давні тексти за російським читанням, виголосивши перед хором та його керівником лекцію, як треба давні тексти вимовляти. По тому Прутнюк перейнявся страшенною до нього повагою, відтак при науковім

контролі історика хор почав виспівувати канти і псальми правильно, навіть здобув визнання в інтелігентських колах Києва, а Микола Лико написав нариса про той, як тоді казали, колектив, котрий звався "Септоріон" (назву придумав також Микола, бо спершу хор звався дуже вже елементарно: "Дзвіночок"), і надрукував його в грубому журналі, ще й з фотографіями.

Оце все промайнуло через зворушену пам’ять Миколи Лика і вмістилось у паузу, яка протривала, як звук камертона, що його завжди носив у кишені Прутнюк; звісно, на своє весілля Миколу запросив, і той і справді там був, а ще, виявляється, проказав промову, яка була, як думав тепер, цілком недоречна. Але новопошлюблену пригадати майже не міг, хіба те, що була якась вельми козява, тобто надто молода, аж синювато світилася, та ще й з прищиками, а де були прищики: чи на лобі, чи на щоках — рішуче не пам’ятав.

— Скільки ви мали тоді років? — запитав натужно, заразом роблячи й підрахунки, — це чинилося років сімнадцять тому, отже, Комп’ютерній Діві аж ніяк не може бути ані 25, ані 30 років.

— Сімнадцять, — радісно проказала Коза. — І мої батьки страшне мені робили за той заміж.

— А скільки було йому?

— Ну, він трохи більше, як наполовину, старший.

— На жаль, невиразно пригадую, — сказав трохи винувато Микола Лико, хоч я, автор, не зовсім розумію, чому "на жаль".

— У мене тоді навіть прищики були на лиці, — радісно звідомила Комп’ютерна Діва.

Пильно її озирнув: звісно, прищиків уже не було. Але обличчя, хоч і зворушилося, залишалося статично сіре.

— А де ж він вас віднайшов?

— Як де? В хорі, — наївно мекнула Коза. — Й інші його жінки теж співали в тому хорі. Але він із ними натоді вже розійшовся. Ну, може, не з усіма, — протягла невпевнено Комп’ютерна Діва.

Мій бідний приятель сидів по тих одкриттях закоцюблий, як бевзь, тимчасом як його візаві цвіла до нього досить милою усмішкою, треновано показуючи ретельно вичищені зуби, які дрібними не назвеш, — досить правильної форми, як це буває на зубних протезах.

До речі сказати: Комп’ютерна Діва говорила цілком правильною українською, не вживаючи навіть поширеного "да" замість "так", та й узагалі русизмів не вживаючи, що було Миколі Лику приємно, бо він трохи пурист, хоч фахом історик, а не філолог-мовознавець.

Звідомлення ж, що частина хору, яким керував Велимир Прутнюк, складалася з його жінок, усе-таки вразило мого приятеля, бо й у думці не міг такого покласти, як і те, що ті одна з одною не сварилися і не скубли темпераментно одна одній волосся, а під вольовим керівництвом диригента зворушливо співали стародавніх псальмів та кантів, тоді їхні голоси мали цілком дорівнюватися до янгольських. А хіба це не чудо?

І тут я не витримав і Миколу перебив:

— По-моєму, той хор вигадав. Хоч ні, це елементарний плагіят із моєї повісті "Двері навстіж", опублікованій у книзі "Сон сподіваної віри", яку я тобі подарував із дарчим написом. Правда, там описано хор мертвяків, а не жінок диригента.

Микола подивився на мене поблажливо, хоч і з деякою уразою.

— По-перше, фах брехунця — твій, а не мій, бо я таки людина факту, а не побрехеньок. По-друге, твоєї повісті та й узагалі згаданої книги ще не прочитав, бо її жанр визначено як готичну прозу та притчі, а тут в основі таки брехні. Та й чи може нормальний чоловік прочитати все, що ти наварзякав. А по-третє, коли не хочеш вірити мені, то баба з воза — на колеса легше. Не я з тебе витягую цю історію, а ти її з мене: п’явкою я вже тебе називав. Отож хочеш — вір, не хочеш — не вір, клястися тобі на Біблії не буду.

Правду кажучи, присоромив мене, а ще й тонко натякнув, що моя клятва була зі схрещеними пальцями, і мав рацію. Я тяжко зітхнув і попросив вибачення — і то тому, що, знаючи волячу натуру сумнівного княжого нащадка, міг би позбутися історії, яка вже мене гостро зацікавила, власне, я вже був уподібнений до гончака, який узяв слід, — а чи можна його такої миті спиняти? А найбільше вразив мене в ній виразний подих мойр, а таке писаці нехтувати не годиться, бо то дами мстиві.

Але своїм нетактовним утручанням Миколину розповідь розладнав, то й пішов покурити — у своїй єдиній кімнатці-кабінеті він не палив, можливо, боячись пожежі, а не через те, що куріння шкідливе. А пожежа загрожувала книжкам, без яких жити не міг. Я сидів на його ложі, очевидно, на тому ж місці, де свого часу всілася була Комп’ютерна Діва, а що я людина трохи замістифікована, то завбачливо з того місця зсунувся, дарма що це могло бути й помилково.

3

Велимир Прутнюк походив із музичної родини: його мати грала на віолончелі, а батько — на контрабасі. Пізніше, коли почав керувати не лише хором, а й музичною капелою, яка розігрувала давні козачки, гайдуки, уривки з ірмологіонів тощо, і мама, й тато грали в тому-таки ансамблі. Мати непомірно любила свого одинака, не могла без замилування дивитися на нього, коли той вдягав фрака та краватку-метелика, — тоді він подобав на родовитого дворянина "в часі

фізичного, майнового й морального розкладу" — беру це визначення в лапки, бо це вислів не Велимирової матері (так вона на сина не могла дивитися), та й не його батька (бо той на нащадка ніяк не дивився), а мого-таки приятеля Миколи Лика; його ж їдкість мала в цей час, як побачимо, підстави. А що я сказав, що батько ніяк на нащадка не дивився, то це тому, що мав у житті три пристрасті: моторного човна, дотичне до цього рибальство, музику і чарку, хоч сказати "чарку" було б неточно, бо він любив пити, як теперішня молодь, із горлечка, але не вихилом, а по-американському, ковточками; правда, сяк чи так, а пляшка в пияків американських і тих, що п’ють вихилом (цей неологізм виводжу від поняття: "вихилити чарку чи кухоль"), наповнена однаково. Усі ці дані беру в нього ж таки, Миколи Лика, а йому про те оповіла Комп’ютерна Діва, але не за першого приходу, а наступного, — а читач і без мене може здогадатися, що були й наступні.

Так-от, про Велимирового батька, щоб більше не повертатися до цієї теми: ловив рибу він своєрідно. В тихій, безлюдній (це обов’язкова умова) Дніпровій заводі зупиняв човна, пускаючи його вільним плавом, наживлював вудки, закидав, тоді виймав із чохла контрабаса і починав грати, пильно дивлячись на поплавки й тримаючи на дні човна пляшку у спеціяльно зробленій для цього підставці з відповідною діркою посередині. У виміряні періоди зупиняв гру і робив ковтка-два, тоді знову вставляв пляшку в дірку і грав. Був твердо переконаний, що риба вельми музикальна, але треба дібрати відповідного репертуару — це було випробувано на практиці (псальми і канти тут не годилися, а козачки та гайдуки — цілком). Тож вважав, що риба під упливом його музики так надихається, що в ній розпалюється голод і вона нерозважно лізе на гачки. Незручність же такого лову була в тому, що, тягаючи рибу, якої ловив завжди достатньо, мусив припиняти гру, відкладати інструмента, бо грати й одночасно тягати рибу не зміг би й більший за нього віртуоз. Через це він спробував використати для тягання сина, але той невдовзі відмовився йому допомагати, бувши вельми зайнятий своїми жінками, тобто хором, і стародавньою музикою. Свій же природний егоїзм щодо свого чоловіка жінкú (скільки їх було, Миколі довідатися не вдалося) гасили тим, що на короткий час заволодівали

Прутнюком, тож котра виявляла більшу вправність, його до себе переманювала, хоча довго не втримувала, а проганяла; тоді він переходив до тієї, яка цього прагла, при цьому удаючи, ніби не він організатор цієї каруселі. Можна гадати, що в жилах Велимира (це вже моє припущення, на якому не наполягаю) текла частково турецька кров чи, може, й татарська, тим і мав таку потужну схильність до гарему. Я цю гіпотезу висловив Миколі Лику, але він, хоча й був історик, цією темою не захопився, і не тому, що мав якусь негацію до Велимира, а тому, що навряд це можна було б науково дослідити і задокументувати, та й для чого? А фантазії, як ми вже побачили, його мало приваблювали. Тож я залишився при власному щодо того переконанні, а підставу мав ще й таку. У Велимира була одна ідея фікс, яку здійснював вольовито й твердо, відтак жінки його (може, й не всі) в тому слухалися. Маючи схильність до прогулянок, він скликав ту частину хору, яка йому належала, і всі вирушали на променад. Попереду урочисто ступав, трохи надувшись, а загалом з непроникним лицем Веле-паша, а ззаду (не знаю, чи парами, чи гуртком[2]) його жони, які невмовкно, як сороки, тарахкотіли, і тільки одна помекувала — Коза, себто Комп’ютерна Діва. І такі шпацірування стали необхідним ритуалом їхнього життя, і, можливо, саме вони гуртували цей хор, хоча навряд чи в жилах хористок текла турецька кров. А ще їх лучило: жодна із жон не понесла навіть після численних співзлягань із Веле-пашею — ґандж, очевидно, був не в них, а в ньому; зрештою, коли б це сталося, такої ідилії навряд чи вдалося б досягти. Та коли б кожна народила йому одного-двох нащадків, то як би він зміг тих пуцьвірінчат, а ще в такій кількості, прогодувати, не кажучи вже про жінок, яких хоч і посадив на залізну дієту шляхом апостольського переконання, але при його заробітках і це бувало нелегко. Ці розмисли — також моє припущення, загалом же кожен інтим — таїна сокровенна, і хоча носії цієї таїни чимало розпатякують, тобто ніби розхлюпують цей коштовний напій (а в того напоя дуже полюбляють совати носи сторонні, як-от, приміром, я зі своїм письменництвом), таїна залишається в оболонці чи в склянці сокровенності (вибач мені, Боже, за таку препишну метафору!), тож ніхто її до кінця не пізна́є, навіть при фантазійних утручаннях, які здебільшого хибують на довільні спотворення.

А загалом історія Прутнюка, його мами й тата, навіть численних жон — це лише інтермедія в темі, вона записана сюди лишень тому, що дотична до Комп’ютерної Діви; фактів же про те, як вона жила з Велимиром, скільки і чи живе й досі (досі, тобто до знайомства чи, точніше, до відновлення знайомства з Миколою Ликом), Микола з її розповідей не довідався жодних, тут вона була, як Мута. А вже ця відіграла в загальній фабулі не інтермедійну роль, а десь таку, як Симона стосовно до рицаря неоціненної печалі князя Семена Лика та Галька щодо Теодора Петровського-Лика.

Хтось надто вже втикацький з читачів міг би сказати, що в мого приятеля, сумнівного княжого нащадка, вже була така пара — Натка, але згадаймо, що Натка своїми примітивнішими, як це було в Симони чи Гальки, чарами не здолала звоювати Миколи, а відтак перетворити в рицаря неоджалованої печалі; тоді виявився сильніший таки він, а чи могла сподобатися така річ мойрам?

Я ж, як оповідач цих історій, також завівся, вважаючи, що фатум тоді покинув заглиблений у віки рід Миколи Лика, вирахувавши, що саме він належав до тринадцятого коліна, відтак подолав і мойр, які зладнали цей театр, а що нащадків по собі не залишав, то я по-дурному оголосив закінчення його історії, не підозрюючи, що він встрягне в іншу, — і саме за це мене вишпетили мойри, прийшовши до мого сну. Відтак Ляхесис знову почала тягти свою, свіжосплетену Клото, нитку, і, здається, це по ній рушила до мого бідолашного приятеля істота козиної подоби з букетом червоних троянд, пахом яких і отруївся професор історії.

Ще одна несподіванка його чекала (перша — та, що Комп’ютерна Діва виявилася жінкою Прутнюка, але чи жив він з нею, чи тільки приймав як свою гостю, лишилося невідомим), і то така, що і я, битий жук, зачудувався. Коли відбувалася ота перша їхня зустріч та розмова з виясненням давнього знайомства, Миколина візаві звелася й попрощалася. Досі він бачив її тільки спереду, але, як уже говорилося, специфіка кабінету була така, що Козі, щоб вийти, треба було

повернутися спиною до співрозмовника. І Микола вдруге закляк: несподівано побачив, що, перепрошую, задок Комп’ютерної Діви зовсім не такий, як міг би уявитися при уразі її дивовижною худорбою. Тобто мало б бути кілька складених чи ув’язаних кісток, без жодної, як то кажуть, плоті, а вийшло навпаки: задок виявився досить просторий, навіть не у формі побільшеного кулака, як це часто буває в дівчат, що дбають про свою фігуру, а м’яко спадистий. При цьому коли йшла, якось своєрідно, власне, специфічно посмикувався. І це раптом викликало в Миколи осяяння, яке навідувало його хіба тоді, коли робив історичне відкриття. Відтак язик його проказав те, що й у думці не мав говорити:

— Послухайте, а чи не ви, часом, Ж. Смикальська?

Повернулася до нього вже у дверях і зацвіла цілком милою всмішкою.

— Взагалі це мій псевдонім. Його Вельчик придумав. А як ви здогадалися?

Звісно, Микола посоромився сказати, що здогадався, спостерігаючи за специфічними посмиками її задка.

— Часом у мене таке трапляється, — мовив ніяково. — Через… осяяння.

— Не хотіла цього казати, — мекнула Коза, — бо писала про вас трохи зарізко. А коли набирала вашу нову роботу, змінила свою думку. Навіть подумала, що не ви писали ці спогади, а вам допомагав якийсь графоман. До речі, помітила, як пам’ятаєте, разючу стилістичну подібність із тими другими спогадами, які зрецензувала разом із вашими.

Проказала це трохи церемонно, вправно граючи словами, а насамкінець засвітила до Миколи сірими очима, з яких потекла така

ласка, що йому здалося: хоче його причарувати. Принаймні в грудях заповзали якісь черв’ячки.

— А чому Смикальська? — спитав трохи підступно Микола Лико.

— Це так Вельчик придумав, — сповістила вдруге, ще й елегантно пустила бісиків, — очі не переставали його чарувати.

— А що значить Ж.? — бовкнув Микола. — Ваше ім’я?

— Це псевдонімне ім’я, — м’яко пояснила Комп’ютерна Діва. — Женя, Жанна — як собі хочете. Отже, коли мені прийти забрати роботу?

— Через тиждень, — сказав професорським голосом Микола.

— Прийду. А перед цим зателефоную.

І вона пішла коридорцем, так само специфічно посмикуючи звабним, як зауважив професор, задком, ні про що не дбаючи, а він ішов за нею, як пес за псицею, відчуваючи себе цілковитим ідіотом.

Разюча сцена! Менше з тим, що Коза немилосердно образила мене, зневаживши письменницького гонора, я це переживу, хоч кров тоді, коли Микола не без утіхи переповів її слова про графомана, густо прилила до обличчя. Виходило, це я зіпсував Миколині спогади, натикавши туди нафталіну. Ні, кров не лише прилила до обличчя, а заграла й заклекотіла. Але, скажу, менше з тим! Гірше, що вже тоді, з першого разу, мій наївний приятель припустився фатальної помилки, був-бо в таких справах недосвідчений, тобто спіймався на всю ту облуду, власне, потрапив на гачка тієї чортиці.

Про те, що Комп’ютерна Діва була таки чортицею, я написав не спересердя чи з образи гонору; пізніше, коли випав сніг, а це сталося невдовзі, Микола пішов разом із Ж. Смикальською, коли та відходила, щоб вибрати пошту. Вони з’їхали ліфтом, а що простір там вельми обмежений і мусили стояти близько лице в лице, то Микола відчув, що від її, здавалося, марного тіла, відходить потужний енергетичний струм, який густо наливався чи, власне, переливався з її до його тіла. Це одне. Було й друге: він провів Козу до виходу, навіть став на ґанка — отоді вони й побачили сніг, який притрусив сходи та асфальт. Вона попрощалася й пішла, а він утретє відчув дивну заклякліcть: на білому незайманому снігу уздрів її сліди: мали вони цілком округлу форму, як відбиток ратичок, — черевички Ж. Смикальської (називатимемо її ще й так) були манюпусінькі. Зрештою, не конче чортиця могла покидати такі сліди, а й Коза, а що Комп’ютерна Діва істота козоподібна, це Микола помітив передусім.

Але я забіг наперед, хай читач вибачить, адже мушу розрядити своє роздратування після попередньої сцени.

Наступного разу вона знову принесла йому роботу, забравши зроблену. Він ходив уже краще; коли казати чесно, то, доклавши зусиль, міг би сам завезти ту роботу й узяти нову. Але бісики, що їх пустила Коза (не зватиму її ще й Чортицею, щоб читач не звинуватив мене в необ’єктивності), за цей тиждень уже встигли звити в моєму приятелеві ватяні гніздечка, відкласти туди поклади (не знаю, чи у формі яйця, чи ікри), а самі позалазили в закамарки Миколиного єства й зависли там на лапках униз головою, як це чинять кажани задля сну, — там-то біси й позасинали.

І цього разу Комп’ютерна Діва принесла Миколі червоні троянди, а серед них одну оранжеву. Що значить такий принос, міщухам пояснювати не потрібно, але вихідцям із села це навряд чи зрозуміло: отже, червоні троянди — заклик до кохання, а оранжева — образ порозуміння. Зауважу, що Комп’ютерна Діва була уроджена киянка, хоча батьки — ні; принаймні мати була з Житомирщини так само, як і

Микола, — це Коза сповістила у свій третій прихід, і я про те ще оповім. Цього разу вона, п’ючи в описаний спосіб кавусю, яку називала "кавка", ніжним козячим голосом оповістила, що після попередніх двох зустрічей — під час Миколиної лекції перед хором і на її весіллі — була в них ще й третя: Велимир запросив Миколу на концерт, на якому грали Прутнюковий твір, тобто він став уже й композитором. На цей концерт з’явилися за його наказом винаряджені його жони; Миколу посадили біля автора музики, біля якого з другої руки сиділа не вона, Коза, а перша Велимирова жінка, єдина, якій він платив (неофіційно, звісно) аліменти, хоча дітей вони не мали. Загалом же працювала вчителькою французької мови і була з-поміж них найвередливіша, через що й зуміла вициганити у Велимира додаткове утримання. А вже за нею, виструнчившись, гордо стриміла Комп’ютерна Діва; про решту жінок вона Миколі не оповіла.

— Хіба мене тоді не помітили? — наївно мекнула Коза. — А я так старалася!

— На жаль, ні, — чесно проказав мій приятель, який, треба зазначити, міг щось утаювати, але брехати рішуче не вмів. — А чого ж ви старалися?

— Бо ми були знайомі, — незворушно сказала Комп’ютерна Діва. — А я не терплю, коли знайомі відвертаються, це принаймні нечемно.

Помовчала з хвилю, трохи покусавши випиті губи, щоб вони хоч так зачервоніли, і мовила, зітхнувши:

— Добре хоч, що на жаль.

І церемонно підтисла губки, які знову стали як випиті; навіть такий безнадійний туман, як Микола, поволі починав розуміти, що вона з ним почала свою гру, а може, й не вона, а ті бісики, що завмерло висіли,

вчепившись лапками з кігтиками в його плоть, а у ватяних гніздечках щось ворухнулося.

Забув сказати: коли Микола знову йшов робити каву і, звісно, зачепив її коліна, цього разу оголені, бо в прозорому капроні, то знову перепросив, на що почув: "Пусте! Не страшно", — а коли повертався, то Коза й цього разу розглядала книжки і щоб пройти, він легенько взяв її за осиний стан, відсторонюючи. Але вона під цю хвилю засвітила таку всмішку й полила на нього такий чар, що бісики в його закамарках прокинулися, розплющили очка й солодко потяглись. Він же цього разу не вибачався, отже, не казала й вона своєї примовки про те, що їй не страшно, — але страшно, як мені гадається, зробилось у тій ситуації не їй, а йому; зрештою, хтозна!..

Отже, на тому концерті, призналася Комп’ютерна Діва, вона на Миколу позирала, але він надто заслухався Велимирової музики (чи вдавав, ніби заслухався, віддячуючи за запросини), і її від тієї музики почали чорти брати — виокремлюю цей фразеологізм, отже, без чортів не обходилося, хоч твердо переконаний, що не чорти грали з моїми героями, а тільки мойри, якщо мойри й чорти не є те саме.

Оповідаючи, Коза ковтала помаленьку свою кавку, хоч Микола давно свою випив, тож мав змогу помилуватися з її елегантності при цьому майже ритуальному дійстві. Можна було б сказати, що Комп’ютерна Діва "кавкає", але це була би пересада, бо звуків Миколина візаві, елегантно споживаючи каву, не видавала; часом, правда, з’являвся тонкий, як у кози, язичок, але для якої операції — Микола не застеріг.

Тут вона й розповіла про своє суворе вегетаріянство; власне, фанатичним вегетаріянцем був Прутнюк, отож саме він переконав своїх жінок, яка це гидота — їсти падлину, адже вбиті тварини — це те саме, що падло. При цьому Микола помітив, що це напівпристойне слово дисгармонує мову Комп’ютерної Діви. Згодом вона почала вживати ще одного вульгаризму: задка позначала словом на "ж", і саме тоді Микола засумнівався, що та літера у псевдонімі Смикальської, придумана

Велимиром, означає Женя чи Жанна, хоч слово "Женя" також вживається двозначно.

Але про вегетаріянство. З усієї їжі, що її травить людство, Коза залишила для себе лише буряк та сир, яких уживала й у компонентах, наприклад вінегрет, сирні бабки, буряковий паштет із цибулею, сирники; борщу не вживала категорично, бо взагалі відмовилася від перших страв (від зайвої води товщають), а особливо ненавиділа манку, бо її, як була дитиною, насильно годували манною кашкою. Буряк вона не відварює у воді, бо тоді він водянистий, а готує на парі; зрештою, так делікатніше. А загалом, коли признатися, то вінегрет, сирні бабки і все інше готує для неї її мама, яка, правда, вегетаріянства від дочки не запозичила, але має власні химери; зрештою, не вона ж була жінкою Прутнюка? А ще часом дозволяє собі гречану кашу, та, боронь Боже, не молочну, бо в дитинстві Козу перегодували саме молочною кашею. Додається до її меню ще кілька цукерок, щоб не сталося знецукрення організму, але дуже помірно, бо від солодкого товщають також.

— Зате я, — сказала Комп’ютерна Діва й поважно подивилася на Миколу, — чудово заварюю чай. Мама так заварювати не вміє. От!

Це все було розказано таким беззаперечним тоном, що Микола, розглядаючи її трохи вибалушеними очима, повірив не лише у твердість її характеру, а й у те, що з цієї твердині її не зсуне жоден танк.

— То ви, як Коза-дереза? — іронічно спитав.

І тут виявилася несподіванка: Комп’ютерна Діва, хоч і була начитана, цієї елементарної, здається, всіма знаної, казки ніколи не чула: якась дивна дірка в її вихованні; можливо, мати із застороги, щоб єдина улюблена доня не взяла собі за житейську програму приклад Кози-дерези, вилучила її з кола читання майбутньої Комп’ютерної Діви, адже сліпа не була й добре бачила доньчину подібність до кози. А проте частину житейської програми Кози-дерези вона опанувала самостійно,

адже й Коза-дереза "бігла через гребельку і схопила води крапельку, бігла через місточок і схопила один листочок", — різниця ж була в тому, що Коза-дереза лукавила, а Коза Комп’ютерна до того ставилася виключно серйозно; зрештою, свою програму засвоїла не під упливом художньої літератури, а завдяки непорушному авторитетові Прутнюка, який розробив цю програму не без свого егоїстичного інтересу, про що вже йшлося. Тож Микола, як княжий (хоч і сумнівний) нащадок, вирішив виправити цю історичну несправедливість і розповів Комп’ютерній Діві ту казку, але завбачливо, лише в першій її частині, коли Дід пас ту невдячну Козу. І хоч Микола вжив цієї алегорії як жарту, але Комп’ютерна Діва (назагал вона почуття гумору мала, навіть сміялася там, де Микола й не думав жартувати) сприйняла її цілком серйозно. Миколу принаймні втішило, що, маючи почуття гумору, не належала до феміністок, які піддалися цьому вивихові тільки тому, що мали стовідсоткову відсутність почуття будь-якого гумору, не кажучи вже про прихований.

Резюме цієї розмови вийшло з її безкровних вустенят, які сказали цілком поважно:

— До речі, мій знак — Коза.

Отакі дивні бувають у цьому світі речі, віщу я, автор, чиї твори немило тхнуть для носика Ж. Смикальської нафталіном.

— А чому вживаєте, — спитав чемно Микола, бо треба було якось вести розмову, — лише буряк та сир, є ж іще капуста, морква, картопля?

— Від картоплі товстішають, — категорично сказала Коза, — а капусту й моркву вживаю також, але в міру, бо капуста, зігниваючи, неприємно пахне і це переходить у запах тіла, а морква робить обличчя жовтуватим. Буряк же добре впливає на колір шкіри, передусім обличчя.

Микола крадькома зирнув на її обличчя і ще раз відзначив його сіру примерклість, але жовтизни не було. Досі ж він приписував таку примерклість дії комп’ютера, бо такі лиця мали всі комп’ютерні діви, яких йому доводилося зустрічати.

— А щодо запахів, то я над цим працюю, — сказала категорично і подивилася на нього трохи й кокетливо. — Хіба маю неприємний запах?

— О! — сказав Микола. — Я відчув це минулого разу в ліфті. В мене аж голова закрутилася.

Очевидно, сприйняла це за комплімент, бо її вуста показали цілком треновану, але й милу всмішку. Зрештою, сказав правду: вона й справді чудово й заклично пахла і недаремно над цим "працювала". Це здобувалося, очевидно, завдяки чарам парфумерії — коли так, то вживати їх була мастак. Тож правдою було й те, що від того запаху, хоча був чоловік літній, у нього схвильовано паморочилася голова. Окрім того, чар мала власний, бо, щойно завершила гастрономічні виклади, її обличчя, як уже не раз при їхніх зустрічах, засвітилося; звісно, не до згущеності барви буряка, навіть звареного під парою, а, як це буває у принадних жінок, з очей полилася така чарівна енергія, що черв’ячки у ватяних гніздечках уже виразно зарухалися, а бісики в образі привішених за лапки кажанів раптом стрепенулися.

Коли ж дійство закінчилося, зітхнула, томливо сказала, що мусить повертатись на роботу, хоча цього їй і не хочеться, відтак устала й рушила вузеньким проходом так само, як і першого разу, вельми специфічно посмикуючи задком. І Микола знову пішов за нею, як пес за псицею, і йому по-дурному нестерпно захотілося хоч би мимовільно торкнутися тих драглів, аж перелякався трохи — що це з ним? А в темному коридорці не він, Боже борони, а може, отой бісик, що в ньому принишк, але встиг прокинутися, стрепенувся і сказав противним голосом із грайливими нотками:

— Дякую, що прийшли. Можна вашу ручку?

Вона подала пальчики, що їх уже описувано, в півсутіні коридорця вони не просвічувалися, більше того, пальчики виявилися гостро холодні, і він черкнувся вустами по кризі.

— Пусте! Не страшно! — сказала церемонно Ж. Смикальська.

Відтак знову засвітила свої чари, які в сутіні манливо осяялися.

— Через тиждень прийду, — додала голосом, який заперечень не терпів.

5

Я був переконаний, що все це дійство — виграшки мойр, які ще не завершили оцієї мандрівки у світ, хоча це завершення самонадіяно проголосив, не маючи на те їхнього зволення. Бо що я таке в цьому світі? Лише сліпе знаряддя часом муз, а часом мойр — саме вони висмикнули мою скромну персону із глибин світу й зробили своїм служкою. Адже, правду кажучи, ані музи, ані мойри історій не записують, хоча останні й тягають за собою сувоя, а приневолюють до того чорного діла отаких, як я, мізерних, достойність яких тільки й та, що навчилися писати під дудку муз та мойр. Адже я участі в дійстві не беру, хоча й безцеремонно, як і цього разу, себе в нього стромляю, правда, як пасивне начало. Але де вже дітися, хочеться й собі, хоч боком, притулитися до якоїсь драми чи комедії, постановниками яких є ті ж музи чи мойри. А коли б не було таких навіжених, як я, хто відмовляється повноцінно жити в цім світі і перетворює себе у стилос для чужої руки, то всі ці історії на папірусовому сувої мойр не були б записані, як буває, коли подібного чину писаку запроторюють до тюремної камери без права писати й малювати. Часом і ми, писаки, брикаємося і припускаємося сваволі, тоді вони, грізні Діви, являються в наші сни й скеровують нас, і напоумлюють, наказують, приневолюють

писати лише те і так, як вони велять. Коли ж і після того залишаємося самовільні чи стаємо прислужниками третьої сили, земної, що мають владу, вони, ті віщі Діви, забирають у нас наш талант. Тобто писати не розучуємося, але писання наше мертвіє, позбуваючись тієї живої води, якою поять музи із струмків Гіппокрени, тобто джерела, присвяченого музам і Аполлонові на горі Гелікон у Беотії, яке утворилося від удару копита Пегаса. Ось чому, пізнавши цього неперехідного закона, я рідко вдаюся до самоволі, а коли малість моя (а що це малість, переконаний) заводить не в той бік, намагаюся виправитися і прошу в моїх володарок прощення, яке завжди мені дають, адже без мене чи таких, як я, їм також невдогода, бо що напише богиня, не маючи інструмента до писання?

Цього інтермедійного пасажа я створив не для того, щоб поглибити цю історію, а щоб переконати читача: все тут написане суща правда, записана майже протоколярно, і хоча мої скрипти й тхнуть для деяких тонких носів нафталіном, але від свого обов’язку залишатися відданим служкою муз чи мойр не відкидаюся…

Мій приятель Микола Лико після тих відвідин мав змішане почуття. Одне можу сказати: його вихована наукою врівноваженість (власне, спокій) почала ламатися й кришитися, тим-то здобув невластиву йому розладнаність. З одного боку, перепускаючи через мóзка оті два епізоди із житейського кінá, він навіть сердився: якесь казна-що та ще й гротесковане. Ну, прийшла до нього одна з тисяч комп’ютерних дів, принісши йому, тимчасово скривілому, рутинну роботу. Ну, трохи вони попатякали. Ну, виявилася вона, м’яко кажучи, специфічна, більш смішна, як серйозна, то чи не ліпше було б покпити — та й не більше? Але десь глибоко в нутрі, може, й там, куди були запущені бісики і де вже розплодилися невидимі черв’ячки, виростало не переконання, а лише відчуття, що це не просто одна із житейських катавасій, а щось серйозне, пов’язане-таки з тим фатумом, про якого застерігала наша правдомовна українська Кассандра, бо все якось пов’язувалося з тим спадком, образи якого з’явлено в попередніх трьох фрагментах із сувою мойр, бо, повторимо вкотре: "Спадок — се фатум, се мойра, се Бог, що

мститься до тринадцятого коліна", а що чотирнадцятого коліна в роду мого бідного приятеля нема, то годі сумніватися, що він коліно таки тринадцяте. Отже, має зажити й він тієї помсти мойр — ось що почало турбувати мого приятеля після цих двох відвідин. Вихід міг бути простий: перестати клеїти дурня, а що він, Микола, вже трохи дибає, цього досить, щоб дістатися до транспорту. Відтак зателефонувати до видавництва, сповістивши, що вже нема жодної потреби присилати до нього кур’єра і наступного тижня (на ту пору ще більше одужає нога) сам приїде й візьме роботу — не такий уже він великий пан! Отак і припинить зустрічі з Комп’ютерною Дівою, у якої замість п’ястей дві холоднокровні жабки (бр-р! Він одну із жабок поцілував!), тоді зможе врівноважитися і здобути бажаний спокій, а мойри, коли вони насправді є, хай ідуть у Тартар — це поверне йому наукою витворену зосередженість. Але побіч із цією остережною діяла й інша сила, можливо, чинена від отих бісиків, котрі вже не спали у закамарках його єства, а робили спроби розгорнути крила, тимчасом як їхнє поріддя, виплоджене з покладу літунів, яєчок чи ікри (радше ікри), вже порозлазилося по його нутрі і не тільки по закамарках, а й скрізь, і тлило його, їло, прогризало, перетравлювало з’їджене на велику втіху тим кажанам, що розгортали в його пітьмі крила. Тверезо мислячи, знав, що має припинити цього процеса: черв’яків почавити, а тих двох у формі кажанів із темені єства викинути, вижбурити, виплюнути, вимести — тоді й віднайде спокій. Бо коли черв’ячки заляжуть у коконах, невдовзі з них вилупляться інші кажани, а що станеться з ним, бідолашним, коли вся зграя почне мотатись у сутінках його "я", а ще й відкладено новий поклад для розмноження? І знову-таки все було б просто, коли б безвідносно до закамарків з поселеною всілякою нечистю, а відтак до його тверезого, науковими вправами організованого, мозку не почала б вдиратися третя сила, сильніша за дві попередні: потужне бажання любові — інакше її не назвеш. Річ у тім, що він справді був немолодий, власне, літній, чоловік, і в нього трапилася в житті єдина можливість зажити тієї любові з дівчиною, яка справді того хотіла, з Наткою. Але він ту можливість у собі вбив, отже, сцена, описана в третьому фрагменті із сувою мойр, коли спершу розтоптав принесеного від неї букета, а по тому і її саму, може читатися алегорично: не букета й не дівчину,

безтямно в нього закохану, розтоптав, а своє бажання любові. Ось чому на ньому помста мойр не відбулася. Тоді ще не знав історії свого роду й чинив так під проводом прочуття, тобто змислів, яких і сам не розумів. Це принесло йому, з одного боку, звільнення, а з іншого — тугу, яка перетворилась у лімфатичний, образно кажучи, вузол, який не ріс, але й не зникав, був-бо завжди під його шкірою. Він із тим змирився, це так, але вряди-годи вузол починав йому боліти. І так протяглося дотепер, доки з'явилася в його захаращеному книгами гнізді химерна Коза, отака собі Комп'ютерна Діва з букетом яскраво-червоних троянд, а вдруге — з букетом троянд, між якими одна була оранжева, тобто призначена на те, щоб запалали інші, як сонячна пляма чи запалений сірник. І дивна річ із тими букетами: він їх не розтоптав і не спустив у сміттєпровід, а поставив у глиняне горнятко, спершу одного, а тоді всунув і другого букета, відтак вони перемішалися — стояли і на кухні, бо квартира його однокімнатна. А коли садив до горнятка квіти з другого, то не міг не відзначити, що той перший не зів'яв анітрішки і виглядав так, ніби його щойно принесли. І це його, признався, потужно вразило, не менше, як те, що Комп'ютерна Діва виявилася Ж. Смикальською, — побачив у тому незбагненний (ба й містичний) зв'язок, а перепустивши через себе фактаж (це вже чинив як науковець), Микола Лико не міг не зауважити, що ці факти поміж себе пов'язуються; так буває часом при історичному досліді, коли спершу з'являються факти, які, пов'язавшись, перетворюються на частину якоїсь історії. Тоді з'являється другий, третій фрагмент і з сутінків невідомого починає проростати і с т о р і я.

Так і тут. Спершу з'явилася Ж. Смикальська (не видимо, а в друкованій на його спогади рецензії), — це й був початок, як сигнал ґонґа, що спокій його певною мірою зруйнував. Потім Ж. Смикальська утілилась у Комп'ютерну Діву і з'явився перший букет, якого він не міг не пов'язати з букетом, присланим закоханою в нього Наткою. Притому виходило, що й Комп'ютерна Діва не була випадковою появою, а мав знати її віддавен: саме вона виявилась у хорі (якому Микола виголосив свою лекцію), поки що не виділяючись із маси; саме вона стала нареченою на весіллі його добре знайомого Велимира Прутнюка; згодом саме вона сиділа в одному ряді з ним на концерті, хоч і не впритул.

Отже, виходило: не буквально, а подібно повторювала, ні, не переслідування, а, сказати б, часову прив’язаність до нього — це Натка вдалася до переслідування. Свого часу ті зіткнення оминули його увагу, він цілковито забув і про власну промову на весіллі Кози з Прутнюком, а те, що там сказав, також якось із ним пов’язувалося. Але її уваги це не оминуло, бо всі ті здибання чітко й твердо пам’ятала, хоча вони знайомими фактично не були.

Зрештою, Микола з Велимиром перестав зустрічатися, бо той зі своїми жонами та музикою жив ув одній сфері, а він — у іншій. І тут його знову осяяло: Господи, таж Прутнюк був дуже схожий на Михайла Максимовича, що його намалював Тарас Шевченко. Він метнувся до тому, де зібрано художні твори поета з того періоду, нервово почав гортати й нарешті дістався до того портрета. Сумнівів не було: Прутнюк вельми подобав на того, кого зобразив Шевченко, хоч і не конечно. Відтоді Коза не переставала за ним стежити отими пильними, часом холодними, а часом гарячими очима. Відтак настала хвилина (і тут, як на мене, автора, не минулося без виграшок мойр), коли вирішила різко про себе нагадати; зрештою, і його скромна, малотиражна книжка спогадів не залишилася нею не помічена, — Коза навіть пішла на відчайдушний крок, щоб його уразити, хоча й сховалася за химерним псевдонімом.

І він, Микола Лико, тоді уразився, не тільки я. Але й це мало що давало, щоб наблизитися до нього. Микола, звісно, не відав, у який спосіб вона опинилась у видавництві, де вдруге видавав свою книгу, і чому саме вона взялася її набирати. І чи сліпим випадком було й те, що пошкодив собі ногу. Я ж, автор, тут знову скажу: все відбулося не без участі мойр, бо ті все можуть. Коли ж це заперечити, то цього вузла ніяк не розв’язати.

6

Наступного, третього разу вона прийшла до нього без букета. Зайве говорити, що у видавництво він не зателефонував і від її послуг не відмовився, — людська природа слабка.

Але про принесені букети сказати варто — квіти й досі не зів’яли й не осипали пелюсток, хіба деякі (очевидно, з букета першого) трохи й присохли, ледь-ледь…

Цього ж разу вона вступила в його двері, освітлена яскравою, тренованою, як ув актриси, усмішкою (Микола навіть визначив: з інтимним наповненням), ніби між ними давно тривав роман. Саме того дня й випав перший сніг, про який уже йшлося, і все яскраво засвітилося. Отож і та усмішка була як перший сніг.

Микола допоміг їй скинути пальтечко (в минулі рази приходила у светрі, а ще у курточці, якої не скидала), а коли наблизився до неї, на нього потужно повіяв солодко-пряний дух, що гостро мого приятеля схвилював. Йому безглуздо захотілося її обійняти разом із пальтечком, а по змозі перевірити, чи має вона перса, власне кажучи, персики (це вже я так піджартовую — автор), але вчасно схаменувся. Сьогодні Комп’ютерна Діва була запакована в обтислі штани, але блузка виявилася декольтована, а на довгій голій шиї висів набір бляшок, як це буває в шаманів, і вони глухо поторохкували при рухах.

Микола відчув, як йому до обличчя прилила кров, і суворо наказав собі не розпускатися. Але вона, тільки-но сівши на канапці (він уже присів на розвернутому біля столу стільці), повернула до нього обличчя й відразу ж облила його потоком звабної енергії, від чого всі черв’ячки в його грудях дружно заворушилися.

— Ви сьогодні в доброму гуморі, — зауважив він.

— Завжди в доброму гуморі, коли тікаю з роботи.

— Я вже ходячий і можу звільнити вас од обов’язку, — цілком невлад мовив він.

Фраза була самозахисна, і він подумки похвалив себе за стриманість.

— Але це не чинить мені жодних труднощів! У вас так приємно.

Отже, була інакша: рішучіша чи що?

Цього разу розповіла йому про четверту їхню зустріч — то сталося в органній залі, коли публіка розсаджувалася по місцях. Він тоді вперше до неї привітався.

— Привітався? — здивувався він.

— Так! І я подумала, що ви нарешті мене примітили.

— А ви були самі? — спитав спантеличено Микола.

— Чого ж сама? З Вельчиком та його жінками.

Микола напружив пам’ять. В органній залі він якось справді був, але привітався таки з Велимиром, а про зустріч із нею і знати не знав. Вони тоді з Прутнюком перекинулися кількома приязними реченнями й розійшлися, бо вже пролунав третій дзвінок. Так він Комп’ютерній Діві й виклав, бо був, як уже зазначено, правдомовний.

— Шкода! — зітхнула Ж. Смикальська. — А я подумала…

— Подумали — що?

— Ну, що ви мене нарешті примітили.

— Як же міг вас примітити, коли ми не були знайомі?

— Були. На весіллі Вельчик нас знайомив. Ви мені навіть ручку поцілували.

І цього Микола не пам’ятав. Глухо не пам’ятав. Хіба те, що сидів од молодят віддалік, коло нього — якась дама із запаленими алергією очима, яка перешіптувалася зі своєю сусідкою, розвернувшись так, що натискала на нього задком, а він не міг відсунутися, бо стільці стояли впритул.

Комп’ютерна Діва розсміялася:

— То були його жінки. Ота гладкіша, що на вас тисла, то Вельчикова перша.

Чудову має пам’ять! Микола також, при постійному фаховому тренажі — адже наука історії потребує ерудиційної пам’яті; я тим похвалитися не міг.

— Як же ви всі уживалися? — не стримавшись, вигукнув Микола Лико, далекий нащадок того князя Семена Лика, який також умів уживатися з багатьма (правда, не так уладнано), аж доки коса натрапила на каменя.

— Він хороший, Вельчик, — замріяно мекнула Коза, увіч від зворушення. — Він нас переконав, що гризтися між собою — банально.

Зробила паузу, очиці її повилися мрійним туманцем, і докінчила:

— І далеко цікавіше жити в любові.

— Із усіма був одружений? — зачудовано спитав Микола.

— Відносно, — відповіла Ж. Смикальська. — Офіційно тільки з тією першою і зі мною, але весілля справляв з усіма. За його теорією, — повчально мекнула Коза, — визнання шлюбу державою чи церквою — то насилля над людиною. Значення має, щоб усім нам дотриматися звичаєвого… — так? — закону. Як є в народі, тобто через акт весілля.

Тут уже заговорив у Миколі історик:

— Знаєте, — сказав він. — У давнину так і було… Чому ж він розписався із двома?

— З першою це сталося через недосвідченість, — повчально мовила Комп’ютерна Діва. — Потому, як каже, порозумнів. А зі мною… Ну, я була малолітка, і він не хотів ускладнень, — мої батьки рішуче поставали проти цього шлюбу. А коли заповнював анкету, то про своє перше одруження не написав.

— Із першою не розлучився?

— Ні, — спокійно сказала Коза. — Навіщо? Він прихильник ідеї про… ага, про природний добір.

І тут вона схаменулася. Мимовільно втяглась у цю розмову, навіть захопилася, а вже потому збагнула, що перед нею сидить малознайомий (хоч і здавна) чоловік, перед яким дочасно оголилася.

Тоді Микола побачив, що недаремно вживала у великій кількості буряків, — це їй було потрібно й для того, щоб не втратити здатності червоніти. Отож її голівка на мить перетворилася в те овочеве тіло, а хвостиком став носик, до якого вона піднесла серветку, вийнявши її прозорими пальчиками з пакетика, і хрякнула в неї трохи по-простолюдинському. Зрештою, й аристократи, резонно подумав Микола, виконують ці звукові акти, тобто сякаються, і в тому ж звуковому

тоноряді. Поєднання ж усіх цих речей, очевидно, і значило для неї — схаменутися.

— Ми завели дурну розмову, — сказала трохи сердито, власне, тоном Комп’ютерної Діви, і дивилася при цьому не на нього, а на полицю, де стояло кілька примірників Миколиних спогадів.

— Щось цікаве побачили?

— Ту книжку, що рецензувала, — мовила вона й ніяково затнулася. — А чи не можна мені її у вас купити?

— Але ж навіщо? — щиро здивувався Микола. — Ви її прочитали, опрацювали, і вона вам різко не сподобалася?

Мій приятель був мудрий чоловік, але часом виявляв наївну старомодність, а я його в цьому просвітити не встиг. Таж-бо теперішні рецензенти книг не читають, у кращому разі поспіхом переглядають, а частіше й того не роблять, бо через фантастичну теперішню зайнятість не мають коли. Однак рецензії пишуть, ще й зальотні, тобто претензійні, хоч і ні в тин ні у ворота, — така тепер критична мода.

Комп’ютерна Діва якось своєрідно втягла шию в плечі, тобто скоротила її, як визначив подумки Микола, і, вже цілком погасивши бурякову барву на обличчі, буркнула:

— Хочу вашу книгу прочитати… Та й Вельчик її не читав, я питала.

— А хіба, пишучи рецензію, ви її не читали? — все ще наївно дивувався професор історії.

— Дали її на один день, а наступного вже мала бути рецензія, а я рецензіями підробляю. Вони ж навіть сказали мені, що писати. Але я у вас книгу куплю, — вперто, як і належить Козі, мовила вона.

І тут я знову змушений увести в розповідь власну персону, інакше читач цієї інтриги не збагне. Й раніше здогадувався, що розгромну рецензію на мої й Миколині спогади інспірував мій колишній однокурсник, якого я докладно описав у повісті "Сфера". Він був викрутасним лукавцем чи, точніше, підступником, отож рецензія писалася зовсім не проти Миколи Лика (хоч тут не маю конечної впевненості, адже той зоїл був нашим спільним однокурсником), а передусім супроти мене, хоча, можливо, був притягнутий сюди за вуха й Микола, щоб заплутати сліди. Комп’ютерна ж Діва, почавши носити букетики моєму приятелю, швидко збагнула, що вона вступила, образно кажучи, не в ту калюжу, і намагалася з неї вибратися, не замочивши ратичок. Коли це так, то моє попереднє припущення (а я пишу цю оповідь поступово, після кожної нової розповіді приятеля), буцім рецензія Ж. Смикальської була свідомим актом, скерованим на те, щоб привернути Миколину увагу до себе, виявилося хибним, отже, кривою стежкою, з якої про всяк випадок належить зійти.

Тим часом пауза тривала. Микола, що з ним трапляється вкрай рідко, спантеличився. Тоді Коза знову ввімкнула свій сенсорний апарат: очі її наповнилися благодаттю (від якої енергійно заворушилися черв’ячки в його закамарках), а вуста освітилися витренуваною, а через те чарівною всмішкою. Це дало змогу отямитися й моєму приятелю, бо він, правду кажучи, був ошелешений тим щиросердим зізнанням Комп’ютерної Діви і в розмові запала пауза.

— Своїх книжок не продаю, — категорично сказав Микола. — Але подарувати можу, кілька зайвих примірників ще є.

— Не можу просто взяти таку дорогу річ, — мекнула Коза, опускаючи наповнені благодаттю очі, — трохи лукаво, треба признати.

Професор встав, але, щоб пройти до полиці, мусив зачепити Козині коліна, цього разу щільно прикриті; як завжди, вибачився, але вона промовчала, можливо тому, що й справді була сьогодні інакша. Можу

припустити (Микола мені цього не розказував), що знову дивилася на нього, цього разу не просто, а вгору й не думаючи гасити своєї усмішки.

Професор узяв книжку, а щоб повернутися до столу й підписати її, мусив удруге черкнутись об її коліна, а що був трохи збентежений, то на таке часте співдотикання не зважився і запропонував кавусю, на що вона ствердно хитнула, отож подав їй книгу, запропонувавши погортати, ніби не робила цього колись (а може, й не робила), а сам рушив на кухню, бо йому конче було треба перевести подиха. Але за спиною задзвенів ніжний козячий голосок:

— Може, я піду з вами? Там кавку й поп’ємо.

— Там нелад, — сказав професор, ніби в його кімнаті був лад — на жіноче розуміння, звичайно.

— Пусте! Не страшно! — ужила своєї улюбленої фрази Комп’ютерна Діва.

— Прошу, — буркнув він і пішов із кабінету перший; вона ж по-козячому пострибала за ним, а книга залишилася сиротливо лежати на ложі. Отже, перевести подиха він міг тільки коротко дорóгою до кухні.

І поки варив каву, не зважуючись продовжити розмову про Велес-пашу з його гаремом, хоча тема його невідь-чому цікавила, запитав у Комп’ютерної Діви про батьків. Оце тоді вона й сповістила (я вже про це згадував), що її мати родом із Житомирщини, як і він, тобто Миколина землячка, а батько із Сумщини, але він уже помер. До батька сентименту не мала, бо він був із породи негідників, тобто пив, а місця праці змінював, тож більше бував безробітний, як працював, а вона, Комп’ютерна Діва, завжди була для нього порожнім місцем, бо хотів сина, а не дочку. Коли ж дивився на неї, то не бувала певна, що бачить її, а не клапоть порожнечі.

— Не хочу про нього й говорити, — сказала рішуче.

Отже, була мамина пестійка, бо хіба можуть бути такі плекані пальчики, зміркував Микола, не в маминої пестійки, — вони, пальчики тобто, до чорної домашньої роботи навряд чи дотикалися.

— А звідки ваша мама конкретніше? — спитав професор, ставлячи перед Комп’ютерною Дівою філіжанку, яка відразу ж звично опинилась у цілком прозорих, правда, з тінями всередині, пальчиках, у той час, як мізинчик вишукано відставився.

— З якогось містечка, — мекнула. — Ніколи там не була. А назва?.. Ну, на честь якогось функціонера.

— Дзержинськ? — бовкнув Микола і схвилювався, адже саме на честь цього кровопивця й було названо його рідний Романів — очевидно, й перейменований, бо нагадував династію Романових.

— Здається, так, — мовила Коза, відпивши мацюпусінького ковтка. — Мама мені ніколи про те містечко не розказувала, хоч я й питала. "Нема про що!" — казала. Для мене то інший світ.

Мій бідний приятель змушений був від неї відвернутися, бо та бурякова барва, яку не без іронії уздрів на лицях своєї візаві, тепер густо вкрила і його обличчя, — йому в голову шаснула неймовірна думка, може, й безглузда, а тим паче з’явилася й навіть перелякала його: а що, коли перед ним церемонно сидить, відставивши зігнутого пальчика з просвіченими, як на рентгені, кісточками, не хто, як дочка тієї Натки, букета якої (та й її саму) він колись безжально розтоптав? А це значило, що був не меншим негідником як і її батечко.

І знову мушу втрутитися я, автор, бо цю пікантну ситуацію треба роз’яснити. Річ у тім, що, як признався мені Микола, з початком відвідин Комп’ютерної Діви мій приятель ніби потрапив у містерійну ситуацію,

тобто життя перестало відчуватися як реальне, а зі сфери житейської ніби переселився у модерністичний твір напівбожевільного писаки, а він мимовільно став його героєм. А це значить: його тверда раціоналістична природа вченого похитнулася, що спершу його не вельми вражало; навіть переповідав мені ситуації іронізуючи, а може, трохи перегущуючи фарби (я цей стиль і запозичив). Уже говорив про три сили, які в ньому боролися: бісики в тілі кажанів, котрі в цей момент не тільки розправляли перетинчасті крила, а й стрімко почали літати його закамарками. Друга сила — черв’ячки, що повилуплювалися з покладу тих кажанів і завзято ворушилися в час чарівницьких акцій Комп’ютерної Діви, які спершу не шукали собі їжі, тим-то не ставали їжею, отже, не гризли його, хоч перші заштрики їхніх зубиків уже відчував. І третя сила: потужне бажання любові, яке перші дві сили певною мірою нейтралізувало, навіть обливало кажанів та черв’ячків лиловим світлом. Якось перед сном він почав згадувати, який це поет з’єднав кажанів із лиловим світлом, уживши о́бразу: лиловий лилик (лилик, як знаємо, синонім кажана), але згадати не зумів. Ось що зумовило ту фразу, яка й привела його до не зовсім нормальної думки, ніби Ж. Смикальська — дочка тієї Натки, що про неї оповіджено в третьому фрагменті із сувою мойр.

Оце все, що я довго розписав, насправді тривало вельми коротко, поки, відвернувшись, він наливав у свою філіжанку кави. Відтак за спиною пролунало майже мекання:

— Я вражена! Ви моїх квітів не викинули. І вони не засохли!

Різко повернувся, аж трохи розхлюпав каву. Квіти мирно стояли на кухонному столі, звісно, не такі свіжі, як були принесені, але майже не зів’ялі.

— Як це вам удалося?

— Налив води, а потім доливав.

— Дивовижно! — захоплено сказала Комп’ютерна Діва. — Троянди ж довго не стоять!

— Як бачите, ваші стоять, — спробував зробити комплімента Микола.

Коза була втішена. Глянула на нього, як янгол із піднебесся, і порожевіла; зрештою, й буряки бувають кількох сортів: темно-бордові, середні і світлі. Цього разу, очевидно, спрацювала світла порода.

Кортіло запитатися, яке ім’я в її мами, але розмова вже вийшла з попередньої теми й перекинулася на більш сентименталізовану, тож стримався, тим більше, що досить було йому врази однієї, спитувати ж мойр із їхніми вихилясами не мав сили.

— У вас тут дуже мило, — ніжно сказала, без жодного мекання, Комп’ютерна Діва. — Нелад, звісно, є, але чоловічий.

— Чоловічий нелад — це і є справжній лад, — досить твердо сповістив Микола.

— А можна, я прийду ще й наступного тижня? — тим-таки ніжним голоском сказала вона. — Скажу на роботі, що ви ще не одужали.

— Отже, скажете неправду? — насмішкувато спитав професор. І тут у ньому прокинувся черевовісний кажан, старший над тим, що вже не літав його закамарками, а знову причепився лапками, схожими на пальчики візаві мого приятеля. І проказав досить виразно:

— Що ж, приходьте. Мені це теж приємно. Зрештою, вільно я ще не ходжу.

Комп’ютерна Діва опустила очка, а усмішка на її тонких вустах, що залишалися бліді, незважаючи на помаду, ледь-ледь (майже непомітно) здригнулася.

І він, помітивши ту всмішку, невідь-чому подумав, що вона, напевне, тренується перед дзеркалом. Що ж, жінки — природжені акторки, а акторам такий тренаж запрограмований.

Каву допито, Ж. Смикальська встала, а що вже знала дорогу, то впевнено постукотіла туфельками (які так дивно подобали на ратички), ще й специфічно посмикуючи задком, і він нескромно не міг одірвати од того задка очі. "Казна-що!" — сказав подумки і зробив зусилля, щоб таки не дивитися.

Зайшла до кабінету й відразу ж усілася на вже притеплене місце, а він знову мусив тернутись об її коліна, від чого, звісно, в його нутрі заворушилися черв’ячки.

— Подайте книгу, — попросив професорським голосом.

— Але незручно брати просто так, — проказала не без манірності, подаючи книгу.

І тут знову обізвався із закапелків старший кажан; Микола потім клявся, що й не думав таке казати:

— Що ж, заплатіть, коли хочете. Поцілунком. А не захочете, буде за так.

— Пусте, — мекнула Коза. — Не страшно! Поцілую залюбки.

Тоді він написав різким професорським почерком: "Шановній п. Ж. Смикальській, яка дуже мило прорецензувала цю книжку. Микола Лико" — і зробив вензелясту закарлючку.

Тоді вони одночасно встали: вона потяглася до його щоки — він похлинувся її дивним запахом, і в ньому почали діяти не кажани, які вдали, що міцно сплять, і не черв’ячки, які поскручувалися, як вужі та

змії, у спіральні клубочки, а ота потужна хвиля, що я назвав досить приблизно "бажанням любові". Відтак вуста її пішли не туди, куди скеровувалися, а зустрілися з тими, що перестріли їх по дорозі; при цьому одна рука лягла їй на спину, а друга, незалежно від професорового бажання чи небажання, потяглася до задка, що мав здатність так специфічно коливатися, й легенько по ньому ковзнулася, ніби по льоду, хоча жодної криги ні в ньому, ані в ній не було.

7

І саме вночі, після того, як це сталося, у мій сон прийшли розгнівані мойри й наказали не бити байдиків і не смішкувати, а стати до служби, бо на їхньому сувої папірусу ця історія залишається незаписана, хоча все вони знали і все бачили; зрештою, все й улаштували, частково виставивши на кону життя цю драму чи трагікомедію, — як хто сприймає, так хай і називає. Отож навідались у сон тоді, коли мій бідний приятель, жертва фатуму свого роду, власне тих-таки мойр, метався на постелі, бо його мучили сонні привиддя. Я ж їхнього наказу не посмів ослухатися, бо недбальцем ніколи не був, тим більше, коли йшлося про службу музам чи мойрам, — почувався наразі мобілізованим для сповнення обов’язку перед вимогливими богинями. І о сьомій годині ранку потелефонував своєму приятелеві й примусив, як уже писалося, до сповіді, хоча той намагався викрутитися. Отож за годину був у нього, і ми поснідали яєшнею із шинкою, запивши кавою.

Але всю історію, що вже відбулася до того часу, Микола оповісти відмовився, волів розповідати уривками — так йому було легше. Тому наступного тижня, між третьою та четвертою Миколиною зустріччю із Ж. Смикальською, я приходив до нього і той висловлював, що зважився розповісти, а я, повернувшись додому, гарячково почуте записував, бувши цілком певний, що трансляційно моє писання передавалося до сувою мойр і відбивалося там через сканування, — точно не скажу, бо на техніці, тим більш комп’ютерній, не розуміюся. Моє діло — записати, а далі, як собі мойри хочуть; принаймні був певний, що моєю роботою задоволені, більше-бо в мої сни не приходили.

Натомість почала з’їдати тривога за приятеля, напівусвідомлена й крихка, адже саме я, автор, тобто записувач цього скрипту, хоча не цілком певно, але поступово почав здогадуватися, до чого йдеться.

— Раджу бути остережним, — сказав йому під час останніх відвідин. — Адже добре знаєш, як було з твоїми предками, принаймні з тими, історичні сліди яких ти розшукав.

Микола смутно всміхнувся:

— Усе, що розшукав і що ти на свій лад перемазюкав, лише естетична гра і то не мойр, а твоя.

— Не блюзни і не гніви Бога, — гостро відказав я. — Без значення: чи мойрами назвати ту силу, що нас скеровує, чи Долею, чи парками, уявляти їх жінками чи дівами, чи ніяк не уявляти, але сила така в світі існує, бо коли б не так, не було б про неї звісток ще з античних часів, а може, й раніше. А що існує, конечно є, тому й убирається в образи чи символічні шати. Це і є життя.

— А по-моєму, — сказав мій приятель, — образи й символи — це не життя. Життя — це бажання любити. Ти його назвав "срібним молоком" ув одному зі своїх романів. Отож це срібне молоко нами й рухає, і горе тому, хто його зневажить, життя на такому мститься. Треба жити, а не уявляти життя. Воно й прийшло до мене — бажання любити. Усвідомлюю, що закохуватися мені в моєму віці — безумство, а ще й у молодій жінці. Я сам у собі загасив колись цей вогонь і, замість жити, почав уявляти, — маю на увазі науку, якій віддавався всім серцем. А це і є жити уявою, а не по-справжньому. Тому хочу вкусити це яблуко, яке саме підкотилося мені під ноги, хоч добре знаю, що для мене воно може виявитися отруйним.

— А може, це лише спитування, як заказаний плід для Адама і Єви?

— Цю казку придумали ченці, тобто ті, хто життя не збагнув і зненавидів. Бо виявилися неспроможні напитися срібного молока. А зрештою, подумай: що чекало б на Адама і Єву, коли б вони яблука не вкусили? Нудне, безконечне існування без пізнання таїни, яка й творить життя. А заборонений плід — це код пізнання. І вони, Адам і Єва, зважилися, адже після того, як вкусили яблуко, їх поєднала справжня, а не символізована любов, доти ж вони її не відали. І героїчно пішли в життя, творячи його, хай воно з рабською працею, прокляттями, труднощами, щоб в ім’я тієї любові долати все те. А долати — це і є жити.

— А хіба ти не жив? — запитав я. — Хіба не висвітлював людям їхньої минувшини, не долав труднощів, не працював у поті чола? Однак жив у духовному вимірі, і героїчність твоя була в осяганні — хіба це не важливо людям і не є компонентом життя? Бо чи ж життя — існування в інстинктах при здобуванні хліба насущного і пізнаванні тих чи інших задоволень? Простіше кажучи, чи ж це мета: жити, щоб їсти, і їсти, щоб жити?

— Не знаю, — чесно зізнався Микола. — Може, й маєш рацію, але річ у тім, що духовне осягання бажання любити не покриває. Є тут таїна, якої, може, ніколи не збагнемо.

— Можливо, — згодився я. — Але чи ж бажання любити не короткотривале? Я свого часу, таки в "Срібному молоці", зацитував Торквато Тассо: "Жінка веде чоловіка в рай, а приводить до пекла". Хіба то неправда? Тобто вона задовольняє бажання чоловіка любити, а коли та любов висякає — чи ж то не пекло? З другого боку, згадай Дон Жуана, який хотів зберегти в собі бажання любити, щоразу міняючи партнерок. Але рано чи пізно прийде Кам’яний Господар і перетворить того задовольняча у стерво.

— Що ж пропонуєш? — смутно спитав Микола, і я раптом почав розуміти, що він уже почав перетворюватись у рицаря неоджалованої печалі, як це було з його предком, хай і сумнівним, князем Семеном.

— До кожного з нас має прийти Кам’яний Господар, — сказав мій приятель. — Але це не значить, що маємо відсувати від себе чашу із срібним молоком, хай і прокляті будемо. Адже Бог — це не відречення від світу та життя, а екзистенція, яка велить нам запалюватися й кидатись у її вир, щоб не перетворитись у того Адама, який мертво існував у раю.

У його словах була якась велика правда й сила, і я більше йому не перечив. Бо, може й справді, Бог — це життя, яке тільки тому чиниться вічним, бо призначене на смерть. Отож коли до тебе приходить Життя навіть ув образі Комп’ютерної Діви чи Ж. Смикальської, а ще з букетом червоних троянд, чи ж треба його відкидатися?

Але радісно мені від цих думок не стало. Тому повернувся додому і… напився, що зі мною рідко трапляється.

8

Оце й усе, що встиг мені розповісти мій щирий приятель. Решту розповіді я міг компонувати хіба з тієї скупої інформації, яку від нього ще дістав, а головно — фантазуючи на задану тему, хоча без допомоги мойр тут не минулося.

Однієї ночі (тоді я не міг порозмовляти з Миколою Ликом) вони знову до мене прийшли й почали переладновувати кімнату де я спав, у кабінета мого приятеля, тобто ніби змінили декорації. Потім Клото посадила мене на єдиного стільця, який тут мав бути, і почала чаклувати з моїм обличчям, власне, уподобилася до скульптора, який ліпить із мене уподобину, але не мою, а Миколину, тобто Микола мав бути справжній, а глиною до його образу став я. Чинила Клото це старанно, навіть захоплено, адже це вона тче нитку життя. Коли ж роботу закінчила і я взяв дзеркальце з Миколиного письмового столу, яке завжди там стояло, то аж відхитнувся: на мене дивився достеменнісінький мій приятель. Тоді Ляхесис наказала скинути одежу,

притому всю до найменшої, і почала кидати по черзі одяг Миколин, як випадало, наказавши:

— Не гайся, бо зараз прийде!

Хто мав прийти, не роз’яснювалося, але й дурному зрозуміло: йдеться про Комп’ютерну Діву, отже, мойри підготували їй із мене підміну.

Поспіхом натягнув на себе Миколині лахи, а мою одіж Клото ув’язала в клунка, обмотавши її шворкою зі свого тканння, ще й зробила петельку, щоб зручніше було нести. Її вона ніби й забрала, вийшовши з кабінету, зрештою, згодом виявилося, що та одежа опинилась у моєму нутрі — отакий цирковий фокус.

Ляхесис дещо поправила на моєму обличчі, помнувши глину, відтак пензликом нанесла грим, відступила на крок і пильно мене озирнула. Атропос тим часом стояла в дверях із своїм сувоєм, з якого звисав незаписаний край, і з ножицями, якими знічев’я поклацувала. Це все чинити в Миколинім барлозі, де місця залишалося надто мало, може, й не вельми зручно, але вони вправлялися. Атропос піднесла руку з ножицями й почала часто цвякати — я збагнув, що це дзвонять у двері. Мойри, обидві, миттю розчинились у повітрі, а я поспішив відчиняти. І тут уперше побачив Комп’ютерну Діву, сиріч Ж. Смикальську, саме ту нечестивицю, що спаплюжила мої письменницькі здібності, в яких ніколи не сумнівався, у своїй замовленій рецензії, яку правильніше було б назвати рептилькою. Здавалося б, мав би відчути гостру неприязнь, але я вже був не я, а Микола Лико, який усміхався цьому чудові природи розслиненою усмішкою, а отже, найдурнішою, а там, перед дверима, стояла викапана Клото, яка щойно переліплювала мене на Миколу Лика та й вийшла, у якийсь дивний спосіб засунувши в мене й мою одежу, і мене, у ній загорнутого. Відчував за собою чиєсь дихання, можливо, Ляхесис, відтак чув на спині її пальці, вони натисли між лопаток, можливо, вмикача, забувши це вчинити в поспіху раніше. Зрештою, не був певний, що це чинила Ляхесис, надто зимно дихало в мою

потилицю, отож була то скоріше Атропос, яку ще звуть Атропою. Відтак подвійність відчувань Миколиних і моїх, з перевагою власних, зникла, і я став правдивим Миколою, який лагідно привітав гостю з розсвіченою всмішкою і з очима, що лили на нього справдешній чар. І запросив її увійти, відступивши в глибину коридорця. Тепер вона не здавалася подібною до Клото; зрештою, відчув і черв’ячків у грудях, які дружно й радісно там заворушилися, хоч кажани твердо спали. Я зачинив двері — вона ж стояла в сутіні коридору — і ми спрагло кинулися одне до одного, злившись у поцілунку. Відтак у закамарку кволо озвався, загорнутий у мою одежу і перев’язаний шворкою із петелькою, "я" справжній, лукаво звіщаючи, що справжній Микола не все мені розказав; насправді ця парочка зблизилася значно більше, ніж знав. Але це була коротенька хвилька, така мала, як черв’ячок у грудях, і вона догоріла як сірник, який запалився, але зразу ж погас. Отож ми були пристрасно злиті вустами, а руки мої блукали її тілом, торкаючись персиків, а тоді спускаючись до того місця, яке вміло так специфічно смикатися. І мені в долоню скочило мале персеня, тобто персик, бо не було воно більше за персика-плода, — здається, не тільки Микола, а і я, більше тут досвідчений, меншого в житті не зустрічав, і воно в долоні затріпотіло, як зловлена пташка, а може, й пташеня дрібної породи.

Нарешті відірвалися одне від одного, і я запросив гостю до кабінету, але не проводячи її сам, бо той здрібнілий "я", менший за найменшу цяцьку, замотаний у мою одежу, знову дався взнаки: йому жах захотілося побачити, як саме смикається (специфічно, казав Микола) її не такий уже безтілесний задок. І це було й справді специфічно, і я не стримався й чіпнув, від чого Ж. Смикальська розвернулася і знову облила мене потоком іскристих спалахів, що мені аж дихання заклало. Відтак ми знову злились ув обіймах, а рука моя намагалася зловити пташеня, яке й цього разу тріпотіло й виривалося з долоні. А ще захотілося побачити, яке воно зовні; зрештою, чому це пишу лише про одне, за природою мало б бути таких двійко.

— Подобаються мені малі груди, — прошепотів їй на вухо. — Можна, поцілую?

— Так, — спокійно сказала вона. — Не страшно! Бачите, одягла кофточку, щоб вам було зручно.

Але поки що була в курточці (правда, розстебнутій), адже надворі вже лежав сніг, і той мацюк, замотаний у закамарку в мою одежу, квікнув, щоб я був чемний і допоміг Комп’ютерній Діві ту курточку скинути, що я і вчинив, нетерпляче жбурнувши на канапу. Тоді й відкрилася справді глибоко декольтована кофточка, а що станика Ж. Смикальська не носила, спрагло обцілував обох пташенят, до яких дістався й справді без проблем, і вони, хоч і тріпотіли, але не злякано і вже зовсім із моїх вуст не виривалися.

З такої вправи почав і задихатися, бо той Микола (в якого тимчасово, задля здобуття достовірної інформації, перетворився я, автор цього писання), хоч жіночі груди бачив не раз (в кіно, наприклад, чи на зображеннях), ніколи їх не цілував, тобто ніколи не дотикався до їхньої живої плоті. Отож мав цілковиту рацію, коли казав, що уявлення — це не життя. Відхилився, щоб передихнути, і сердечно сказав:

— Дякую! Це божественно!

Коза засміялася і напівбайдуже сказала, не без ніжних ноток, звичайно:

— Нема за що!

— Є! — палко заперечив я. — Можна ще?

— Так! — спокійно мовила Комп’ютерна Діва. — Не страшно!

І я знову кинувся цілувати тих пташенят. Цього разу вони не тільки тріпотіли, а й виривалися, але не тому, що відводила їх від мене, а через мою схвильованість.

Серце калатало, і я знову почав задихатися. Вона, здається, це відчула, бо відсторонилася.

— Може, спершу поговоримо, — запропонувала просто.

— Так, звичайно, — сказав я і відійшов до Миколиного стільця, де й сів так, як чинив він.

Дивилися якийсь час одне на одного, вона всміхалася чудовою витренуваною всмішкою, а з очей лилося м’яке тепло.

Передав їй зроблену роботу (лежала тут-таки на столі) і взяв принесену, і ми переговорили на робочі теми, в яких і я виявився компетентний. Я сказав навіть, щó треба виправити; зрештою, все було написано на окремому листку, а вона передала побажання редактора, також записані на окремому листку; тобто на виробничі теми ми могли б і не говорити, але мав прийти до тями, адже не до кінця вжився у Миколин образ.

— А ви сьогодні трохи інакший, — сповістила Коза.

У мені пролунав попереджувальний сигнал од того мацюка, що глибоко заховавсь у моїй одежі: виходило, що моє перетворення не було цілковите і вона чи жіночим, чи козиним нюхом це вихопила.

— Який же інакший?

— Ну, трошки рішучіший, — мило всміхнулася.

Зрештою, мала рацію, я невинність утратив юнаком, а потому поповнював ту втрату (і не раз), а Микола, що спершу кинувсь у цей вир, але на наївному рівні, зрештою, залишався на все життя непорочний.

— Вибачте, — ніяково сказав я. — Буду стриманіший.

Тоді вона радісно заплескала в долоні і сповістила, що тепер уже Миколу пізнає, а загалом їй не страшно.

— Якщо не страшно, то повторимо? — сказав улесливо не так Микола, як захований у ньому я, тобто той, котрий невинність давно вже і безповоротно втратив.

— Так, — просто сказала вона.

І я присів ближче до неї…

Не моя мета описувати еротичні сцени, навіть із інформаційною метою для мойр. Зрештою, переконаний, що мойр спеціяльно не цікавлять такі сцени, адже вони — Діви, а що Комп’ютерна Дівою не була, теж очевидно, адже якийсь час, здається, немалий, була одружена, а може, й досі нею є, а ще й з таким чоловіком, котрий має виказисте прізвище Прутнюк і в якого вистачало стільки сили, що обходжував не одну, а кількох жінок, — скільки саме, залишається незвісним, бо відповідної інформації Микола не дістав. Отже, Ж. Смикальську правдивіше можна було б звати Комп’ютерною Жоною, але річ у тому, що біля цього сучасного диявола, тобто комп’ютера, і жінки виглядають дівчатами — худорбаві чи кощаві. Для цього існує образне порівняння — "дошка", хоч "дошкою" Ж. Смикальська не була з огляду на особливість свого задка.

Отож я, через перенасиченість сучасної літератури еротичними сценами, відмовляюся від протокольного опису, навіть підпавши під гнів мойр, чиє завдання тимчасово виконую. Досить сказати, що Микола до цього дійшов, і я це перевірив через оте перевтілення, а що він задихався навіть цілуючи найменші, які можуть бути в жінок, персики, то що мало б статися з ним при збудженні далеко більшому, адже був непорочний. Це з ним і сталося, тобто її лоно перетворилось у широко

розхилені двері, які повели його в червону мряку, а пройшовши цього задимленого простора, він потрапив у довгий, широкий і високий тунель, ущерть залитий яскравим світлом. І в тому тунелі виявилося безліч людей, одягнених в еластичну одежу із побіленими, як у мімів, обличчями, і та одежа не відтинала їхньої крайньої плоті, передусім чоловічої, а всі подобали таки на безплотних: одні йшли йому назустріч, а інші в той-таки бік, що й він. І над головами цих чудних людей літали, також туди й сюди, кажани, шалено мотаючи величезними крильми й неприємно попискуючи. Очі в цих людей були широко розверсті, але без жодного світла, ніби намальовані. Власне, Микола був управлений у потік юрби, яка й несла його без можливості ухилитися.

Але сталося щось несподіване: в юрбу ввірвалася цілком оголена і не подібна до цих людей Комп’ютерна Діва. Активно розштовхувала тих, хто йшов, і таки дорвалася до Миколи, схопивши його за руку. Тоді всі істоти раптово, ніби на команду, зупинилися й завмерли, як манекени у вітринах магазинів.

— Чому зупинилися? — невдоволено запитав Микола, але принаймні руки не вирвав.

— Мусиш повернутися! — мовила зовсім не козиним, а рішучим голосом Комп’ютерна Діва.

— Але я не хочу повертатися, — сказав Микола.

— Цього я хочу! — командорським голосом сказала Діва. — Не пущу!

— Але все ж пусте! — повторив її улюблену фразу. — Не страшно!

— Зате не пусте мені. Та й страшно! — крикнула Комп’ютерна Діва. — І коли хоч трошки мене любиш, далі не підеш.

— Але я уже пішов.

— Ні! — сказала Діва. — Це тобі здається. Ще не пішов! Ходи за мною!

І вольовим рухом потягла його за руку повз тих дивних людей, що й досі непорушно застигли, схожі більше на сталактити в соляних печерах, ніж на живих істот. Він спробував висмикнути руку, але кволо, а ті тоненькі пальчики, які зараз зовсім не просвічувалися кісточками, а були ніби вдягнені в залізну рукавичку, тримали його цупко й невідривно. І він мовчки впокорився, хоча ходи не прискорив, а ще й опирався ледь-ледь.

— Швидше, швидше! — підганяла його Комп’ютерна Діва. — Інакше не посилю.

— Не посилиш що? — байдужно спитав він.

— Не посилю вивести тебе звідси, дурню! Господи! І де ти взявся на мою голову?

— Сама до мене прийшла, — негнучким голосом проказав Микола. — І ніде я не взявся.

Тоді з її очей посипалися сльози. Закусила безкровну губку і щосили тягла його, ніби козою був він, а не вона. Ішов за нею прямий, випростаний і з нерушним білим лицем міма.

Але щось у ньому зворухнулося. Може, засвітилася іскра, а може, якийсь невмерлий живчик, котрийсь із тих уже теж подохлих черв’ячків, що відчував їх раніше, з її приходом до нього так і не здох. І саме той живчик-черв’ячок у ньому і зворухнувся і відчайним порухом прокусив йому вену, в якій уже загусала кров. І кров потекла, повільна, густа від цукру, що витворювавсь у ній, але тепла. Текла і заливала не тільки його тіло, а й довколишній простір.

— Швидше, швидше! — кричала з відчаєм Комп’ютерна Діва. — Інакше я тебе прокляну!

Відтак утягла його в червоне мряковиння, яке він запримітив перед входженням до тунелю, і те мряковиння огорнуло його м’яким і ледь-ледь відчутним теплом. Але сили в нього було надто мало, хіба на те, щоб побачити відчинені двері.

9

Переходячи на просту, інформаційну мову, хочу сказати таке. Комп’ютерна Діва, чи ж Ж. Смикальська, чи Коза, повелась у цій ситуації винятково рішуче. Викликала швидку допомогу, і та вчасно довезла Миколу до лікарні. Комп’ютерна Діва поїхала разом із ним і всю дорогу тримала його за руку своїми пальчиками, ніби боялася: якщо перерветься той зв’язок, йому вже нічого не допоможе. А як його від неї забрали, то вона, зціпившись у грудочку, просиділа в лікарняному коридорі до ранку. Коли ж її спитали, хто вона хворому, коротко й чітко відповіла:

— Дочка!

І їй дали спокій. Отак у коридорі дочекалася лікаря, який сказав, що стан у хворого важкий, але є надія, що стане на ноги. Тоді вона звелася, подякувала лікареві й пішла. Більше він її там не бачив.

Коли ж до нього змогли пустити відвідувача, то ним був я. Микола зустрів мене блідою всмішкою, але про Комп’ютерну Діву не розпитував. Нічого й не оповів, тільки сказав таку сакраментальну фразу:

— Знаєш, я так і не довідався, як звуть її матір.

Зрештою, до нього з розпитами не приставав, бо знав: він мав підозру, що її матір звалася Натка, тобто була тією, букета якої і яку саму він розтоптав ще юнаком.

Я міг би збрехати й на втіху сентиментальним читачам написати, що так воно й було, але мій принцип як письменника — правда. Отож скажу, що того він (ані я через нього) так і не довідався. Може, то й справді була Натка, а може, й ні — знаю лишень, що ця нитка, хай і обірвана Атропос, таки існувала.

Те, що Комп’ютерна Діва назвала себе Миколиною дочкою, не має заводити читача; я чітко і ясно сповістив: із жодною жінкою, а тим більше Наткою, він статевих стосунків не мав, а залишився до того фатального моменту, коли ввійшов у Комп’ютерну Діву, непорочний. Це правда, якої не порушить ніхто. А дочкою Ж. Смикальська назвалася з простої причини: щоб її, як особу до хворого сторонню, з лікарні не прогнали — оце і все.

Насамкінець скажу, що Микола вичухався, але сильно подався. Став маломовний і в наших розмовах ніколи не згадував Комп’ютерної Діви. Загалом він ніби отупів чи збайдужів; покинув викладання в університеті й свої історичні досліди. Інколи його можна було побачити в парку Шевченка, де в оточенні таких же "колишніх людей", тобто пенсіонерів (а пенсіонером уже зміг стати), забивав у доміно, але в шахи не грав. Комп’ютерної Діви він не розшукував і де вона поділася не відав. Правда, йому треба було з’явитись у видавництві, коли вийшла його книга (недороблене за нього доробив я, а загалом дещо так і залишилося недоопрацьоване); узяв авторські примірники й один подарував мені, написавши: "Тому, хто зі мною до кінця", — я був тим зворушений. А ще він не стримався й запитав у видавництві про Комп’ютерну Діву, сказавши, що хотів би подарувати книгу і їй, адже вона приносила йому набір. Йому сповістили, що у видавництві вона вже не працює. Адреси й номера телефону він не запитував, а поцікавився, яке її ім’я та прізвище, бо, приходячи до нього, не називалася.

— Жанна Смикальська, — відповіли йому.

Здається, був уражений, бо в розмовах зі мною порушив настанову не згадувати про Комп’ютерну Діву, але оповів про свої відвідини видавництва й про цього свого запита. А загалом уже ні на що не вражався і нічим більше не цікавився. Кров у ньому текла густа, повільна, зацукрована, тож і життя його тривало, як то кажуть, "на голці".

Що ж до тривких троянд, то вони зів’яли, не маючи належного догляду. Все, що росте й цвіте, в’яне — такий природний закон.

* * *

У мене, однак, з’явилася можливість закінчити цю історію не так смутно, але хай читач не думає, що наслідую моду американського кіно конче творити щасливий кінець, — цим безжально вбивають катарсисне сприйняття драми, тим-то й засіб антихудожній.

Просто сталася випадковість, що зустрів одного знайомого, котрий досить добре знав Велимира Прутнюка. Поговорили про те-се, і розмова зачепилася на цю особу. Відтак і розповів мені, що Веле-паша продовжує вигулювати своїх жінок.

Спереду йде він сам не так з урочистою, як із поважною міною. Побіч із виразом трохи гордим, а трохи й байдужим гінко ступає його наймолодша жінка; за ними — підмолодша й до найстаршої, яка простує важко, з посапуванням. А важко — тому (це вже моє припущення), що, маючи грошове підживлення від В. Прутнюка, розпаслася й почала ігнорувати тверді харчові настанови свого принципала. Особливо цікаво, сказав мій знайомий, дивитися на них у сутінках. Вони тоді подобають на тіней, тим-то й губляться поміж тіней інших, ніби розчиняються в них. Зрештою, й розчиняються.

Звісно, Миколі Лику я того не розповів.

Але й це ще не кінець. За кілька днів після зустрічі із знайомим почув несподіваного дзвінка біля вхідних дверей. Відчинив — і завмер: насупроти стояла особа жіночої статі, точнісінько така, як описана в цьому скрипті під прізвиськом Комп’ютерна Діва і яка насправді звалася Жанною Смикальською; хоча ніколи досі її у вічі не бачив, але впізнав безпомильно. Тримала в руці з тоненькими півпрозорими пальчиками червоні, аж очі виїдали, троянди, а на сірому личку цвіла витренувана всмішка.

— Це ви Валентин Малецький? — мекнула істота.

— Так, — зчудовано протяг я.

— Мені вашу адресу дав професор Микола Лико, — безапеляційно мовила, ллючи на мене потоки лагідного світла. — Так, це я писала рецензію на ваші спогади, і мені хочеться з вами переговорити. Дуже хочеться… Звісно, коли ви не проти.

— На жаль, проти, — нечемно відповів я і причинив перед носом нежданої гості двері, хоч вона вже рушила, щоб увійти.

Мною затрусило. І це тому, що саме такою уявляв… мойру Атропос. Зрештою, й пасок, який оперізував її осиний стан, складався з металевих колечок; два спереду були більші, вельми схожі на очка ножиць, а долі звисала металева стяжка замість лез.

Гадаєте, вони знову зустрілися з Миколою? Аж ніяк, я це перевірив. Щойно переконався, що нежданої гості за дверима вже нема, відразу зателефонував приятелеві і, нічого не приховуючи, оповів про візита. По той бік телефонного дроту запала пауза, відтак Микола Лико звідомив хрипким голосом, якого я в нього ніколи не чув:

— Нікому твоєї адреси я не давав… Будь обережний!

— А то що? — нібито легковажно спитав я.

— Коли прийшла раз, може прийти вдруге, — багатозначно пророк мій приятель і поклав рурку.

Я ж завмер біля вікна, дивлячись на те, що звідси проглядалося, і якийсь час слухав телефонні гудки в непокладеній рурці. Надворі починався дощ. А я відчував досі не пізнану печаль, кінця якій, мені здавалося, не буде.

Фрагмент п’ятий

Коза з фотоапаратом

1

Дивно пишеться в мене цей роман: двічі його ніби завершував, а довелося закінчити втретє, бо життя раз у раз робить свої корективи і я не можу на те не зважати.

Отже, як пам’ятає читач, Комп’ютерна Діва, котра мала справжнє найменння Жанна Смикальська, після пригод із моїм найближчим приятелем Миколою Ликом, професором історії, а ще сумнівним нащадком однієї із загадкових князівських родин, що мала химерно нещасливого спадка, відійшла туди, звідки прийшла, а сам Микола нібито капітально про неї забув, відтак невідь-чому ця істота спробувала ввірватись і в мій скромний та самітницький світ, і я учинив у тому випадку хтозна чи мужньо, але принаймні рішуче і, кажучи образно, свого барлога від зазіхань хижої істоти таки захистив, а мої дії цілком схвалив мій приятель, професор історії. Отож я й гадав, що відтоді ми забули й думати про Ж. Смикальську. Микола опустився до того примітиву, що його звуть пенсійним відпочинком, а я, задихаючись од

сопуху авт, які затарасували колись просторі, налиті густим повітрям київські вулиці, більше жив у своєму літняку, аніж у київській квартирі, бавлячись там, як колись Г. Сковорода, двома речами: ловив у своєму садку Птаха, якого й не збирався піймати, і шукав Початка, тобто розплутував шнурка, зав’язаного на тисячу вузлів, притому розплутати його навряд чи зміг би. В перекладі простою мовою: займаюся химерними іграми зі словом, псуючи папір, і мою писанину вже неохоче беруть до друку журнали, а для книжкових видань стали цілком негодящі, адже літературна мода цілком змінилася і мої твори критиками того типу, до якого належить Ж. Смикальська, не тільки осуджуються, а й обкидаються зневажливими епітетами, навіть ідеться про моє цілковите письменницьке звиродніння, і то тому, що не вживаю епатажних форм, тобто не намагаюся приподобатися читачеві, який хоче бачити в художніх творах забаву для власної нікчемності, а не місця мислительних заглиблень, бо до мислительних занурень теперішня публіка облінивіла. Отож і я почав уподібнюватися до тих пенсіонерів, які, викинуті з житейської варвітні, холодної пори року з ранку до вечора дивляться найнудніше, на мою думку, що є в цьому світі, — телевізора, а коли тепло, рушають до своїх крихітних діляночок за містом і длубаються в землі з немалим, треба признатися, захопленням, а ті, хто шукає розважки в рибальстві, пропадають біля річок та озер, хоч у них майже цілком вивелася риба, а живуть хіба що якісь загадкові мутанти. Отож вони вирощують овочі та фрукти, майже не збираючи врожаю, і ловлять рибу, якої фактично не ловлять, а це хіба не є ловитва Птаха в саду, якого не можна піймати, бо коли б той Птах був зловлений, то навіки б з того саду пропав. Усе це усвідомлюю, але великих гризот не відчуваю, бо, може, й справді мають рацію критики типу Ж. Смикальської: в мистецтві треба бачити забавку, а не серйозний чин, але коли думаю про це, в мені підіймається якась хвиля, що її можна назвати протестом. Тож поринаю у світ книжок, що їх написали люди інших, можливо, не таких перекособачених епох, як теперішня, а коли натрапляю на щось справжнє, не імітоване, струшуюсь усім єством і набираюся високої іскристої енергії, яка й мене штовхає до певного чину. І той чин стає власною грою в Слово, в якій намагаюся збагнути його метафізичну сокровенність.

2

Але це, що написав, лише преамбула до історії, яку хочу тут розповісти, бо мойри ще не закінчили своїх витівок із моїм приятелем, професором історії, а заразом і зі мною, тісно з ним пов’язаному через нашу довголітню дружбу. Річ у тім, що Микола Лико почав розпадатися навіч, уподібнюючись до старої машини, яка, їдучи, губить то одну, то іншу частинку. Власник авта заміняє загублені деталі на запасні — простіше кажучи, мого приятеля почали змучувати хвороби: в нього знайшли, крім серцевої недостатності, виразку шлунка й видалили більшу його частину; відтак Микола повідомив мені, що в нього зафіксували катаракту в поєднанні з глаукомою і йому мають зробити ще одну операцію; потім з’явилася грижа й так далі. Я зрідка навідував приятеля, частіше перемовлявся телефоново, і розмови наші перетворилися на цілковиті скарги колишнього професора, якому я залишився потрібний як відро для зливу його помий, і часом почав відчувати недостойне роздратування ба й небажання до таких розмов, і це тому, напевне, що мався ще на силі і нічого в мені не розпадалося.

Таж ні, розпадався і я, бо вряди-годи напливали темні накоти нуди. Тож тікав із світу авт, затарасованих вулиць, сопуху, але, втікши, не вельми розкошував на самоті, а відчував, як вона починає мене з’їдати, хоч давніше був переконаний, що саме в самотності можна віднайти рівновагу духу, відійшовши від марнотної варвітні цього світу з його дрібними й нікчемними справами та інтересами, а ще й пристрастями. Отож перебував ніби в підвішеному стані, і в мене не зникало почуття, що чогось надчікую. Можливо, якогось удару ґонґу чи дзвінка, як коли відвідуєш театр.

Це буває так: цілий день прокрутившись у буденній метушні, обвішаний тисячами дрібниць, з якими прагнеш дати собі раду, біжиш, зрештою, до театру, де збирається спокійна й поважна, навіть урочиста публіка — всі ті, котрі вирвалися з полону житейських дрібниць і зійшлися задля Дійства, яке має зосередитись у кількох годинах.

— Дійства, Дійства! — подумки кричу в собі я, коли мене кидає в утлому човнику в морі марноти. — Лише Дійство може мене врятувати!

І воно починається. Тобто покидаєш шумливе, переповнене автами місто й урочисто вступаєш до театру. На тобі найліпший костюм, охайно вив’язана краватка, лискучі черевики грають чорними вигравами, волосся зачесане, щетина на лиці ретельно виголена. Маєш квитка із зазначеним рядом та місцем, відтак ідеш килимовою доріжкою, зручно всідаєшся, і хоч насправді в твоєму житті не відбувається нічого, душа радісно просвічується. Ось зараз, зараз ударить ґонґ чи задзвенить дзвінок — раз, другий і третій. І розсунеться завіса, і перед тобою воно починає з’являтися — Дійство, від якого чекаєш спасіння.

І ґонґ ударив. Пізно ввечері пролунав телефонний дзвінок (отже, був і ґонґ, і дзвінок) і я почув якийсь незвичайний голос свого приятеля Миколи Лика, який сповістив мене, що його забрано до лікарні швидкою допомогою і що діла в нього кепські. Лікарня розташована в Медмістечку, отож коли б я зміг його завтра навідати, був би вдячний, бо є розмова.

Я схвилювався: щось у цьому вчулося особливе: в голосі і в наглому бажанні побачитися, адже десь із півроку ми дуже мало спілкувалися. Зирнув на годинника: пів на дванадцяту.

Цієї ночі спав погано, тобто всякчас прокидався, а в проміжках щось верзлося — більшість із того так і потонуло в чорних косах свідомості, а одне залишилося, останнє, що примарилося передрання. Побачив довгого лікарняного коридора, яким снували білі постаті сестер та лікарів, і між них тільки один був чорний, у костюмі, темній сорочці та червоній краватці й у лискучих туфлях, тобто одежа десь така, в яку я одягаю відвідувачів мого уявного театру. Темна постать рухалась у мій бік, ритмічно похитуючись, і хоч обличчя її було розмите чи покрите машкарою, також розмитою, безпохибно пізнав у ньому свого приятеля, який невідхильно йшов до мене, але нібито зовсім до мене й не наближався, тобто залишався на місці, а по-справжньому рухалися лише

білі халати: одні бігли в один бік, інші в другий, а біля переділки, за якою сиділа чергова сестра, згрудилася маленька юрба, щось жваво обговорюючи. Я спробував сам наблизитися до приятеля, який уже робив рукою якісь знаки, але й тепер відстань між нами не зменшилася.

Прокинувся з почуттям тривоги. Перебував натоді не в Києві, а в літньому будиночку за тридцять кілометрів од міста, отож вирішив не гайнувати часу, хіба похапцем поснідав. І подався на автобусну зупинку — тривога не зникала. Автобус довго не приходив, і я нервово міряв стежку, що тяглася вздовж асфальту. Шосівкою туди й сюди цілковитим потоком котилися авта. Спробував зупинити маршрутне таксі, яких тут досить, але жодне не стало — з вікна бачив, що таксівки вщерть забиті обличчями. І тут уздрів двох псів по той бік дороги: більшого й меншого, очевидно, хотіли перебігти асфальтівку й надчікували, поки звільниться шлях. Але був густо затарасований, і хоча пси кілька разів поривалися, щоб перебігти, але поверталися, — машини попереджувально сигналили. І ось малий просвіт з’явився, більший пес кинувся через дорогу. Встиг, однак, пробігти її лише половину, коли ж вирвався джип, що мчав на шаленій швидкості. Удар! Пес підкинувсь угору й упав на асфальт. Але забитий не був, а почав скажено гавкотіти. Так само скажено гавкав по той бік дороги менший пес, який встиг повернутися з шосівки. Від недалекого будинку вирвалося ще два пси і так само загавкотіли, зупинившись край шляху. Авта ж продовжували мчати зобабіч, правда, звертали, щоб об’їхати пораненого. Пес лежав на животі й продовжував несамовито гавкотіти, так само не вгавали й ці, біля дороги, та інші, від ближніх будинків. Зрештою, поранений замовк і звалився на бік, відкинувши лапи. Але не здох, бо вряди-годи робив спроби звестися й знову лягти на живота, — йому це не вдавалося. Інші продовжували несамовито лящати, а я стояв, задубівши, безсилий відвести очі від збитого, який уже не намагався звестися, а лише конвульсійно підводив лапу. Зрештою, завив — і так само завили всі інші: ці біля дороги й ті біля будинків. Але й те довго не тривало: пес замовк, інші ж перемінили виття на гавкотіння. Потоки ж машин текли так само, кожна біля пса робила зигзага. І тут з’явивсь автобус, не той, яким я мав їхати, а порожній, без познак маршруту. Мчав просто на пса,

але проїхав, не зачепивши того колесами. Пес знову зробив спробу звестися, але ще раз безсило звалився; бік його, однак, здіймався й опадав. Собаки біля дороги замовкли, а той, що через дорогу, щосили помчав геть. Зрештою, забралися й ці, що сюди прибігли. Пес знову звів лапу, і та безсило опала. Ревли авта, але мені здавалося, що довкола стоїть мертва тиша. Дивне було враження: мертва тиша й рев моторів.

Знову почав голосувати маршруткам, але ті не зупинилися. І я відчайно закляв, щоб той мій автобус нарешті з’явився. Він і з’явився й зупинився на мого знака, затуливши конаючого пса.

Звалився на сидіння, відчуваючи в тілі трем. Зрештою, сяк-так оговтався й тільки тепер уздрів, що супроти мене сидить якась істота, чию стать важко вгадати. Голова обкручена дротиками, а вуха забиті мікрослухавками. І раптом збагнув: ця істота має точнісінько ту машкару замість лиця, що її мав мій приятель уві сні. Машкара ритмічно похитувалася, а очі були заплющені. І мені раптом захотілося завити, як вив той збитий машиною собака, а може, це до мене дійшла музика, яку упійно слухала машкара, що вихитувалася переді мною. Очевидно, цей мій порив, щоб завити, сплутався з ритмами музики, якими впивалась істота, бо вона раптом розплющилася. І я чітко визначив, що це жіночі очі, великі й прегарні. І вони здивовано й трохи вражено спинилися на мені, відтак по-дурному здалося: так само і я дивився на збитого автом пса. Отож зібрався на силі, скільки був спроможний, і спробував заспокоїтися. Відвернувся від істоти й задивився на миготливі дерева, які вигинались і прокручувалися перед зором. І це теж було в певному ритмі — тобто не музика, а ритм.

Пізніше, приїхавши до лікарні, я довідався: приблизно тоді, коли був збитий машиною собака, помирав мій єдиний довголітній приятель, професор історії Микола Лико. І по-ідіотському здалося, що він помер не тоді, коли я сів до автобусу, а коли розплющилася істота з обплутаною дротиками головою, здивовано й трохи вражено на мене подивившись. І хай тричі назвуть мене повередженим, але коли таке подумав, мигнуло

в голові й інше: істота з дротиками довкруг голови і з машкарою замість обличчя була не хто, як мойра, притому та, котру звуть Атропос.

3

Отакого спектакля, чи Дійства, почав дивитися, ввійшовши до уявного театру, після того, як розсунулася завіса й на сцену вибігли постаті в білих халатах. Одна з них передала мені від приятеля записку, яку перед тим, як лягти на операційного стола, мій приятель устиг написати, навіть заадресувавши. Медична сестра й віддала записку, пересвідчившись, що моє прізвище відповідає тому, яким цидулка була заадресована. Там стояло:

"Друже, потурбуйся про все, що треба, бо ти єдиний мій спадкоємець. Здається, цієї катавасії я вже не переживу. Микола".

І він справді цієї катавасії не пережив. Що це все значило? Я не раз ту записку перечитав. Те, що бажав, щоб я заопікувався похороном, адже на ту пору родичів не мав, зрозуміло; я до того й удався. Тобто до всіх клопотів, які падають на живих, коли вмирає близька людина. Але стояло там більше: яка це "катавасія", ясно, але будова речення визначала й іншу, що відбулася раніше, отже, йшлося про його історію з Комп’ютерною Дівою. Не зовсім збагнув, чому назвав мене своїм спадкоємцем. У майновому плані ним бути не міг, бо не був родичем, але й родичів для цього катма. Однак медична сестра передала мені, крім записки, ще й ключі від його квартири, вкладені в маленьку торбинку. Чи значило це, що хотів, аби його ховали не з лікарні, а з квартири? Інакше цього не розумів, тому й вирішив: маю вчинити саме так. А попрощатися з ним могли б прийти колеги.

Відтак і почав бігати всілякими інстанціями, оформлюючи похорон і організовуючи всілякі доставки, а коли мали привезти Миколу Лика до нього додому, подався туди, адже ключі залишались у мене. Коли ж відімкнув двері, в обличчя вдарило застояне повітря: дивна суміш пахів

книжок, чогось медичного, запахів побутових у їхньому затхлому варіянті й навіть чогось жіночого, хоч останнє я поклав на свою збудженість при всіх оцих оборудках. Постіль лишилася розкидана, на столику, де ми не раз пили і їли, провадячи довжелезні розмови, — неприбраний і немитий посуд і почата пляшка вина, біля якої стояла чарка, яку Микола завжди ставив для мене. Виходило, ніби знав, що притягнуся після біганини до його помешкання розбитий, утомлений і, як то кажуть, без ніг. Так воно, врешті, й було, отож щоб покріпитись, налив чарку, знайшов черствого хліба й пожовтіле сало — для князівського нащадка запас харчів завбогий — і пожадно ковтнув те, що налив, а трохи заївши, відчув, що того замало, тим-то друга порція помандрувала в мої кишки. Це трохи підбадьорило, отож повідчиняв вікна. Тим часом дістав і назву для мішанини застояних пахів — запах смерті. Навіть промовив уголос ці страшні два слова. Але длятися не було коли, і я почав прибирати передусім зі столу, бо саме на ньому мали би поставити труну з покійником. Аж ось уздрів конверта, а на ньому побачив знову-таки власне ім’я та прізвище. Це заінтригувало. Взяв конверта до рук: був заклеєний, а з тильного боку стояло: "Розкрити по моїй смерті". Отже, Микола залишив мені якесь послання. Хтозна-чому руки мої тремтіли, коли розпечатував епістолію. Вийняв складеного вдвоє аркуша й розгорнув. Брови мої стали сторч: це була посвідчена нотаріусом дарча на моє ім’я, з якої випливало, що мій приятель не помилився в останній записці, назвавши мене спадкоємцем, бо ним від хвилини, коли прочитав дарчу, ніби ставав насправді. Дивовижні речі!

Щоб заспокоїтися, вийшов на балкончика й запалив сигарету — руки й досі тремтіли. А назвав ці речі дивовижними тому, що, як описував, перед цим життя моє спинилося й ніби в бездонний колодязь почав падати; правда, не як важке тіло, а як пір’їнка, дедалі глибше поринаючи в чорному жерлі, поступово ніби перетворюючись у кулю, яка й вибухла описуваними подіями.

Отож тут, на балконі, власне, на куцому балкончику, пускаючи голубий дим у синє небо, я й спробував зосередитися. Відтак уздрів

дивовижний захід, що палав малиновим вогнем, поєднаним із яскравою блакиттю, притому хмарки, що стояли на окоємі, здавалися рожевими човнами, що навіть білі вітрила мали, правда, цілком розтерзані. І я подумав, що це така в мене душа зараз розшматована. І стало раптом чогось жаль, бо мить зупинилася і я завмер, застиглий у ній. Бо такі ми в цьому світі: зупинені, прагнем руху, а коли рух закрутить і замотає, як пір’я, то починаємо прагнути спокою.

Звідси проглядалася маленька вуличка чи завулок, кудою ніколи не ходив. Побачив у тій проймі самотню цибату постать, яка не так ішла, як коливалася, — щось у ній видалося знайоме, а може, відчуття знайомості виникло від того, що голова тієї істоти була ніби обплутана дротиками. І я мимовільно згадав істоту, яка сиділа супроти в автобусі. І хоча відтоді дотепер минуло небагато часу, всього день, здалося, що трагедія із псом і поїздка по тому відбувалася хтозна-коли. А може, вони ніколи, ті події, по-справжньому й не відбувалися, а все це лише гра, а насправді сиджу в чорному костюмі та в білій сорочці в театрі, до якого й навідався тільки тому, що злякався: час мій зупинився. Але зупинився не мій час, а мого єдиного, щирого приятеля, отож отямився: ще треба було чимало попорядкувати, щоби привести до ладу оцю донедавна Миколину, а тепер ніби й мою кімнату, адже труну з тілом мали привезти ось-ось, хоча вже й вечір.

І тут пролунав телефонний дзвінок і в трубці загучав негнучкий, офіційний голос, який виказав мені, бо труну вже привозили, але нікого не застали, отож зараз її й привезуть. Дав на те згоду й кинувсь уже хаотично прибирати в хаті.

Художній твір має ту особливість, що події в ньому подаються сконденсовано, хоч у реальному житті вони можуть відбуватись у розкиданому й протяглому часі. Тож коли трапляються дні, коли події згущено, як у художньому творі, нелегко буває витримати. Веду до того, що сьогоднішній день випав саме такий. І хоча не сподівався більше сюрпризів, не минулося й без них — і ще до того, як привезли покійника.

Не встиг покласти рурки, як зарипіли двері, які я начебто й зачиняв, і в прочілі до кімнати постала цибата, вдягнена в чорне постать, саме ота, яку побачив на порожній вулиці. Але голова її не була обплутана дротиками, а стриміла на довгій шиї з коротким волоссям, чомусь заколотим шпильками. Її тонкі, безбарвні губки були тісно стулені, а розводнені очі чи заплакані, чи надмірно серйозні; обличчя залишалося сіре, як в усіх комп’ютерних дів, бо це вона й була. Я стояв приголомшений, бо найменше сподівався саме на неї та й узагалі нікого не чекав. І тут у моїй голові, ніби на рухомій стрічці, як по ескалатору, пропливли слова: "Здається, цієї катавасії я вже не переживу", — тобто тільки тепер зрозумів їхній зміст чи, може, вважав, що збагнув.

Уже казав: останнім часом ми з Миколою Ликом зустрічалися рідко, може, навіть рідше, як будь-коли за нашої дружби, але таке траплялося, тобто ненадовго ніби відходили один від одного, власне, ніби потрапляли в штиль, коли вода дружніх стосунків сама від себе зупиняється. Отже, утворилася й прірва у взаємному інформаційному потоці, відтак у мені, отак закляклому, промигнула думка: чи не в цей "мертвий час" Микола пережив другу свою катавасію, а те, що переді мною стояла з девотським личком ніхто інший, як Комп’ютерна Діва, вона ж Ж. Смикальська, я й подумав, що Микола зважився пережити з нею другого етапа зближення, результата якого аж добре знаємо.

— Прийшла, — безапеляційно мекнула Ж. Смикальська, — щоб вам допомогти. Сподіваюся, не проженете?

І тут з моїми змислами, чи з системою бачення, чи з уявленням, щось сталося: зсув, чи що (зрештою, таке в мене траплялося, коли перебував у візійних утоненнях), а може, це сталося через те, що свою сакраментальну фразу Ж. Смикальська не промовила людським голосом, а таки мекнула по-козячому. Отож і побачив не ту жінку, з якою найменше хотів би зустрітися саме тепер, а натуральну козу чорної шерстини, з козиною-таки мордочкою, навіть із рогами, елегантно загнутими назад, притому шерстина на мордочці була не чорна, а радше сіра, як це й буває в усіх комп’ютерних дів.

Читач пам’ятає, що я її вже проганяв, тобто зачинив перед її козячим носиком двері, але тут опинився у ситуації не тотожній, адже дверей перед нею годі зачинити та й прогнати, бо хоч і став номінально власником цієї однокімнатки, але це ще не було оформлено, отже, прийшла не до мене, а до мого приятеля, хоча його ще не привезли. Отож чи мав право її проганяти?

Вона ж стояла супроти, виструнчена й строга, і вже не в козячій подобі, хоч і не без того, а у звичайній, і єдине, що зміг видобути з себе, по-дурному проячати, ніби перекривлюючи її козячі інтонації:

— А звідки довідалися, що сталося?

Сумно всміхнулася, і я вперше побачив на її козовидді таку всмішку (адже досі тільки раз її бачив, а більше уявляв її з Миколиних розповідей), і цей усміх зробив її личко навіть милим.

— Що про це говорити? — зітхнула скрушно і скинула, не нагинаючись, туфлі на височенних підборах, відтак я по-дурному видивився на її лапки, тоненькі й напрочуд рожеві, з трохи темнішими, тобто червоними, п’яточками. І ті два ніжні пляцки впевнено всунулись у завеликі для неї Миколині капці. І тільки по тому відповіла на моє запитання, повернувшись впівоберта, з тим-таки козячим мекотом:

— Я була йому друг!

Отже, підтверджувалося те, що я тільки-но припускав: мій приятель Микола, колишній професор історії і сумнівний княжий нащадок, нічого мені не повідомивши (цим, очевидно, й зумовлювалася пауза в наших стосунках), зійшовся з нею вдруге, відтак у записці це й назвав своєю новою катавасією, якої пережити вже не здолав. Зрештою, коли б знав це напевно, то годилося б таки прогнати її, як проганяв Дід у казці свою "милу й любу кізоньку", ще й дверима гримнути, а мене тільки й стало, що почуватися бевзем, більше — бевзь бевзем.

— То що, зараз його привезуть? — спитала вона, ніби перед цим підслухала мою телефонну розмову.

Промовчав, хоч і це було дивно, адже порядкувати похороном став, на Миколине прохання, я сам; вона й про це знала, навіть точно вирахувала час, коли прийти, — тут уже я ані бельмеса не розумів, хіба містерійно міг признати, що інформацію їй нашептали мойри, з якими могла входити в трансляційний контакт; на тверезу голову — цілковита дурниця.

І тут знову різко задзвонив телефон, а що Ж. Смикальська була до нього ближча, то взяла трубку, і з розмови я зрозумів, що привезли Миколу: почала давати точні й ділові розпорядження, куди покійного нести, тобто брала правління у свої не так руки, як ручата, — звісно, без моєї санкції.

— Можна, піду покажу, куди нести? — спитала дитячим голоском.

Микола жив на другому поверсі, отже, можна було дати раду без її показу, але я мовчки хитнув і, поки вони там длялися, порозчиняв двері. У передухідді біля своїх дружно й водночас з’явилися сусіди жіночої статі й сумно-урочисто позавмирали, крадьки блискаючи в мій бік очима; зрештою, вони не раз мене тут бачили й могли брати за Миколиного родича. Я ж кинувся в кімнату, щоб доприбирати, бо Комп’ютерна Діва трохи мені в тому перешкодила. Зрештою, всунулися спини тих, що перли труну, і я почув козяче мекання — Ж. Смикальська керувала ними владно, хоч і безпотрібно. Я ж, відзначаючи її активність, зміркував, що ми біля покійного маємо залишитись удвох і це мені не вельми світило, бо досі мав наміра покинути покійника на ніч, а завтра вранці надійти. До речі, до університету вже потелефонував, повідомивши про подію й подавши час похорону, отже, Миколині колеги завтра й прийдуть.

Труну встановлено, я підписавсь у паперах, і носії відразу ж відійшли. Але двері залишилися відчинені, а що ми зі Смикальською вже

зняли віко, в прочілі почали поставати сусідки, і я опинився сам із чоловічого племені, оточений сонмом жіночок. Комп’ютерна Діва вела себе як господиня, жіночки в неї щось тихо запитували, і вона так само тихо відповідала. По тому сусідки, так само одна по одній, почали з квартири вислизати, остання пішла Ж. Смикальська, але, зачинивши двері, повернулася. Я ж тієї вільної хвилини дістав змогу приглянутися до свого (колишнього вже) приятеля. Обличчя загострилося й мало подобало на те, при якому провів я тисячі бесід та застіль, — на мить мені по-безглуздому здалося, що покійника підмінили.

— Правда, він нітрохи не змінився? — печально мекнула Комп’ютерна Діва. — Навіть кращий став…

Не відповів, тож ми присіли (я — по один бік, а моя мимовільна партнерка — по другий) і поринули в мовчанку. І знову відчув запах смерті: важкий, розлізлий, чавкий і солодкавий, хоча в кімнаті ще не було квітів та вінків; досі вважав, що такий запах породжують саме вони.

Тим часом наша мовчанка затяглася, тоді я й вирішив випровадити Комп’ютерну Діву, залишившись із приятелем сам на сам, а вже по тому подамся до ранку додому. Але коли сказав про це Смикальській, обурено поставила на мене очі, які можна було б назвати розгніваними, коли б не топилися вони під цю хвилю у своєрідному, я б назвав, риб’ячому холодці.

— Знаєте, — жорстко сказала вона з виразними сталевими нотками, — що покійного не можна самого кидати на ніч перед похороном?

— Чому не можна? — здивувався.

— Чому — не знаю, але всі так роблять, це у звичаї, — ригористично сказала Ж. Смикальська.

— Хочете залишитися сама з покійником? — спитав я, бо вже знамірився відійти принаймні для того, щоб перевести подиха й хоча трохи отямитися, — надто жахкий день випало пережити.

Зависла пауза, і я, мигцем зирнувши, помітив, що риб’ячий холодець у її очах круто загус.

— Сама б боялася, — сказала безпристрасно. — Але кидати його самого не можна.

— Тобто хочете, щоб залишився я, а ви підете? — спитав.

— Ні, хочу залишитися, — тим-таки тоном сказала. — Але сама б я боялася б… Я ж його друг…

Жахнувся: бракувало б мені залишитися з нею на цілу ніч при покійнику.

— Скільки знаю, — мовив також не без сталевих ноток, — ви його покинули ще того першого разу і між вами все закінчилося.

— Коли б то! — зітхнула Комп’ютерна Діва. — Я не змогла без нього…

— І ви зійшлися вдруге? — спитав зчудований, хоч уже здогадувався про це. Здогадувався, але не вірив. — З чиєї ініціятиви?

Знову зависла пауза, і я побачив, що застиглий риб’ячий холодець ув очах цієї дивної істоти почав розтавати, а кілька краплин із заливки викотилися, розмочивши наваксовані вії, й потекли чорними патьочками.

— Вам конче треба про це знати? — спитала, схлипнувши.

І тут у мені заговорив той вивідайло, яким, зрештою, був завжди, адже це професія в мене така: винюхувати всілякі історії. Тож мовчки встав, підійшов до полиці, де лежав конверт із дарчою, вийняв її, додавши ще й передсмертну записку, яку туди вклав, і простяг Ж. Смикальській.

— Бачите, він зробив мене без погодження своїм спадкоємцем. Через це повинен знати все.

Здається, цей аргумент доконав мою співрозмовницю, і вона, шморгнувши й знову пустивши кілька крапель із риб’ячої заливи, сказала:

— Так! Ми зійшлися вдруге. І це сталося з моєї ініціятиви.

Я задумався. Власне, почав складати мислительні цеглинки. Дивна виходила річ: Комп’ютерна Діва, спробувавши навідати мене й бувши різко відсторонена, повернулася до свого Велимира Прутнюка, але чомусь довго в тічці чи отарі, що її любив вигулювати цей ловелас, не втрималася й невідь-чому вирішила повернутися до Миколи Лика, хоч той був уже в такому стані, коли людині не до амурних пригод. Це перша цеглинка. Друга: хоч сам Микола після моєї оповіді про спробу Комп’ютерної Діви навідати мене палко попередив, щоб був я з цією істотою вельми обережний і не піддавався її тиглям-миглям, сам цю пересторогу зневажив і знову плюхнувся, образно кажучи, в Козине болото, яке його й пожерло. І це сталося з людиною, силу логіки якої завжди шанував, вірив-бо у його витриману раціоналістичну природу. Ні, ниточки тут увіч не в’язалися!

— Хіба не знали, в якому він був стані? — різко спитав.

Сподівався, що знову з її очей потечуть названі краплі, але помилився: очі Комп’ютерної Діви засвітилися так яскраво, що обпікся.

— Хотіла йому допомогти, — прошепотіла вона. — А може, й урятувати. Щоб не залишався сам…

У мене почав наливатися гнів, адже результат цього рятування надто очевидний — оно лежить перед нами в труні з обличчям, якого не можу впізнати; правда, на очі Ж. Смикальської, й незмінним. Але це, зрештою, не має значення — результат разючий.

Не сказав нічого, бо годі влаштовувати сцени в такій ситуації, тим більше, що вже нічого не зміниться. Тим часом Ж. Смикальська витягла чистюсінького носовичка й почала вимочувати сльози, які й поклали на білу тканину чорні пасмуги.

4

Провівши довірчу розмову з Комп’ютерною Дівою, я, з одного боку, задовольнив власну невситиму спрагу до вивідництва як митець, але припустився тієї помилки, що безмовно й безумовно, хоча й без декларацій, погодився, щоб провели цю ніч разом, поруч із умерлим нашим спільним другом, адже коханець це і є друг, чи "милий друг", як це визначив Гі де Мопассан. І мені мимоволі спало на думку: а як би зреагував Микола, коли б міг почути нашу розмову, і кого б захотів вигнати зі своєї хати, тобто квартири, адже він свого часу гостро не бажав, щоб я із Ж. Смикальською зустрівся навіть на невинному рівні, як літературний критик і автор. Але це була блаженна, тобто надто дурна думка, хоч правда й те, що коли б не помер, ми із Ж. Смикальською навряд чи коли б зустрілися, принаймні я згодом подумував, що так було б ліпше.

Тим часом у розмові настала перерва, і ми якийсь час печально посиділи побіч труни.

— Мали сьогодні багато клопоту, — співчутливо, навіть лагідно сказала Ж. Смикальська. — Я тут принесла трохи їжі.

Я сухо зазначив, що знайшов тут шмат черствого хліба й старого сала й перекусив.

І знову між нас зависла незручна пауза.

— По-моєму, — сказала Комп’ютерна Діва, — його треба обмити і вдягти в костюма. Коли дозволите, цим займусь.

Знову був уражений: як би вона це вчинила без мене, адже покійного треба було вийняти з труни, роздягти з лікарняної одежі й одягти вже задубілого.

— Коли вже чинити за звичаєм, чоловіків до такого не допускають, — так само сухо сказав я.

— Не страшно! — мовила Комп’ютерна Діва голосом святенниці. — Закличу когось із сусідок. Хіба допоможете його вийняти й знову покласти. А тим часом посидите на кухні чи вийдете на балкон.

У розважливості цього разу Жанні відмовити було годі, тому, не чекаючи моєї згоди чи дозволу, легко підскочила зі стільця й прудко подалася до передухіддя. Я ж відчув, що мені страшно хочеться закурити, але відклав, доки виймемо Миколу з труни. Комп’ютерна ж Діва привела з собою не одну, а двох сусідок; ми вийняли покійного й перенесли на ліжко, яке жінки заздалегідь застелили поліетиленовою плівкою, а у ванні вже спускалася вода з крана, щоб була гарячіша.

Тільки тоді й зміг вийти на балкона, щільно причинивши балконові двері, щоб не чути омивальниць, бо й справді хотілося передихнути. Тут стояв низький ослінець, і я важко на нього впустився. Пожадливо вдихнув дим і задивився у простір, заставленим будинками, з прокресленими вулицями, майданчиками дворів та деревами, — це все покривалося легким тонкопрядним сутінком. При цьому настав момент, коли простір на короткий час, ніби на замовлення, звільнився від машин,

і я занурився в короткочасну тишу. І пізнав дві, може, й безглузді речі: захотілося зістрибнути з другого поверху й утекти звідси так, щоб ніколи не повертатися. Образно кажучи: покинути дивитися театрального спектакля, відтак вийти з Дійства і знову повернутися до своїх занепадницьких настроїв із відчуттям туги й абсурду, але принаймні з прагненням до волі жити як заманеться, а не виконувати щось із чиєїсь волі, можливо, й мойр, тобто грати безглузду ролю в безглуздому Дійстві, що чиниться від мене незалежно.

Друге, чого захотілося: напитися, а відтак із галасом повиганяти жіночок, які воркочуть і чаклують у кімнаті над голим, уже задублим тілом мого приятеля, рицаря неоджалованої печалі, а першою викинути на сходи — і то цілком безжально — Комп’ютерну Діву. Відтак порушити всі звичаєві закони, зачинити приятеля в його квартирі, а самому піти в ніч, щоб напівбезтямно побрести у світ вулиць, завулків, майданів, будинків, дерев, власне кажучи, повернутися до свого звичного пристановища в цьому світі пішки. Там додати ще алкоголю (може, й не трохи) і заснути — хай і не так, як спить Микола, але подібно. А вранці прокинутися знову наповненим силою, хоч і не без похмілля.

Знав, що не вчиню ні того, ані іншого, тобто не зможу виявити ініціятиви, а чинитиму все як годиться, а це значить: мені таки присудили мойри провести із Ж. Смикальською ніч в одній кімнаті, а ще при трупі, бо дітися ніде, хіба що виходячи короткочасно на балкончика й на кухню.

Отакі химери крутились у голові, коли сидів на низькому ослінці, неприродно скорчившись і ввігнавши голову в плечі, і заливаючи себе сигаретним димом, а ще димом од моєї туги, і димом од відчуття дурної ситуації, і димом жалю за передчасно погаслим приятелем, хоч уже, здається, почав до того звикати, адже годі змінити конечність. І мені, скорченому на ослінці й поринутому в стількох димах, почало здаватися, що це все, як усі спектаклі чи кіна, — несправжнє, вигадане, а може, привиджене — сон якийсь ідіотський, в якому бігають одягнені в халати тіні. Отож знову запраглося відшукати вихід на подвір’я, виступити з

лікарні чи двору, сісти на автобуса № 69, який і привезе мене на рідну Солом’янку, де давно вже нема жодної соломи; відтак вулицею Кавказькою пройду на місцевий мікро-Кавказ, власне, горби з рідкозаростим ліском і з засипаними вже давно ярами, в яких колись любив лазити, коли ще не було тут асфальтованих алей. Відтак розшукати не справжню, — бо де б їй узятися, — а уявну скирту соломи, заритись у неї, солодко простягшись, і нарешті зімкнути запалені очі, адже я й справді сьогодні жахливо втомився і вже цілком нездатний до жодного, навіть найбезглуздішого й найабстрактнішого Дійства.

Отак я й учинив, тобто зумів знайти вхід до коридору, де моталися охалатнені білі тіні. І тут до мене підійшла медична сестра, та сама, що передала передсмертну записку Миколи Лика, й пішла побіч, тихо розповідаючи, як умирав мій приятель. Слухав ту розповідь одним вухом, бо увага зосереджувалася на іншому: хотілося відшукати двері, що вивели б мене на подвір’я. Але вчинити того не судилося, бо над головою залунав сталевий голос Комп’ютерної Діви:

— Ви що, заснули? Усе зроблено, можете заходити!

Стрепенувся і, замість вийти на подвір’я, звідки сподівався побігти знаміреним маршрутом, ледь похитуючись, уступив до кімнати і перше, що побачив, — видозміненого Миколу Лика в труні, прибраного у вихідного костюма з рудавою краваткою на білім тлі сорочки, зачесаного й умитого, правда, із зарослим кількаденною щетиною підборіддям та скронями, але принаймні вперше зміг його впізнати.

Біля нього стояли з відповідними до цієї оказії лицями сусідки, яким ґречно подякував за труди, і вони скромно з кімнати відійшли, пообіцявши прийти вранці, бо, може, щось стане потрібно.

Тим-то знову залишився із Комп’ютерною Дівою, яка хоч і тримала на лиці відповідну машкару, але була спокійніша й бадьоріша, ніж я, — в мене й досі пливали в голові всілякі космі.

— Зараз вип’ємо кави, — мекнула Комп’ютерна Діва, — і щось перекусимо, бо я вже також валюся з ніг. Чайник уже кипить.

Рушила на кухню, а я подався у ванну, заразом і в туалет, бо дім, у якому жив Микола Лико, належав до так званих "хрущовок", які тепер дехто зве "трущобками". І перше, що впало у вічі, — запнуте темною хусткою чи тканиною дзеркало. Отже, подивитися на себе не зміг, хоча й хотів. Але принаймні можна було вимити руки й лице, що мене трохи відсвіжило й допомогло позбутися природного утяження.

5

На кухні чомусь надмірно яскраво світила електрична лампочка, а біля столу порядкувала Ж. Смикальська, стоячи до мене спиною. Тіло мала кощаве, як і розповідав свого часу Микола Лико, і в тому я вже двічі зміг переконатися й сам, але "дошкою" таки не була, про це свідчив її виразний задок (про це оповідав мені й приятель), але сам таку особливість побачив уперше. На столі в тарілочки покладено по тонюсінькому бутербродові з голландським сиром, а не менш тонкі пальчики висипали до філіжанки з пакетика розчинну каву. А ще в розгорнутому пакетику виглядали полущені волоські горіхи, але небагато. Відверто кажучи, обіцянка вечері викликала в мене в животі спазму, адже я, поснідавши у літняку, тільки і їв, що шмат черствого хліба з салом, — їх тоді вистачило на кілька кусів. Відтак пригадав, що Комп’ютерна Діва була, за розповіддю таки Миколи, сувора вегетаріянка, тож міг лишень зітхнути: перебирати не випадало.

— Тут знайшла, — сказала Комп’ютерна Діва, — недопиту чвертку коньяку. Вип’єте до кави?

— А ви? — спитав, усідаючись.

— Я, мабуть, увіллю, — сказала, трохи помнувшись, Жанна й рушила до підвісної шафки. І хоча який був запаморочений, міг підтвердити ще

одне давнє примічення Миколи Лика: Смикальською її названо недаремне, бо частина тіла, про яку була мова, дивно й своєрідно таки посмикувалася. Але це відзначив пригашеною свідомістю, отож узявся за бутерброда, який у моїй руці ледве не переломився, — така тонка була хлібна крайка.

Комп’ютерна Діва чинно сіла супроти мене, і я знову зміг побачити рибний холодець її очей, який не був весь ще виплаканий, але повіки мала набряклі, ніби трохи того заливу потрапило й туди, — це її, до речі, трохи й прикрашало. Але мені було не до красот цієї істоти. Влив собі до кави трунку — десь на чверть філіжанки, так само вчинила й вона — більше коньяку не було.

— У дивних обставинах нам випало зустрітися, — сказала Смикальська, тепло на мене дивлячись. — Колись до вас приходила, пам’ятаєте? Хотіла виправити свою неґречність.

— Чому неґречність? Висловили свою думку, а вона може бути прихильна, неприхильна й ніяка. І годі про те — не такий момент.

Ж. Смикальська зітхнула й опустила очі: в надмірному електричному світлі її лице стало знову сіре, ніби присипане попелом.

— Добре! — шепнули її тонкі попелясті вуста.

По тому почали трапезувати. Бутерброда було на два куси — так його я і з’їв. Ж. Смикальська ж їла інакше, відкушуючи по малесенькому шматочку й того кусничка ретельно й дбало пережовуючи, — очевидно, вегетаріянці так і їдять за їхніми звихнутими приписами, а я подумки пошкодував, що в цій квартирі не було ані поточеного сухаря, ані найжовтішого, аж до чорноти, сала. Отож тільки й залишалося зирити, як вона точить зубками того крихітного бутерброда, а може, дзюбає, — зрештою, голодної заздрості це в мене не викликáло. Але певних тортур

зазнав, отож попросив дозволу запалити просто тут, не виходячи на балкончика, досить із мене того ослінця.

— Взагалі я не прихильниця куріння, бо це суперечить здоровому способові життя, — сказала вона по-святенницьки строго, ковтнувши чергову мікропорцію їдла. — Але сьогодні й справді особлива ситуація… Отож куріть.

Це було сказано по-великопанському, з бридливим скривленням вуст. І я запалив, тим більше, що за Миколи, коли ми просиджували не раз і не сто за цим столиком, він курити мені не забороняв, а в теперішній ситуації я ніби й власник цієї квартири. Хай там як, а Комп’ютерна Діва їла свого бутербродика, елегантно тримаючи його в надзвичайно делікатних пальчиках рівно стільки, скільки я палив, а я куріння розтягував якомога довше. Принаймні з цього епізоду міг зробити висновка, що той, хто ковтає їдло майже не розжовуючи, насичується непомірно менше за того, хто з’їдає його мікропорціями, а ще й якнайдбаліше розтираючи зубками.

Каву мали пити з горішками — все-таки якась підмога. Ж. Смикальська взяла філіжанку з непідробною грацією і відставила мізинного пальчика, який по-особливому скривлювався, — і про це мені свого часу розповідав Микола. Комп’ютерна Діва помітила, що я витрішкуюся на її пальчика, і сказала цілком невинно:

— Це в мене такі мізинці, — і показала два гачечки, хронічно скручені, отже, річ не в елеганції, а в фізичній ваді.

Пили каву (яка, з’єднана з коньяком, і справді бадьорила), беручи по черзі лущені горіхи, яких було б досить для дитини та й то малої, і мовчали. Я ж збагнув, що пиття кави для Комп’ютерної Діви — ритуал так само урочистий, як і поїдання мікробутербродів. Усі ці розписи звучать трохи неподобно до ситуації, виглядає, ніби іронізую. Насправді ж не іронізував, бо ватяні клапті в моїй утомленій голові, не очищеній

коротким сном чи, радше, забуттям на балкончику, не зникали, а поперетворювались у купчасті хмарки, які часом пливуть синім небом. З однією, правда, різницею, що небо моє цього разу було не синє, а чорне, і все довкола ставало чи нагадане, чи помисливе, чи химерне, чи злудно викривлене — очевидяки, знову-таки через утому і психічне утяження, що його мав під враженням смерті найближчого приятеля.

І тут Ж. Смикальська раптом заговорила — майже пристрасно, а майже тому, бо все-таки враховувала незвичність ситуації, в яку потрапили:

— Дуже страждала після того, коли не захотіли мене прийняти й фактично прогнали. Почала читати ваші твори, зокрема й спогади прочитала. І збагнула, яка була нерозважно дурна й легковажна. Тепер ви мій улюблений письменник… Допоміг у цьому й Микола, навчивши, як треба вас читати й розуміти. Я йому дуже вдячна.

— Це коли вдруге зійшлися? — спитав я.

— Так, — твердо мовила Жанна. — Він мені й давав ваші книжки, в нього їх ціла колекція, а ще й з автографами.

Був уражений цим одкриттям. Випадало, що саме тоді, коли ми майже не зустрічалися, за моєю спиною й творилася ця мила змова. Можливо, під упливом цілковитої вичерпаності, хмар у майже капустяній голові й під тиском тягаря, що його ніс, я несподівано зворушився, хоч окремих речей і не розумів: яке значення мало те (хоч став улюбленим письменником Комп’ютерної Діви), що книги були з моїми автографами? Але, очевидно, в жіночій логіці є особливі вихити, які нам, особам протилежної статі, годі збагнути. І я б, може, не зворушувався б, коли б не звістка, що Микола, який ставився до моєї письменницької пристрасті не без іронії, а часом і надмірно критично, не тільки, як виявилося, читав мої твори з інтересом, а й зміг навчити, як їх розуміти, близьку собі

особу, хоча ніколи своїх розширених вражень щодо прочитаного не виповідав. Дивні речі трапляються під цим небом!

6

По тих посиденьках домовилися: оскільки нам треба трохи спочити, спатимемо по черзі: спершу я, тоді вона — на Миколиному ліжку; звісно, постіль вона перестелить. На моє галантне заперечення Жанна заявила, що вона, на відміну від мене, жайворонка (знала й таке), сова і звикла вночі, як визначила, "товктися", отож можу поспати три години, тоді мене розбудить і спатиме сама — потому побачимо: як вийде. Не згодитися не міг, бо очі падали і я вже переставав сприймати довколишні речі. Навіть коли дивився на співрозмовницю, знову уздрів не її, а козу, яка сидить на стільці, надмірно випроставшись, тримає в ратичках недопиту каву (свою я давно допив) і дивиться вологими очима, щось і помекуючи, а що саме, розібрати до ладу не міг. Вряди-годи коза прикладає філіжанку до вуст і відковтує краплину. Ні, мені конче треба було хоч трохи спочити. Зрештою, кава в кози була не так допита, як відставлена (зирнув у її філіжанку й побачив — наполовину); коза встала й поцокотіла ратичками до кімнати, байдуже, що в Миколиних капцях, — це могла бути звукова ілюзія, — очевидно, перестеляти постіль — з тим, напевне, була освоєна. Я ж сидів, як то кажуть, "роздираючи очі", а ще й неймовірно роззявляючи при позіханнях рота.

Коза випростано постала у дверях і мекнула:

— Постіль послано!

Я ж, хоча й був напівпритомний, усе-таки спробував удати з себе джентльмена:

— Поспіть ви, — сказав, ледве провертаючи язиком. — Я ж ляжу тут на підлозі.

Тоді впало у вічі, що коза має святенницьке, чи девотське, обличчя, якщо в кіз може бути обличчя, а очі переповнилися риб’ячим холодцем, який помалу перетворювався на розігріту юшку.

— Але ж я боюся! — викруглила очі.

— А я не маю боятися?

— Звісно, — церемонно сказала Коза. — Має ж чоловік бути сильніший од жінки.

Аргумент істотний, тож я, щоб довести, що має рацію, звівся. Але похитнувся, вона ж миттю підскочила й дбайливо взяла під руку, відтак повела до ліжка, в яке по-материнському вклала, попідтикавши ковдру. І останнє, що від неї почув, уже не бачачи її ані козиного, ані людського обличчя, — печально тонесенький голосок:

— Спіть спокійно! Обоє спіть!

І я краєчком свідомості, яка ще тліла, почув наче плач або ж скорботне козине мекання. Ні, то було більше схоже на плач.

Але вже не мав снаги ані вимічати нелогічності в мові Ж. Смикальської (наприклад, ми домовилися спати по черзі на Миколиному ліжку, а вона боялася бути сама поруч із покійником), ані слухати її ляментації, бо відразу ж провалився під чорний лід екзистенції і каменем пішов на її дно. А вже там звівся й почав розглядатися, бо ще ніколи на це дно не потрапляв.

Довкола хиталася світло-зелена товща води; мимо проходили якісь постаті з волоссям, що стриміло сторчака, і з напрочуд круглими, ніби з вирізаними повіками, очима. Один із них наблизився до мене, і я пізнав, що це не один, а одна; більше того, виявилося, що зустрівся з жінкою з

автобуса, яка мала обплутану дротиками голову — після того, як пережив забиття автом пса, — і яку прийняв за мойру, притому Атропос.

— Вибачте, — спитав чемно. — Чи зможу звідси дістатися в Абґрегацію[3]?

— Ви вже до неї дісталися, — зимно сказала Атропос, розплющившись, і я вдруге вразився, які дивовижно чудові в неї очі.

— І мені треба туди? — спитав, тицькаючи навмання пальцем.

Але її біля мене вже не було, тільки нудно й бридко вила російська попса, якої я в нормальному світі терпіти не міг. Отож пішов у напрямку, що його вказав собі сам, відтак вийшов на Суничну галявину, хоч жодних суниць чи полуниць тут не росло, радше це була ремінісценція з фільму Бергмана з такою ж назвою. Зрештою, саме до неї прямував, бо на ній призначено, як відчував, зустріч, правда, не знати з ким.

І тут побачив на краю Суничної галявини високу постать у фраці та з білою манишкою і з краваткою-метеликом, звісно, й у високому циліндрі — і це, безсумнівно, був мій приятель Микола Лико. В руці тримав за повідка, поцяцькованого бляшками, ні, не пса, а козу, в якої на лівій лапці поблискував золотий годинник, з шиї звисало бурштинове намисто, а ще й кулон із каменем, що нагадував сліпе око, а піддертого хвостика охоплювала вигадлива, схожа на бароковий вензель каблучка.

— Отже, ти все-таки не погребував, а прийшов, — сказав Микола. — Передали тобі мою записку?

— Так, — сказав я.

— Дякую, що опікуєшся. Я того не вартий.

— Ти мені друг, — мовив я. — А друзям належить взаємна опіка.

— Може, й так, — сумно відгукнувся Микола. — Вибач, що останнім часом перестав з тобою спілкуватися. Саме ця коза вивела мене в Абґрегацію — якось так вийшло.

— Хіба не знав, що може так вийти? — спитав я.

— Знав, — сумно відгукнувся Микола. — Вона, звичайно, трохи смішна, ця коза, але не полюбити її не зміг.

— І вона загнала тебе до Абґрегації! — сердито сказав я.

— Так, — просто мовив Микола. — Але я не шкодую… Захотілося ковтнути того зілля ще раз.

— Чого ж мене викликав? — уже менш сердито сказав я.

— Пам’ятаєш, якось сказав тобі: стережися цієї кози. І ніколи не вступай з нею в жоден стосунок. Казав таке?

— Так, — буркнув я. — І в жодні стосунки з нею я не вступав.

Микола Лико пильно мене розглядав, на його обличчі цвіла сакраментальна всмішка.

— Не вступав, але вступив, — повів тихо.

— Що таке говориш? — обурився я. — Мав її прогнати, коли прийшла провести тебе в останню путь?

— Звісно, ні, — мовив Микола Лико. — Все зробив і чиниш, як годиться. Але є один момент…

Замовк і ніби зніяковів.

— Що за момент?

— Бачиш… але не знаю, чи згодився стати моїм спадкоємцем?

— А коли б не згодився, то що?

— То все моє перейшло б не знати кому… Бібліотека, квартира… І це було б мені боляче.

— Хіба може бути боляче тому, хто не має почуттів та відчуттів?

— Може, — тихо сказав Микола Лико. — І вірю, що ти на мою пропозицію пристанеш, бо єдиний не вчинив мені нічого лихого.

— Я твій друг, — повторив. — То що за момент?..

І тут побачив фізію кози, яка мовчки слухала нашу розмову, зорячи на мене теплим, а може, хитреньким поглядом, тоді як на її губах розквітала таки хитренька всмішка. І мене почало коливати, ніби був склеєний із картону, а вода, в якій перебував, почала хвилюватися. І так само почав вигинатися мій покійний приятель та і його зовсім не покійна коза. І все довкола скаламутилося, а найбільш — у моїй голові. І збагнув, що треба вибрести з цієї води, хоча розмови ми так і не закінчили. Тим-то рушив на берег, а берегом і була кімната, де лежав у труні Микола Лико і де так безтямно й глибоко я заснув…

У вікна цідилося сумирне світло ранку, і я раптом збагнув, що проспав далеко більше, ніж три години, як домовлялися із Ж. Смикальською. А що мав запамороченого сном мозка, то почулося, ніби поруч хтось дихає. Злякано зирнув, але ні: крім мене, нікого не було. Сів, спустив на підлогу ноги й зирнув на труну. В ній витинався цілком незнайомий, ба чужий профіль, і я спантеличено зміркував, що сон не закінчився, а почався з тієї хвилини, коли під машину так фатально потрапив собака. "А може, й та подія зі сну?" — подумалося мені. Хоча

ні: ноги твердо стояли босими ступнями на підлозі, а очі бачили вікно, що швидко світлішало, тоді як пальці рук упилися в біле простирадло, ще зі слідами складок, тобто свіже. Відтак безшумно звівся і, ступаючи навшпиньки, рушив у бік кухні, двері до якої були причинені. Обережно їх відхилив і зазирнув. На підлозі, зібгавшись у клубочок, спала на підстеленому килимку Комп’ютерна Діва. Вся кухня наповнилася ще нереальним світлом, яке вигравало на лакованих у червоне нігтях Ж. Смикальської.

І мені раптом здалося, що ця істота напрочуд самотня в цьому світі, як, зрештою, і я. А вона спала. Спала солодко й тривожно водночас, бо вуста її ледь-ледь усміхалися, — зовсім так само, як це чинила коза в тому дурному сні, а потім нервово тремтіли чи й посмикувалися. Жанна спала, а я не міг відвести з неї погляду. І поступово, ще не зовсім чітко, почав розуміти, чому мій приятель таки зважився з’єднатись із нею вдруге, хоча обидва рази виявилися фатальні. Він її жалів, і, здається, це було так само, як жалію її оцієї хвилини і я.

7

Не описуватиму докладно похорону: все відбулося за усталеним ритуалом; вимічу лишень деякі деталі. Були запрошені колеги покійного (до речі, пізніше побачив на дверях університету сповіщення в траурній рамці про кончину їхнього викладача); прийшли й найближчі сусіди. Ж. Смикальська конче захотіла провести Миколу до могили, отож домовилася з тими-таки двома сусідками, які допомагали опрятувати тіло, щоб вони готували поминальний обід, — кошти на нього дав я, як і на решту потреб. Отож зробили разом закупи в найближчому супермаркеті, які, звісно, тягнув також я: Комп’ютерна ж Діва церемонно несла в делікатних пальчиках лише два найлегші кульки, бо категорично не носила тягарів. Відтак на кухні почалася гарячкова робота, але Ж. Смикальська участі в тому не брала — все поклалось на сусідок, хіба заходилась біля бутербродів, які з-під її пальчиків виходили точнісінько такі, як і ті два, що ми ними вчора повечеряли. До ношення труни декан факультету прислав чотирьох аспірантів. Одне слово,

більше клопотів я не мав, отож, притягши продукти й випивку, зустрічав гостей і курив на балкончику.

Вперше ж побачив Ж. Смикальську з фотоапаратом, коли тіло Миколи винесли з квартири й поставили труну в дворі. Тут зібралися й пенсіонери цього будинку, які зазвичай біля нього постійно гуляли чи купно сиділи на лавочках. Фотоапарат був не елементарна цифрова мильниця, а, очевидно, потужніший, бо більший, і бовтався на шиї Смикальської — поводилася вона з ним як фаховий фотограф. Поставила мене біля труни й сфотографувала, по тому — знімок колективний, з викладачами; зрештою, попросила мене, щоб сфотографував її з Миколою. А що я цілковито не вмів того робити, то це вчинив один із жвавих аспірантів, якому, як помітив, Жанна ставила очка, хоч і не виказисто — з огляду на трагічність моменту. Потім усе пішло по писаному й завершилося поминальним обідом, на якому я випив більше, ніж звичайно собі дозволяв, бо треба було зняти напругу, яку продовжував відчувати. Звісно, про передсвітанковий сон Ж. Смикальській нічого не розказав, та й узагалі ми майже не перемовлялися, зайняті кожен своїм.

Зрештою, все закінчилося, гості розійшлися, і ми знову опинилися з Комп’ютерною Дівою у квартирі. Нестерпно несло запахом смерті; цього разу в домішці з духом квітів, хоча їх уже винесено, а ще й їжі з алкоголем. Залишилося й двоє сусідок, які разом із Ж. Смикальською прибрали зі столу й помили посуд; правда, робили це здебільшого жінки, а Комп’ютерна Діва хіба що "брала участь".

І мені смертельно захотілося, щоб пішли вже всі, звісно, разом із мимовільною моєю співучасницею Дійства, бо знову відчув утому, яку поглиблював надмірно вжитий алкоголь. Однак мусив усіх спровадити, зачинити квартиру й тільки тоді подався б додому, щоб хоч трохи ковтнути після цього гармидеру тиші. Здається, Ж. Смикальська помітила це, бо церемонно спинилася супроти мене (тоді я важко сидів на стільці, ніби наповнений лантух), і її очі знову стали подобати на риб’ячий холодець, а тоненькі вуста підтислися.

— Щось іще? — спитав, здається, не зовсім чемно.

Стягнені вуста моєї співучасниці розтислися — запропонувала мені піти додому й спочити, а вона прибере й зачинить квартиру сама.

— А як же я у вас заберу ключі? — ошелешено спитав я.

— Їх і не треба забирати, бо маю свої, — незворушно відказала Комп’ютерна Діва, і моя ошелешеність побільшала: виходить, що ми обоє мали стосунок до володіння цією квартирою.

Але вже не бажав ані розмислів, ані розмов, бо нестерпно праг опинитися на самоті. Тому встав, коротко попрощався й пішов — вона ж при цьому не сказала анічогісінько.

Надворі запах смерті ще відчувався, але на вулиці зник у потужних потоках бензинового перегару й чаду. Отож рештки сил виклав, щоб дістатися додому. Тут скинув усю одежу, бо й вона, як здалося, перенаситилася запахом смерті, перевдягсь у чисте, затяг штори на вікнах і нарешті зміг вільно простягтися на власному ложі, де зможу бути собою й сам, — це, зрештою, чудово й надчудово, коли, вибрівши з Дійства, яке аж надто переколотило, здолав покинути той Чорний театр і знову ввійти в милий і рідний "музей дрібниць", як визначив колись Євген Плужник. І мені здалося, що "музей дрібниць" — це і є така відносна тиша, бо й справді, де взяти в заколоченому "вертепі добра і зла" (за Л. Глібовим), яким є кожне місто, оту тишу? "Музей дрібниць" — це отой буденний "я", котрий нарешті покинув театр, скинув машкари і став майже такий, як ліліпут, хоч не раз уявляв себе Гуллівером.

Відтак і думки й відчуття мої стали ліліпутячі, також потреби, запити, прагнення, хоч розумів: таке відчуття — дочасне. Але на більше спромогтися не міг — і слава Богу! Адже побіч великого, до якого прагнемо, існує не менш поважне елементарне; попри забаги, ми все-таки равлики — кожен у своїй мушлі, і не раз нам у тій хатці на спині

буває затишніше, аніж на волі в широкому світі. Так, ми прагнемо Дійства, але воно не раз приносить такі пережиття, як ці, що їх мав за останні дні. "Бути самому хочеться мені! — заволав я словами згаданого Євгена Плужника, — Господи! Бути самому хочеться мені!" — адже світ, як вода, — плиткий, колихкий, ненадійний, химерний, заколотний, повен несподіванок, нещасть; світ нас поїдає, доки в ньому, хоча вважаємо через самовпевненість, що пожираємо його. І я, ліліпут, увіходячи в сон без снів, а власне, поринаючи в солодку тьму, беру в руку патерицю й рушаю туди, — не знати куди, щоб, може, й не знайти те не знати що. Але одне здобути міг — риштунка для охорони серця, що й називається тиша й самота. Отож хай вони сьогодні будуть благословенні, адже важко тягти на плечах мушлю, коли вичерпаність усесуща.

8

Проспав передвечір’я, вечір, ніч і прокинувся якраз о шостій на світанку, як це чинив завжди. Та відразу не встав — треба було владнати розколошкані змисли. Принаймні мав закріпити в собі сон, що привидівся перед ранком, бо він знову стосувався Миколи Лика. Так, ніби опинився в темному помешканні, де вікна зачинялися на віконниці, — давній звичай, який, здається, вивівся, — відтак знадвору проникали стяжки світла, а з того боку, від вікна до вікна й до дверей, хтось ходив і вряди-годи стукотів до мене палицею. Я ж лежав у ліжкові, принишкнувши, як миша, і сторожко, навіть злякано слухав ті стукоти, й гадки не маючи відчиняти. Тоді мій непрошений гість почав гукати, прикладаючись до щілин, від чого в тому місці стяжки примеркали, зрештою, чудово знав, а голос це підтвердив, що це мій покійний приятель Микола Лико.

— Відчини! — горлав він по той бік помешкання. — Відчини, бо не розповів тобі про момент…

Отже, сон був пов’язаний із попереднім, коли ми опинилися під водою і Микола й справді згадував про якийсь момент. Але цього разу ляк так охопив моє тіло, що я не міг його перебороти. І я Миколи не

пустив, хоча мав до нього невимовний жаль. Тоді він заграв у потойбіччі на якийсь дивний музичний інструмент, і та музика чомусь нагадала скрегіт зубів. Тож я прокинувся й побачив натуральні сонячні стяжки, які проривались у щілини поміж засунутих штор. Це дало мені привід обдумати іншу ситуацію.

Микола Лико чомусь вирішив подарувати квартиру й бібліотеку мені, але ключі від квартири виявилися не тільки в мене, а й у Комп’ютерної Діви. Отже, встигла придобритися до нього, бо так просто ключів сторонній особі не дають. Інші ключі, передані мені, найпевніше належали самому Миколі. Зрештою, я квартири не потребував, бо, як і він, жив одинаком і мав власну, а ще й літняка за містом, що його часто звуть дурноверхим словом "дача", яке походить від "давати", а ніхто дач не роздає, їх купують і продають, як будь-яку вартісну річ. Справжньою ж "дачею" мала стати для мене Миколина квартира, а про співвласницю в дарчій не йшлося. Але вона виявилася — і цілком несподівано. То чому ж, питається в задачці, Микола не зробив поділу справедливіше: мені б заповів бібліотеку, яку я радо б у нього взяв, адже була повна старих книжок, до яких і я маю пристрасть, а саму квартиру відписав би тій, кого, найпевніше, любив і встиг наділити персональними ключами. Тим-то Комп’ютерна Діва й назвала ті ключі своїми, і це недвозначно. При цьому обличчя мала, як завжди в серйозних випадках, незворушне. Отже, висновком у силогізмі, щойно мною збудованому, може стати одне: і я, і Ж. Смикальська маємо однаково вільний вхід до Миколиної квартири, але "дачею" чомусь вона має стати тільки моєю. І тут я покартав себе за дурну поведінку вві сні, коли не захотів пустити до себе свого добродійника й дарувача, а він тільки й хотів оповісти про якийсь "момент", про якого не встиг мені звістити, коли ми ніби перебували під водою. Зрештою, я знав, чому не пустив уві сні приятеля чи, власне, його духа, — втомився од Дійства. І не мав більше сили в ньому товктись. То чому ж, спитати б, гризуся? Все, що треба було вчинити, щоб переправити Миколу з цього в той світ, учинив, правда, з непроханою допомогою Комп’ютерної Діви, але так уже склалося. Не мав підстав підозрювати, що, поки мене немає, Ж. Смикальська ту квартиру захопить собі чи, боронь Боже, пограбує, бо дарчу в конверті й

передсмертну записку захопив із собою. Кебети ж, щоб розв’язати цього ребуса, мені не вистачало, бо я, хоч і проспав десять годин, утоми таки не позбувся. Отож треба з цього вертепу вимкнутися, простіше кажучи, втекти туди, де жодні Дійства не граються, а там якось усталиться. Коли ж отямлюся й заспокоюся, знову навідаю місто й перевезу бібліотеку до себе — так, про всякий випадок, адже то було й справді значуще Миколине надбання, на яке віддавна заздрив, звісно, по-доброму. Гадаю, що дам раду й щодо іншого, але тільки тоді, коли буду на те здатний. Поки що із Ж. Смикальською зустрічатися знову не бажав аж ніяк.

Ці резони мене заспокоїли, тож підсмажив собі яєшню з двох яєць: яєчка й хліб, а ще сякі-такі консерви в холодильнику завжди були, адже приїжджав до міста раз на тиждень і мав тримати щось із їжі під рукою. По тому випив доброї міцної кави, а не такої бовтанки, якою пригощала мене Комп’ютерна Діва, правда, цього разу без коньяку, й рушив на закупи, бо там, де стояв мій літняк, магазинів не існувало, відтак харчі довозив також щотижня. При цьому мені й на думку не спадало завітати ще раз до помешкання померлого приятеля, хай Бог мені цього гріха вибачить.

І ось їду нарешті автобусом і тішуся, що їду; дивлюсь у вікно, і мені приємно те чинити; бачу розбігані за склом сосни, і вони мені як милі родичі, хоча родичі не завжди бувають милі. І навпроти, як і дорогою в місто перед цим (було так давно, а виявляється — лише позавчора), знову сиділа істота з обмотаною дротиками головою, але увіч інша — та круглолиця, а ця довгообраза, та — жінка, а ця — чоловік. Але і та, і цей, як коні в спеку, помахували головами — були-бо з однієї сфери, цілком для мене чужої, а отже, й недоступної. А з правої руки біля мене сидів карлик у капелюсі, в чорному костюмчику під краватку і з поважним, навіть урочистим лицем, — позирав на всіх не без презирства. А з лівої руки від мене стояло дівча з ранчиком за спиною і з так туго заплетеною кіскою, що здалося: волосся потріскує. Дівча дивилося на мене синіми, як волошки, очима — чимось я був їй цікавий. Зрештою збагнув: не я був їй цікавий, а карлик у капелюсі. А презирство до інших у карлика

виникало тому, що так захищався від очей-волошок, які не переставали його їсти і то з таким смаком, як лижуть морозиво. І я був посередині між цими трьома й по-дурному думав, що й мойр є три, і не завжди вони з’являються до людей в іпостасі, що придумали їм стародавні греки, адже кожен час одягає своїх персонажів у свою одежу, інколи й кумедну, одне слово, інколи цілком невідповідну. Але місія у них одна, тож недаремно так мене сьогодні щільно оточили, адже не тільки мій бідний приятель Микола Лико, а і я біля нього став предметом їхнього інтересу. Добре це чи зле, не відаю, але так воно є — дітися нікуди.

9

Вийшовши з автобуса, перше, що вчинив: пильно придивився до того місця, де був збитий автом собака. Звісно, пса на дорозі вже не було, а на асфальті — жодної плямки чи сліду, що тут сталася трагедія. І саме це мене вразило. Адже ми втрапляємо в Дійство, часом переживаємо в ньому немалі пристрасті, а вийшовши з театру, навіки про те забуваємо. І в цьому, очевидно, нічого нема лихого, але печальне є. А печальне — це і є той відчай, що його відчуває жива істота, коли думає-гадає: все на світі, всі Дійства прямкують до завершення, тобто кінця. Бо коли б не так, не було б і самого Дійства. Отож більше не дивився на те місце, де загинув пес, бо на мене дихнули смолистим духом мої сосни, тобто ті, які росли в моїй садибі. І я був радий, що є садиба й ці сосни, адже це моя фортеця перед світом і моя сторожа. Задоволено гримнув залізною хвірткою при залізних воротях — і тим ніби поклав ув оповідженій історії останню крапку.

Але то була самонадіяність. Бо й сам розумів: в історії залишаються хвости, яких мені не вдалося сплести, як оту кіску на голові дівчинки з волошковими очима. І ці хвости, може, мене хвилюватимуть, але чи ж сплетуться? Однак відав і іншу рацію: недаремно мені почали ввижатися мойри. Адже коли одна плете нитку, друга її тягне, то третя виймає ножиці, щоб її обрізати. Оце і є образ Дійства, а я його, хоч і запрагнув сховатися, як кріт під землю, таки завершити не здолав. Однак не

приспішував подій, тобто не вигадував їх — на все свій час. І все вирішується тоді, коли надходить пора…

Пора надійшла через чотири дні. Різко задзвонив телефон, мені навіть здалося, що раніше дзвенів тихіше, — аж застиг од несподіванки. Зрештою, що це за невидаль, коли дзвенить телефон. Та невидаль була: в рурці замекав козиний голосок, який чемно перепросив мене, що турбує, при цьому сповістив, що номера власниця козиного голоска знайшла в Миколиному записнику. А взагалі, їй треба віддати мені свої ключі, бо вона тепер не має права їх у себе тримати. Тож нічого іншого не придумала, як ото використати телефона. Зрештою, вже й привезла ті ключі, але в цьому висілку ніколи не була, отож розгубилася й не знає, куди іти. Через це, коли б я вийшов до неї назустріч, то була б дуже рада. Вона, промекав трохи приречено голосок, розуміє, що можу її прогнати, але тримати при собі ті ключі не має жодних підстав — друга частина речення пролунала вже без приреченості, а й, певного мірою, категорично. Відтак спитала: чи вийду я їй назустріч, чи ні?

Читач може повірити, що я був ошелешений, бо чого-чого, а її приїзду не сподівався. Правду кажучи, проходячи рекреаційного курса із самолікуванням після печальної події з Миколою Ликом, я звільнив свідомість і від нього, і (тим більше) від Комп’ютерної Діви; зрештою, була його коханкою, а не моєю, я ж бо коханок у своєму віці не потребував, хоч і був однолітком мого нещасливого приятеля, і, кожен це ви́знає, мав рацію.

Очевидно, пауза в мене затяглася, бо козиний голосок хаотично затурбувався: чи не перервався часом зв’язок. Я відповів, що ні. Тож хоч-не-хоч, а згодився вийти за ворота, хоч і тямив, що, вчинивши це задля чемності (адже ми провели разом ніч за екстремальних обставин), мав би запросити її накоротко й до себе. Так велів учинити порядний "я", хоча другий, раціонально мислячий, зашипів, як вужака, що чиню, мовляв, непрощенну помилку.

Хоч би там що, а за ворота я вийшов. Вулиця нашого висілка виявилася цілковито порожня, лише далеко попереду манячіла цибатенька постать, стоячи не лицем, а спиною до мене, правда, вряди-годи прокручувалася на п’яточці. І тоді подобала на флюгера, що його мотає вітер, або ж балерину, котра крутить повільного піруета, українською можна було б сказати — вивертаса. І хоча йшов вулицею назустріч, чомусь мене не помічала, хоча й досі на вулиці, крім нас, нікого не було, — і в тому її вивертасанні прочувалася певна розгубленість.

Зрештою, таки примітила, підстрибнула на місці, граційно, а більше кумедно, змахнувши руками, як крильцятами, й гінко подалася до мене, несучи широко всміхнене маленьке личко, а коли наблизилася так, що міг розрізняти деталі, помітив, що личко радісно світилося, хоч очі подобали на той-таки риб’ячий холодець, що його фіксував раніше.

— Тут у вас такі нетрі, — вражено мекнула. — Думала: заблудилася. — І додала вже з видимою цікавістю: — То де ж ваш будинок?

— Зайдіть і подивитеся, — не втримав я всмішки.

— Пустите мене до себе? — з тривогою, але й не без манірності спитала. — А я думала віддати ключі та й піти.

При цьому й пальчиком не рухнула, навіть отим скривленим мізинчиком, щоб ключі дістати.

— Як собі хочете, — на позір байдуже відказав я.

— Залюбки зайду, — майже героїчно мовила Ж. Смикальська.

Отак вона й потрапила в моє лігво — не в те офіційне, що було в місті і куди я її й справді не пустив, а в справжнє. В барліг, одне слово.

Гримнула залізна хвіртка у залізних воротях, відрізаючи нас од решти світу.

— Ого, який у вас дім! — згукнула, хоч мій літняк особливим не був. Правда, збудований із цегли, а не зі старих дощок. — Можна, я його сфотографую?

І вона, не чекаючи дозволу, вихопила з сумки, привішеної до плеча, вже знайомого мені фотоапарата, навела на мою хату і кляцнула, відтак зирнула туди й сюди і з її позиру зовсім зник риб’ячий холодець, очі заметали дивні мікроіскри, які, ніби золоті комашки, вилітали з її видел, — такого не бачив ніколи. При тому малá, з обскубаним волоссячком (це надавало їй своєрідної підстреленості), голівка почала мотатися туди й сюди, все ще прискаючи роями іскор.

— У вас так класно! — мекнула захоплено. — Можна, я трохи пофотографую?

І знову-таки, не чекаючи дозволу, майже пострибала стежкою за хату, де був садок, а я, й досі ошелешений, стояв бовдуром і дивився. І до мене знову прийшло очманіння — здалося, це не особа людського племені рухається моєю садибою, а таки коза, яка не завжди ходить і на двох, а не раз і на чотирьох, вимічаючи на землі й у траві об’єкти свого інтересу, причому часом своєрідно вигинаючи вузьку й довгу спину й виставляючи задка — єдину частину, що примушувала не вважати її за дошку й що давало підставу до характеристичного прізвища з одним із ініціялів, тобто Ж. Смикальська. Вона зовсім не поспішала заходити в дім, хоча, здавалося, того прагла, а упійно никала садом і безперестанно прикладала око до фотографічного віконця. І тут у моїй, дещо розшумованій голові виникло два слова, що стали заголовком цієї частини твору: "Коза з фотоапаратом", хоча вони, на перший погляд, і звучать безглуздо. Тим часом блукання й фотографування тривали, аж я вирішив присісти на лавочці й покурити. Вряди-годи Ж. Смикальська ніби приходила до тями від свого упоєння, тоді кидала в мій бік позира, повного жовтавих іскор, і питала, натурально мекаючи:

— Можна ще трохи?

Мовчав, бо вже знав, що на такі запитання можна й не відповідати, лише пускав дим, і він синіми пасомками підіймався між яблуневі гілки, а тоді з’єднувавсь із яскраво-синім небом, по якому було розкидано пречудові хмарки. Вона також задивилася на ті хмарки, химерно закинувши голову й чомусь звівшись навшпиньки, ніби збиралася злетіти.

10

Ми зайшли в дім, і Комп’ютерна Діва заявила, що страшенно голодна, але не треба турбуватися, бо їжу принесла з собою. Й урочисто, майже з тріумфальною всмішкою, вийняла із сумки два мікрокульочки: в одному були тонко нарізані сухарики, десь такої конфігурації, як її мізинці (при цьому зазначила, що це особливі сухарики, з перчиком, і в них немає того бридкого й шкідливого жиру, як у магазинних); у другому були вже знайомі мені лущені волоські горіхи.

— Коли знайдеться у вас кава, чудово побалуємо, — з такою ж майже тріумфальною всмішкою повіла Ж. Смикальська. І я засумнівався, що нам це вдасться, бо сухариків було не більш як жменя (та й жменя не моя, лапата, а її, тонкопала), а горішків трохи менше — очевидно, з її півжмені.

Пішов на кухню, щоб щось зібрати до столу, а коли зирнув у вікно, знову побачив мою гостю в садку — йшла стежкою з енергійними посмиками єдиного місця, що могло в неї смикатися, і тримала приставленого до ока фотоапарата.

Розжарив на сковорідці вчорашні вареники, поставив сир, сметану, салат, тобто все на догоду її вегетаріянському звихові, і, поки закипала вода для кави, здобув хвилину для розпруження.

Попри все можна було вважати, що Комп’ютерна Діва не ввійшла, а вдерлася в мою зачинену перед світом фортецю й поводилася тут із невимушеною розкутістю, тобто як удома, хоч її місія була начебто віддати мені ключі від Миколиної квартири, якими наділив її не я, а приятель. Але поки що тих ключів не побачив, однак маю (хтозна, чи щастя, чи нещастя) бачити напівзнайому жінку, яка захоплено й вільно никає по моєму "святая святих". Звісно, на денці душі це мені не вельми подобалося, але останнім часом трохи заскнівся, і до мене прийшла недозволенна досі цікавість: який борщик звариться із цих вегетаріянської і м’ясоїдної сполук?

Запаривши каву, вийшов її гукнути, але ніде не побачив. Мусив пройти вглибину: лежала в траві на животі з виставленим фотоапаратом, і мені здалося: над її головою стримлять двійко загнутих ріжків, хоч то могли бути елементи зачіски. Таж ні, яка зачіска може бути з коротких пелехів, розкуйовджених через винятковий (здається, зумисний) нелад.

— Знаєте, кого побачила? Їжачка! В житті ніколи не бачила їжачка! — захоплено мекнула Комп’ютерна Діва.

І було в ній щось таке недоросле, засапане, схвильоване, що я мимоволі подумав: при певному старанні і в певних ситуаціях могла б виглядати й мило. Але відразу ж погасив цього недостойного емоційного спалаха й тоном, схожим на її принесені сухарики, сповістив, що цей їжак живе в мене вже давно, що ми з ним друзі; зрештою, коли не хоче, щоб захолола кава, то має повернутись у дім.

— Не страшно! — сказала покірно і, відставляючи долоні рук, рушила за мною, ніби янголець, котрий щойно спустився з неба і ще не склав до решти крилець.

Умостилася за столом якраз навпроти мене і з сумнівом озирнула страви, виставлені мною.

— Вареники з чим? — спитала строго.

— З картоплею та солоним сиром, — сказав я.

— А чого такі сірі?

— Бо гречані.

— Хм! А хіба такі бувають?

— Оце вони і є, — сказав усміхаючись.

Тоді взяла пальчиками вареника, ніби протитанкову міну, повернула туди й сюди.

— А тваринного жиру в них нема?

— Є, — сказав. — Вершкове масло.

— Ну, я вершкового масла вживаю, — зі святенницькою міною сповістила Ж. Смикальська й почала обдирати з вареника присмажене місце. — Смажене шкідливе, — сказала строго.

Відтак вареник десь пропав, я навіть не встиг помітити де, хіба елегантно заворушилися її щелепки.

— Сир справді солоний? — спитала з недовірою.

— Спеціяльного засолу, — звідомив я.

— А воно ж смачно! — згукнула зчудовано.

І після цього припрошувати її не було потреби, бо замолотила щелепками досить активно, але з певними вихитами елегантності, цілком забувши про свої сухарики й горішки, натомість густо заливаючи вареники сметаною й запиваючи кавою, не менш елегантно виставляючи скорцюбленого мізинчика. Я ж, помітивши цей ефект, вареників собі не брав, їв лишень сир та салат, бо запідозрив, що на двох вареників не вистачить. Вона ж, помітивши це, облила мене вдячним поглядом. І ще одне помітив: тільки напочатку здирала наманікюреним нігтиком засмажки, потім те покинула і їла вже із засмажками, наче поспішала й боялася, ніби ті вареники пропадуть зі столу не з її волі. Це, зрештою, вчинила й задоволено потерла рука об руку.

Відтак почувся з боку її живота буркітливий звук: напевне, мої вареники в ній улягалися не без внутрішнього задоволення. Комп’ютерна ж Діва розчервонілася, помітивши, що я почув те буркотіння, і сказала ніяково:

— Бачите, я сьогодні й не снідала. Поки насушила сухариків, вони свіжі, свіжі, їжте, й наколола горіхів, то вже й боялася запізнитися на автобуса.

— І ви на автобуса не запізнилися, — всміхнувся я.

— Та де, запізнилася. Мусила їхати маршруткою.

— Але ж за півгодини мав бути інший автобус, — зчудовано зазначив я.

— Річ у тім… річ у тім… Нам з вами є багато про що переговорити… Тому боялася втрачати час.

Сповіщення вразило мене класичними вихитами жіночої логіки: зголосила, що мета приїзду — віддати мені ключі, але ключів я поки що

не побачив; отже, це була не мета, а приключка. Не хотіла запізнитися на автобуса, але запізнилася; а звідки, питається, знала про існування розкладу? Дуже до мене поспішала, а чого? Ну що ж, мав про те довідатися, хоч мені здавалося, що, крім ключів, спільних інтересів у нас нема — то чому, питається, нам треба багато про що поговорити? Ще один вихит: гналася до мене для довгої розмови, але так захопилася фотографуванням, що мусив її витягати із саду, хоч мала бути й справді голодна, не поснідавши.

І тут побачив у ній зміну. Бадьорість і певна екзальтованість зникли, очі знову наповнилися риб’ячим холодцем, повіки ніби трохи припухли, рум’янець зник, і обличчя набрало звичного сірого, сказав би, комп’ютерного відтінку, а вуста звузилися аж так, що стали зовсім тонкою пружкою.

— То чому я став для вас потрібний, крім того, що мали віддати ключі? — спитав навпрямки.

— Мусила віддати ключі, — строго повіла Ж. Смикальська. — Але не знаю, чи відаєте: останнім часом я у Миколи жила…

Був справді вражений. Отже, мій єдиний, щирий і щедрий приятель, який і справді завжди тепло до мене ставився, аж зробив мене своїм спадкоємцем, недаремно відійшов на якийсь час од мене і почав жити ховано, хоча раніше я знав найменші дрібниці з його життя-буття. І винуватцем цього ніби розхолодження був не він, а вона, але чомусь зробив своїм спадкоємцем не її, свою співжительку, а мене, грішного, хоч я в його квартирі насущної потреби не мав, вона ж мала.

І тут мені почало розвиднюватися.

— А з місця свого попереднього поселення ви пішли? — спитав, випробовуючи здогадну версію.

— Так! — чітко сказала Комп’ютерна Діва, зливаючи на мене сіре світло з обох мисочок, повних риб’ячого холодцю.

— І повернутися на місце попереднього прожиття не можете?

— Іншого місця прожиття в мене тепер немає, — навпрямки і теж чітко проказала Ж. Смикальська.

— А де жили до того, як перебралися до Миколи? — спитав тоном слідчого.

— Як усі кози — в хліву, тобто в гуртожитку. Але там своє місце втратила, перебравшись до Миколи. Були й побічні обставини, — сказала загадково.

Дивно: не тільки Микола і я бачили в ній козу, а й сама в собі. Зрештою, козяче проглядало в ній надто виразно.

— Не знаю, чи захочете мене вислухати, — мекнула по-натуральному Коза, і я, в якого фантазії зчаста домінували над реальністю, уздрів, що за столом сидить таки справдешня коза, вкрита цього разу біло-чорною шерстиною з вологим носиком і тонкогубим ротом, у якому проглядали ремонтовані зубки, із досить великими очима, трохи млосними, але в суті своїй печальними. Тримає в білій лапці філіжанку з напівдопитою кавою, а ратичкою другої передньої кінцівки легенько постукує по скатертині, видаючи сухий звук.

— То що це за побічні обставини? — спитав, бо треба було перебити паузу.

— Це довга розмова. Маєте час?

Я був письменник, але такий, який усі фантазійні картини творив лише на основі житейських, тобто справжніх, а не вигаданих колізій чи

історій. Тому контакти з людьми, котрі згоджуються мати в мені сповідника, були для мене як хліб, намазаний маслом, змішаним із медом, — їли таку страву? Вона чудова, отож мій ніс миттю загострився, бо відчув, образно кажучи, запах крові своєї жертви. О, ми, писаки, в цьому безнадійні хижаки: висмоктуємо кров із тих необачних, що потрапляють у наші пазурі, а взявши скільки треба, своїх жертв легковажно забуваємо. А коли б були не письменниками, а лише списувателями, тобто протоколістами, це ще півбіди. Біда для наших жертв — у тому, що підганяємо почуті історії під власну фантазійну настанову: щось перекручуємо, щось додаємо, щось опускаємо — одне слово, мнемо ту історію, як гончар глину. Тим-то виходить щось наближене до справжнього, естетично переквецяне й перемнуте — ось чому наші жертви, котрі шукали в нас сповідників, згодом тяжко на нас ображаються, в мене принаймні було таке не раз. І лише один тут став винятком: це доброї пам’яті мій приятель Микола Лико, який через стоїчність до моїх брехень, що їх прикладав до розказаних ним історій, мене не лаяв, не ганив і не ображався. Можливо, тому й став моїм єдиним другом.

11

Історія виявилась і тривіяльна, і страшна. Ж. Смикальська, до речі, — це характерне прізвище належало її матері, а не батькові, бо той виявився домашнім деспотом, у якого, правда, напади деспотизму траплялися не завжди, а спалахами, від чого ні дочці, ні матері не було легше. Здається, в ньому жив комплекс неповноцінності, через що виріс самозакоханий, великого значення надавав одягачкам і щодня носив костюма з білою сорочкою під крават, а туфлі мали бути без жодної пилиночки й лискотіти. Звісно, цього досягав не власного працею, а жінчиною, а коли вона в чомусь не вправлялася, лупив її, перетворивши в безсловесну, зі зламаною волею, тварину, що лякалася й того, чого не було. Звісно, подобала вона не на козу, а радше на загнану псицю. Коли ж завагітніла, то чоловік попри всю свою ослячу велич суворо наказав жінці народити хлопця, бо такі фанфарони, як він, дівок не зачинають. А що в кожній жінці завжди можуть вирости "грона гніву" (так звався

один із романів Стейнбека), то Смикальська-старша, не бунтуючи, збунтувалася, відтак підсунула своєму мастодонтові не так свиню, як поросятко в образі мацюпенької дівчинки, чим глибоко поранила неповноцінно закомплексоване єство свого чепуруна. Тож він рішуче не захотів записувати маля на своє прізвище, хоч по батькові називатися своїм ім’ям дозволив, адже не байстрючок оця мала істота! Відтоді й почав ставитися до малої із зневагою, тим більше, що вона дістала анімалістичний відповідник не у свині чи у псиці, а в козі. І оце сидить переді мною в усій своїй простоглядності, з наповненими риб’ячим холодцем мисочками очей і з вельми звуженими вустами, бо тільки вельми звужені губи могли оповісти таку історію.

Отак вони й жили, обидві окричані, гнані й биті, від чого Смикальська-старша цілком утратила спротив, зате не втратила його дочка, яка ненавиділа свого батечка, може, не більше, як він її, а може, й більше. Принаймні потайки й часто майстерно йому капостила, хоч за ці капості попадало не тільки їй, а й матері. Наприклад, тихцем клала у страву ложку солі, або вимазувала в лайно підошви батькових черевиків, або ставила на його бездоганні штани жирові плями тощо, від чого батечко перетворювавсь у буй-тура, від якого мати прудко тікала, а часом тікали обидві — мати й дочка. І такі втечі перетворилися для неї, Комп’ютерної Діви, у своєрідну ескапічну хворобу, тож сягнувши дванадцяти років, почала тікати до материних родичів, оповідаючи не без фантастичних привнесень страшні сімейні історії про свого зачинача, в яких химерно змішувалася (як, зрештою, і в мене, у творах) правда з неправдою, навіть сама не знала, чого бувало більше.

А було точнісінько так, як описано в казках, коли дівчина тікає від Змія, а той її наздоганяє. Як була меншою, батько, виловивши своє поріддя, волочив його додому, де не тільки давав доброї хлости, а не раз прив’язував на налигача, відтак цілком перетворювалася на козу, адже кіз прийнято прив’язувати, інакше залюбки зійдуть із очей і рушать туди — не знати куди, похитуючи рогатою головонькою, а ще й подзвонюючи прив’язаним до шиї дзвіночком.

І саме тоді вона, Ж. Смикальська, зважилася на відчайдушного вчинка: втекла не до материних родичів (від тих батько її безперебійно, їм-таки на втіху, відбирав), а до рідної бабуні, яка жила в тому-таки приміському селі, де Ж. Смикальська й народилася, але не по матері, а по батькові, тобто до рідної матінки власного батька. Це було придумано вдатно, тож коли розповідала, що чворить із ними її синок, прикрасила розповідь з не меншим старанням, ніж це чиню я, фаховий письменник. Від того бабуня переповнилася праведним і нещадимим гнівом, тож коли Змій примчав до її, а колись і його, хати (вони-бо жили в хаті Смикальської-старшої, отже, батечко став тут у прийми), щоб укотре схопити втікачку, то на порозі, ніби Зевс-громовержець із блискавкою в руці (а власне, з качалкою), войовниче постала бабуня й почала дубасити власного синка так управно й моторно, що той, до кінця не втративши звичного сільського сентименту до матері, кинувся навтьоки, тим більше, що та порушила його бездоганну уніформу, а це для нього було справжньою катастрофою — більшою, ніж те, що його віддубасила качалкою рідна матінка (до цього він, принаймні свого часу, звик). При тій баталії майбутня Комп’ютерна Діва визирала у двері, не дуже виказно сукала батькові дулі й немало тішилася з такого змагання богів (згадаймо античний міт про те, як боги билися з титанами), а ще й похихикувала, але так тихенько, щоб ані боги, ані титани в палі битви того її єхидства не завважили, а наостанок не змогла втриматися, щоб не показати войовникам гостренького язичка.

Прогнавши ж Змія, бабуня рішуче повернулася до внучки і, тримаючи на обличчі героїчне збудження, сказала категорично:

— Все! Більше з тебе, серденятко, знущатися не буде! Житимеш у мене!

І вона, Ж. Смикальська, хоч за нормальних обставин мала називатися Жанною Телькою, кинулася до своєї спасительки, яка також мала прізвище Телька, і вони, обійнявшись, заридали, оплакуючи жорстоку непостійність цього мінливого світу й варварство чоловічого роду. Відтоді дівчинка й оселилася в хатці на курячій ніжці, — а на

курячій тому, бо про бабуню подейкували: потай відьмує, що було, як категорично заявила Комп’ютерна Діва, цілковита неправда, бо прожила в тій хатині до закінчення школи й нічого відьомського в бабуні Тельки (так її й називала) не помітила, а значно пізніше, коли приїхала до бабуні перед її смертю, то запитала у своєї щирої виховательки, чому люди на неї таке брешуть.

— Це я сама пустила, — спокійно сказала бабуня. — Треба, внучко, щоб люди тебе трохи остерігалися! Інакше на голову нагадять…

Можна було б гадати, що батечко після того ганебного побиття заспокоїться, але того не сталося, бо він із дочкою надто вже закіпилися одне супроти одного. Тим-то батько почав вистежувати доню, коли та йшла у школу, уподібнившись цього разу не до Змія, а до Пана Коцького, який чинив: трах-цок у лобок, за хвіст і в торбину, тож якось ледве своє чадо не злапав, але при обороні воно так укусило його за пальця, що батечко потім довго ходив із зав’язаною рукою, — рана його ніяк не хотіла загоюватися.

— Воно ж трутне, те зінське щеня! — казав приятелям під чаркою.

Під цю мить Ж. Смикальська замовкла й сиділа супроти мене невимовно печальна, дивлячись напіврозталим риб’ячим холодцем зі своїх мисочок, а що той трохи розтав, то дві темні сльозинки скотилися на її сірі щоки, проклавши по темній борозенці.

Після цієї, того разу меншої, битви, батько несподівано притих і перестав переслідувати дочку, але не тому, що в нього зникла до неї ураза, яка викликáла злість, а з причини глибшої: в його "дурній макітрі з перекрученим мозком" (навмисне взяв цього пасажа в лапки, бо це визначення не моє, а Комп’ютерної Діви) постав новий план, який батечка неймовірно захопив: вирішив, хай і позірно, відректися від дочки, а натомість узявся до "продуктивної діяльності", тобто знову почав уливати свої частки в засмучене лоно своєї жінки, перед тим

наказавши, а після вливання щоразу повторюючи, щоб вона не "валяла дурня", а зачала таки сина. А коли буде не так, пригрозив їй цей варвар, то перетворить їй дні на ночі, а ночі темними так і залишаться. А що Смикальська-старша змогла збагнути, бо мала практику, — це не порожні нахвалки і не пострашки, — то щоб не призводити свого судженого до сказу, вже ніколи не клала власних трусиків під подушку на час акту й не уявляла майбутньої дитини дівчинкою, а тільки хлопцем, та й у своїй одежі не вживала рожевих барв, а тільки сині чи голубі, — одне слово, вони нарешті виявилися однодушні, і коли з’явилася на світ дитина, то це й справді був хлопчик. Од тієї радості й "ослиної гордості" татусь аж заплакав; плакала з цієї нагоди й мати, але з іншої причини: в далеких закамарках свідомості хотіла таки дівчинки, ну, хоч би на зло своєму мучителеві, а зло вона до нього тримала завжди, хоча зовні того не виказувала.

Отак і сталося, що батечко на якийсь час майже цілком забув про дочку і та навіть перестала боятися здибуватись із ним на вулиці, а коли це траплялося, то її народжувач (чи, певніше, зачинач) чорнів на лиці й випльовував під ноги також чорну слину, щось невиразно бурмочучи, але дочка знала (небагато треба, щоб здогадатися), що він шипить за інерцією, адже в нього вогонь супроти неї не догорів, а лише притлумився. Ясна річ, що бабуні, тобто своїй матері, він не давав на утримання Жанни ані копійки, тож жили вони надто вбого, хіба часом прибіжить захекана матір (як виїздив чи йшов батечко із села), приносячи щось їстівного чи трошки з запасів, ще й уживаючи крайніх заходів, аби того ніхто не побачив і не виказав, бо коли таке раз трапилося, він, варвар, тяжко її побив, аж злягла, — звісно, на радість того чи тої, котрий (котра) такого виказа вчинив (учинила), адже злостивих людей у світі не убуває.

Але одного не міг забрати батько від зненавидженої дитини: вона не успадкувала від нього його безпросвітньої глупоти, а ходила в школі у відмінницях, що й допомогло їй згодом без проблем вступити до інституту, а ще згодом, коли з’явилися комп’ютери, опанувати таку

складну трахомудрію, тим-то й сягла висот Комп’ютерної Діви, тобто того стану, в якому й судилося нам із Миколою Ликом її застати.

Свого ж сина батечко незмірно любив, отож коли той підріс, то став татовим хвостиком: куди йшов батько, туди котився й цей клубочок; навіть коли хлопцевий сотворитель пив у компанії таких чи гірших за нього (він сам уважав інших далеко гіршими за себе), то малий залазив під стіл і влаштовував собі відомі ігри, які йому ніколи не набридали, наприклад роззував п’яниць, охайно складаючи рядочком їхню брудну взувачку (чиста залишалася лише батькова, яку люблячий син ставив окремо, а ще й пробував начищати рукавом сорочки). Часом цей капосник приносив ножиці і, висолопивши від старання язика, вирізав паси в штанях пияків, але це чинив завбачно, тобто лише тоді, коли ті добре впивалися. Такі синові подвиги викликали в батечка захват, і це тим більше, що пасів із батькових штанів хлопчик ніколи не вирізував, що його також розчулювало, і він не дозволяв своїм камратам ображати за це власне пуцьвірінятко, а що за фахом був кравцем, безплатно ті штани лагодив…

Комп’ютерна Діва знову замовкла, зворушена спогадами, а побачивши на столі недоїдений голландський сир і овочевий салат, поклала того і того собі на тарілку й стала меланхолійно наминати; я навіть почав побоюватися, щоб у неї, з її мікропорціями, не стався заворот кишок. А що каву було випито, запропонував зварити ще, на що вона милостиво кивнула, недбало додавши, що до кави можна влити коньяку — звісно, якщо той у мене є. Коньяк я мав, але зумисне не ставив, адже наша зустріч — не бенкет, а офіційна розмова, а інтимізувати її не хотілося. Отож пішов на кухню, а коли повернувся з наповненими філіжанками, стіл від їстівного був цілковито звільнений, зникли й сухарики з лущеними волоськими горіхами, а Комп’ютерна Діва виструнчено сиділа на стільці й замріяно дивилася в незашторене вікно, за яким стояло горіхове дерево, а на ньому пострибувала з гілки на гілку натуральна білка.

— В мене є ще шпроти, — сказала винувато, бо й справді не мав більше готової їжі. Правда, був ще власноручно зварений борщ, але на початку розмови Ж. Смикальська рішуче заявила, що перших страв категорично не вживає. Що ж до шпротів, то поцікавилася: чи ті, часом, не золотисті? Я знову пішов на кухню, шпроти виявилися не золотисті, відтак навідріз від них відмовилася.

— Їм тільки золотисті. А взагалі шпроти, кажуть, шкідливі.

Отже, попри все, моя гостя виявилася ще й химерувата. Тим часом сиділа, елегантно тримаючи філіжанку з відігнутим скрученим пальчиком, а з її очей лився меланхолійний потік фіолетового світла.

— І вже вас батько не переслідував? — спитав обережно, беручись і собі до кави, здобреної коньяком.

— Коли б так, чого б опинилася в Миколи? — трохи зарізко сказала. Але сказано було логічно, а я, треба признатися, заслухавшись її історії, менше почав вистежувати логічні зв’язки.

Комп’ютерна Діва спершу також гадала, що, виїхавши до Києва, цілком позбудеться такої своєрідної батьківської опіки чи любові, але тим позбулася твердої, рішучої і кругової оборони, що її самовіддано тримала бабуня Телька. Відтак у місті знову стала беззахисна, і це миттю почав використовувати батечко. Годі сказати, що чинив це систематично, а тільки тоді, коли, як відверто висловилася Ж. Смикальська, "сеча вдаряла йому в голову", тож на нього й нападав сказ і це, сама не розуміє чому, пов’язувалося передусім із нею чи б то з їхніми незвичайними стосунками.

Спершу жила в студентському гуртожитку, куди батечко зумів напитати дорогу, увірвався туди, хоча ніби й п’яний не був, притому саме тоді, коли щойно повернулася. І на неймовірне здивування товаришок по кімнаті почав кричати, що вона, дочка його, повійниця і

злодійка, обікрала його й думала, що він її не викриє і що сховається в цій "общазі", але він не такий, він її і під землею знайде. Отож і почав із дикими рявкотами верещати, щоб вона повернула вкрадені гроші, інакше заявить у міліцію. Вона кинулась із кімнати, а він погнався слідом, ганяв її всіма коридорами та сходами, аж доки здогадалася зачинитись у жіночому туалеті. Він погримав у двері, покричав, а тоді й пішов, розсипаючи добірні щодо неї матюки.

І диво було в тому, що в нього хтось справді вкрав гроші: чи його компани, чи Смикальська-старша, якій перестав видавати кошти на утримання родини, але забезпечення вимагав, як і перше. Це Жанні оповіла бабуня Телька, до якої дівчина не переставала навідуватися. І сталося те, тобто крадіж грошей, після чергового такого її візиту.

Наслідок скандалу був сумний: товаришки по кімнаті навідруб відмовилися із злодійкою жити, ще й виказували, що і в них дещо попропадало; відтак її з гуртожитку попросту вигнали, правда, дозволивши пожити, поки знайде собі помешкання. Відтоді й почала тинятися по кутках, принагідно, там чи там, щось підробляючи. А батечко, знайшовши чудову приключку для відновлення війни з дочкою, її переслідувати не припиняв і чинив те з диявольською винахідливістю, тобто завжди знаходив її нове пристановище, лякав хазяїв, виказуючи, що вони тримають злодійку, а від неї репетливо вимагав повернути оті вкрадені гроші. Правда, такі наскоки чинив із більшими й меншими проміжками, часом забуваючи про неї, перерви траплялися і продовж півроку — тільки тоді мала можливість заспокоїтися. Вже навіть прагла переговорити з ним по-серйозному, тобто заявити, що грошей його не брала, а щоб він дав їй спокій, хотіла зобов’язатися ті гроші йому дати, хай тільки назве суму, — це вже було тоді, коли навчання закінчила й улаштувалася на роботу з більш-менш нормальною зарплатнею. Але під час її сходження з Миколою Ликом той відрадив її таке чинити, бо це дасть можливість батечкові її шантажувати, тобто постійно витягати в неї гроші.

— А що, приходив зі скандалом і до Миколи? — спитав я.

— Так, тоді, коли я в нього оселилася, — сказала Комп’ютерна Діва. — Але той знав, що це за птиця, і до квартири не пустив, ще й пригрозив, що викличе міліцію. А батько, треба сказати, боягуз, навіть коли казиться, — відтоді й не з’являвся.

— А коли були заміжня, теж учиняв скандали?

— О ні, я ж сказала — боягуз. Боявся, що чоловік поб’є його, хоч Велимир нікого в своєму житті не бив. Але тут інакше. Мій батечко — чортяка і нюхом відчув, що Вельчик таке ж стерво, як і він. Отож допікатиме мені й без нього, й за нього. Так воно й було.

Вона замовкла, стоїчно стисла губки, і в її мисочках накруто застиг риб’ячий холодець.

— Що ж! — сказав я не без іронії. — Чоловіки вам траплялися такі, що могли б стати амазонкою в бойових загонах феміністок.

— Й сама таке думала, — без гумору відказала Ж. Смикальська. — І, може б, коли не зустріла Миколу й вас, справді стала б феміністкою.

Міг у це повірити, заперечивши хіба її комплімент щодо себе, а холодець у її мисочках став ніби густіший, хоч і без того виглядав цілком задубілий.

— Щодо Миколи не заперечую, він був шляхетна людина. Але що знаєте про мене?

— Все, — категорично сказала Ж. Смикальська. — Ви ж були його найближчим другом.

Це мене заскочило: виходить, мій приятель розповідав їй про мене і, очевидно, з перебільшеним позитивом.

Не сховаю, співрозмовниця нав’язала не одного вузлика на ниточку своєї сповіді, розплутати яких не міг, поки супроти мене стримить ця химерна істота й паралізує моє мислення чи надто лагідним, чи холодним, з риб’ячого холодцю, поглядом, увіч магнетизуючи. Звісно, я на ті штучки намагався не реагувати, а нав’язані вузлики розплутаю пізніше, коли залишуся сам. Тому перевів розмову на більш практичне:

— Отже, коли прийшли, щоб віддати ключі, то знайшли нове помешкання?

— Нічого не знайшла, — трохи сердито буркнула Ж. Смикальська. — Просто хотіла б там ще пожити, поки щось підшукаю. Але дозвола на те маєте дати ви.

— А як там житимете, повернувши ключі? — невблаганно спитав я.

Комп’ютерна Діва знітилася, і її мале личко вкрилося густою барвою, тобто збагнула, що легенько з неї кепкую. Але до гумору під цей час здатна не була, адже мала признатися, що ключі вжито не для того, щоб щось для себе зачинити, а відчинити.

Отже, мав видати вердикта. Але не був би я інформаційною письменницькою п’явкою, щоб не витягти від неї ще чогось конкретного.

— Одначе не розумію, — сказав, пильно на неї дивлячись. — Ви близько зійшлися з Миколою, він вам протегував, але чому залишив квартиру мені? Щодо бібліотеки, то це було б зрозуміло, бо може стати в пригоді більше мені, як вам…

Пауза зависла трохи гнітюча. Ж. Смикальська сиділа навпроти мене, трохи надувшись, і кидала загадкові погляди-блискоти, ніби щось дооповідала чи розв’язувала нею-таки нав’язані вузлики. І, здається, трохи гнівалася, що я, маючи бути розумною людиною, таких простих

речей не розумів. Але річ у тім, що я цього й досі не допетрав. Зрештою, почув те, що провокував, бо мовила коротко й без вихилясів, водночас чітко й недвозначно:

— Ми з ним аж такі близькі не були.

12

Про те, що це значило, вирішив також подумати згодом. А що розмова закінчилася, хоча вердикту ще не видав, то Комп’ютерна Діва встала, подякувала за частування і, цокотячи закаблуками, пішла до виходу. Звісно, я взявся провести її до автобуса (як то кажуть, задля чемності), а вона не зробила й поруху, щоб ключі мені повернути. Отже, коли б розійшлися на цьому, то виходило, що я давав їй згоду пожити в Миколиній, а тепер ще не оформлено моїй квартирі, поки знайде пристанисько. Але думки в комп’ютерній голові моєї відвідувачки, очевидно, крутилися інші, зрештою, почала мені їх викладати, тільки-но ми гримнули залізною хвірткою в залізних воротях і вийшли на вулицю. Саме тут сухим, діловим і скромним голоском Ж. Смикальська повіла, що Миколина квартира, коли б вона, пожилиця, вибралася, однаково порожнювала б. Отож пропонує, якщо я не проти, домовитися про винайняття: платитиме за мешкання в межах цін, які тепер існують; я ж можу поставити свої умови. Звісно, оплачуватиме й поточні рахунки: за квартиру, газ, електрику, телефон, телевізор. Коли ж захочу комунальні платежі вносити самостійно, плата збільшиться на цю суму. Мені має бути така оборудка вигідна, водночас і вона розв’язала б свої проблеми — про них розповіла достатньо. Окрім того, їй було б приємно жити там, де вона пізнала справді шляхетного чоловіка, а це тепер така рідкість! Вона Миколу полюбила, через це до нього й повернулася. До речі, зовсім не набивалася, щоб жити в нього, — сам запропонував. Я не мушу давати відповідь на її пропозиції зараз, бо ситуація непроста і мені треба подумати. Їй не важко приїхати ще раз, бо тут у мене класно!

Повернулася, і я знову побачив, як її очі розсівають золоті іскри.

— Завжди мріяла пофотографувати Дніпрові луги. Але сама боюсь, тепер такий час… Складете мені компанію?

Я дипломатично промовчав, а щодо її проекту згодився подумати.

Загалом, треба признатися, мої справи (йдеться про друк творів із гонораром) складалися останнім часом зле. Завдяки таким критикесам, як Комп’ютерна Діва, мої писання друкували неохоче. Взагалі ж тепер домінують саме критикеси, а ті кілька із занепалого чоловічого племені виявляли таку розумову запамороченість, що доробок якогось нафталінізованого старого їх аж ніяк не міг захопити. Досить того, що він старий, а отже, віджилий тип. Так до мене й почали ставитися. Не ремствував, бо це закон світобудови: сильніший витісняє слабшого, відтак останні з дороги мають відступитися. Можливо, це закон джунглів — у мистецтві він панував завжди. Бувши молодим, я так само заперечував творчість старих, як теперішня молодь заперечує мене. Ось одна з таких ступає поруч. Правда, склалося так, що мусить мати до мене меркантильні інтереси. Злукавила й наговорила мені похвал, але й досі сумніваюся, що мої твори читала, навіть з Миколиної рекомендації.

Усе це були речі прості, і я над ними більше не застановлявся. Звісно, блукати лугами із цією Козою з фотоапаратом бажання також не мав, тому й сказав якраз перед тим, як сіла до автобуса:

— По відповідь приїжджати не обов’язково, це можна вирішити й телефоново.

— Але я хочу пофотографувати луги! — химерувато вигукнула Коза, а ще таким тоном! І я збагнув: передзавзяття цієї особи нелегко здвигнути, принаймні чемності тут замало.

Ощадив себе з відповіддю, бо цієї хвилі підійшов автобус і забрав од мене гостю, ніби ковтнув для з’їжі, хоча навряд чи її кістки пережує. Ще привітала мене за шибою помахом руки, а я вже почав відчувати

відпругу, адже давно не мав (ідеться про всю історію зі смертю Миколи Лика) отакого емоційного стресу. Зрештою, як казав, не всі речі були мені ясні, тому й вирішив піти на "місце своїх одкровень" — так зву лавочку під крислатим луговим дубом, що клав гілля аж на землю, створюючи своєрідне шатро, — цей дуб стояв посеред мого обійстя, захопивши половину площі, і саме тут я обмислював складні колізії творів, завжди віднаходячи оптимальні рішення. Немало в цьому допомагало й попихкування люлечкою (вдома сигарет не курив), відтак ніби ставав своєрідним паротягом і вивозив сам себе із калабані, в якій застряг.

Попри художню вдачу, я людина винятково логічна, а це значить раціональна. Через це, сівши на лавочці й закушпеливши люлечку, розклав по пунктах те, що залишалося неясне, починаючи від найсвіжішого до віддаленішого.

Отже, перше: чому Микола, зійшовшись із Комп’ютерною Дівою, запропонував їй оселитися в себе?

Відповісти можна просто: приятель, хоч і застерігав мене не вірити підступам цієї особи, сам їй повірив, притому не раз, а двічі. Отже, закоханий у неї залишався, а вона, здається, такі вогники роздувати вміла. Можна ще простіше: він по-людському її пожалів, бо і я, почувши історію її війни з батьком, теж не міг не виявити їй співчуття, адже і в мене не каменюка замість серця. А ця Коза з фотоапаратом, попри все, була гнана й ображена, отже, істотою ніби й слабшою, тією, що терпить наругу. З другого боку, проаналізувавши оповіджені колізії тієї війни, не міг не признати: коли б Комп’ютерна Діва була лише упослідженою, мала би дорівнятися до своєї матері. Але кістку мала батьківську, отож воювала супроти нього не менш завзято — не забуваймо, що почув версію лише з одного боку, отже, цілком суб’єктивну з креном на власну користь.

Про перший Миколин роман із Ж. Смикальською досить знаємо з попередньої (четвертої) частини цього твору. Але про другий роман,

коли вони почали жити під одним дахом, знаю аж зовсім небагато, хіба загадкову фразу: "Ми з ним аж такі близькі не були" — це в моїх розмислах другий вузлик. Продовжимо вислів: "Не були аж такі близькі, щоб він мав підставу подарувати квартиру своїй коханці", — хоч Микола видимо їй протегував. Отож у цьому, другому випадку невідомо, чи була вона його коханкою. Але якісь остережності мав напевне, а що був, як знаємо, вченим із аналітичним розумом, то визнав за розумне спадком свою кохану обійти і цілком несподівано (можливо, не тільки для мене, а й для неї) наділив тим даром мене, хоч вона не мала даху над головою, а я їх мав два.

Я надто добре знав Миколу Лика, щоб твердити: це була плата за нашу довголітню, цілком безкорисливу дружбу. Правда, міг цю квартиру продати й тим підкріпити своє хитке матеріяльне становище, бо пенсію діставав малу, а платежі доводилося платити значні. Отже, кінці сяк-так сходилися, але не цілком переконливо[4].

Відтак щось примусило мене знову згадати передсмертну записку приятеля. Знав уже напам’ять, тож тут, під дубом, проказав її вголос:

"Друже, потурбуйся про все, що треба, бо ти єдиний мій спадкоємець. Здається, цієї катавасії я вже не переживу. Микола".

"Потурбуйся про все, що треба" — третій вузлик. Спочатку зрозумів його простолінійно: "Візьми на себе похоронні обов’язки" — я це виконав. Але поняття "все, що треба" — ширше, йшлося напевне про те, що по смерті приятеля постануть певні проблеми (чи потреби), які належить мені розв’язати. А першою проблемою була його квартирантка чи співмешканка. Зрештою, що я робив, приймаючи свою гостю? Нічим іншим, тільки вирозумінням цієї проблеми, правда, ще пасивно, — активно її намагалася вирішити Ж. Смикальська. Про те, як це було за першого зближення Миколи з Козою, відомо мені достатньо — саме через це приятель потрапив до лікарні, після чого вона, хоч і відвезла коханця до лікарів, але, переконавшись, що той не помре, егоїстично його покинула, а повернулася до ловеласа Велимира

Прутнюка, очоливши на вигулах кавалькаду його жінок. Це призвело мого приятеля до тяжкої депресії, через що він значно занепав. То факт безперечний, тому їхнє друге поєднання стало для мене великою несподіванкою, навіть шоком. По-перше, тому, що, раніше нічого не приховуючи, Микола цей акт ретельно від мене приховав. А чому? А тому, що знав: буду цьому рішуче супротивний, бо знав, чим це може закінчитися. Так воно й сталося й охоронити друга не зміг, бо не мав тоді до нього доступу.

Коли ж залучити факти, які в цій, темній сторінці життя приятеля прояснилися, можна дійти такого (і, як на мене, єдиного) висновку. Після повернення до тічки Велимира Прутнюка Ж. Смикальська продовжувала жити чи в якомусь гуртожитку, чи наймаючи кутка, і її знову вистеріг, напавши, шалений батечко. Як правило, Ж. Смикальську після чергового скандалу спроваджували. Ясна річ, що Велимир поселити її в себе не міг через перенаселеність власного житла (образно кажучи, його мікросвіту) жіночим елементом. Та й навряд чи хотів. Отож знову опинилась у розпачливому становищі й не придумала нічого розумнішого, як прийти до колишнього невдачливого коханця й розчулити його. Згадаймо, в записці Микола назвав свої сходження з нею "катавасіями", отже, була "та катавасія", і останньої пережити й сам не сподівався. При цьому Комп’ютерна Діва його розжалила, бо Микола, хоча й сумнівний, але княжий нащадок, тобто високо ставив поняття честі, тож впустив Ж. Смикальську до себе і вони, певне, якийсь час, як сказала ця особа, "аж такі близькі не були". Однак у цнотливому статусі не втрималися — результата ми знаємо.

Коли так трактувати шифри записки, вона стає зрозумілою. Невиясненою залишається хіба фраза: "Ти єдиний мій спадкоємець". По-перше, вона свідчить, що був і другий кандидат на спадкоємство — Ж. Смикальська, але Микола її з цього ряду викинув, отже, з двох залишився я один ("єдиний"). Пояснення тут може бути також одне: після отієї все-таки зради, коли Коза покинула коханця в лікарні, довіри до неї не мав (я б, наприклад, також її не мав) — в канони честі й обов’язку, як на мене, це таки не вкладається. Але що значить саме

слово "спадкоємець"? Квартири й бібліотеки — це ясно, але чи не мав Микола на увазі ще одне спадкоємство: квартирантку, якою, згідно з його заповітом, я мав заопікуватися, притому у формі "всього, що треба"; здається, цей процес уже почався.

І тут видобув зі своєї пам’яті ще одне підтвердження того, що розгадав свого ребуса правильно, — з глибин виплив отой "Підводний сон", який мені привидівся, коли спав у ліжку приятеля майже поруч із ним, покійним. Пригадаю читачеві деякі позиції з того сну — і це буде черговий вузлик для розв’язання. Микола прийшов до мене не сам, а привів на повідці козу, химерно розцяцьковану прикрасами. Не розгадуватиму, що то були за прикраси, найочевидніше дарунки, якими Микола улещав Козу, зрештою, це великого значення не має. Важить інше. В тому сні Микола чітко заявив, що в Абґрегацію, тобто в смерть, завела його саме Коза; нагадав, що я став його спадкоємцем, попередивши ще раз, щоб не заходив із Козою в жодні стосунки, і натякнув: залишився ще якийсь момент, але що воно таке, не виповів, бо все покрила "візія кози". З того можна зробити висновка, що Микола хотів подати мені якесь роз’яснення чи вказівки щодо Кози, але та йому містерійного акта перебила, покривши сон (чи затуливши) власною подобизною.

Такі сни, вважаю, марно не приходять, очевидно, Микола з потойбіччя конче хотів вийти зі мною на зв’язок (притому двічі); згадаймо також, що зателефонував мені перед операцією і попросив конче його навідати. Отже, хотів дати інструкції щодо Кози. Які саме? Відповіді може бути дві: або хотів, щоб я Козу прогнав, як це вчинив Дід із відомої казки "Коза-дереза", бо та виявилася брехуха й невдяка, або ж узяв її від Миколи в спадок, як додачу до квартири й бібліотеки, або ж і квартиру, й бібліотеку відписав мені для того, щоб був винагороджений за такий небезпечний клопіт, — оце, можливо, й було тим "моментом", про якого не встиг мені сказати. Я перекидав ці два альтернативні засновки з долоні на долоню, як це чинить жонглер, переметуючи м’ячики, і щоразу більше переконувався, що маю вибрати другого. Коли так, виходило, що у спадок він мені передавав не квартиру (хоч

бібліотеку напевне, як відступне), а Козу з приданою до неї квартирою, однак сам на це дивне створіння не покладався, бо, можливо, в чомусь їй не довіряв і мав до того підстави. Звісно, шкода, що не поговорили з ним про цю, очевидно, вельми важливу для нього справу, адже сон — це привиддя, в яке можна вірити, а більше — ні, отож і намагаюся в усьому цьому віднайти кінці. А ще я подумав: зі мною Микола перед операцією не встиг побачитися, але з Комп’ютерною Дівою бачився напевно, отже, отой докладно й логічно продуманий план орендування його, Миколиної, квартири на мою користь, чи ж не був придуманий ними? Коза ж тільки виконувала його припоручення, яке їй, здається, не дуже й подобалося, — згадаймо, яким черствим та офіційним голосом про те оповідала та ще й набравшись такої чіткої логіки. Несподівані речі! Ні, тут було над чим поламати голову. Але принаймні ця остання думка зневолювала мене пристати на пропозиції Ж. Смикальської, бо починав вірити: саме така й була воля її попереднього господаря. Коли ж це так, я й справді ставав спадкоємцем передусім Кози (при цьому, як було зазначено в записці, "єдиним"), однак, уступивши в спадкове право, мав залишатись обережним, бо хтозна, чого можна чекати від таких плитких і змінних істот. Я ж самонадіяно виснував, що для остороги мені досить сумного досвіду мого найкращого приятеля, який у цьому солом’яному вогні спопелів. Утім, рішуче відкинув думку, що Микола цими актами елементарно з мене посміявся. Зрештою, коли подумати, його історія закінчилася так само трагічно, як подібні й описані тут історії інших представників його роду в минулому.

13

Комп’ютерна Діва зателефонувала рівно через тиждень, тобто у вихідний, адже в будні працювала, однак не з міста, як їй наказував, щоб могти визначити зручний для мене час зустрічі, а вже приїхавши сюди, отже, покористувалася з телефону-автомата, який висів при в’їзді до поселення неподалік від автобусної зупинки, а це значить, що й цього разу обійшлася легковажно.

— Чому не потелефонували з міста? — зимно спитав я.

— Ми ж уже домовились про зустріч, — промекав лагідний голосок.

Звісно, жодної домови не було, але з такого її поводження можна зробити висновка, що Ж. Смикальська істота все-таки свавільна.

Я так і сказав, не дорікаючи; правда, додав, що саме тепер я зайнятий і загалом звик зустрічатись із гістьми в пригідний мені й домовлений час.

— Коли турбуєтеся про пригощення, — наївно продзвенів голосок, — то не страшно. Я все з собою взяла!

— Сухарики й горішки? — не втримався від іронії.

— Ні, цього разу бутерброди з підсмаженим буряком, — урочисто звідомила Ж. Смикальська, ніби приперла мені принаймні окосту шинки.

Я ж часом бував по-дитячому впертий і знову послався на свою виняткову зайнятість.

— Ну, будь ласка! — проячало мекання. — Я ж так далеко їхала!

Зробив так звану педагогічну паузу, а після ще кількаразового ячання неохоче погодився, однак на короткий час.

— А в луги підемо? — спитала хитренько. — Захопила свого найбільшого й найкращого фотоапарата. Ну, будь ласка! Я ж так мріяла, що подамося в луги.

І я здався — звісно, витримуючи при цьому достоїнство, тобто поставив тверду умову, щоб більше таких несподіваних приїздів не було, інакше замкну перед нею ворота.

— Добре! — зітхнула вона. — Ви такий строгий! Микола такий строгий не був.

Чи ж насправді я строгий? Навряд! Але змушений розіграти цю інтермедію із самозастороги — не міг не подумати: ця істота, як Микола Лико княжої крові, була спадкоємцем чи предком отієї Кози-дерези з відомої казки, відомої кожній українській дитині, адже, вигнана з попереднього місця пробуття, шукала, образно кажучи, "Зайчикової хатки" і цю хатку без великих зусиль віднайшла в мого приятеля, вигнавши його геть, тобто виселивши в потойбічний світ. Отже, коли вживати аніміалістичних категорій, Зайчиком був він, мій бідний приятель. У казці, правда, Зайчик не вмирає, а, розсипаючи рясні сльози, просить допомоги у Ведмедя, Вовка, Лисиці і, нарешті, в Рака, який і доконав Козу. А коли б вона просто із Зайчикової хатки втекла, то мала б існувати третя частина її пригод, тобто здобуття нової хатки з відселенням нового господаря "туди — не знати куди". Але в народних варіянтах казка завершується на змаганні з Раком, який Козу таки прогнав чи подолав; зрештою, ще ніхто з живих цієї болячки не переміг. Я ж був покликаний Зайчиком, тобто Миколою Ликом, на допомогу, отже, мав бути до Кози строгий, як ними були Ведмідь, Вовк і Лисиця, — удамося до композиційної вільності і сконтамінуємо цих персон в одну — у постать не вельми успішного писаки, щиродушно відданого цьому мистецтву, власне, у мою незавидну і значно подолану часом істоту.

Отаке думав, надчікуючи нежданої гості, а тим часом готувався до відвідання уявного театру: одяг смокінга, білу накрохмалену сорочку, відповідного кравата, лискучі штиблети, а на довершення вдяг циліндра і, підмастивши якимсь товщем вуса, хвацько загорнув угору гострі кінчики. Зрештою, не про зальотницькі експерименти гадав, а про загартування захисних рефлексів.

Вона ж упливла у мій дім із неперевершеною грацією, як пава, цвітучи маленькою вишуканою всмішкою. Її назагал обскубане волосся вклалось у подіб’я капелюшка, що їх носили жінки 20-х років XX століття, тобто пригнаного до голови, — до речі, спершу я подумав, що

це й справді капелюшок. Повіки притрушено сріблястим пилком, брівки — ідеально правильні, отже, підскубані, а очі замість звичного риб’ячого холодцю вигравали медовими полисками; сірі ж щоки видимо, але в міру, припудрені. На ній були кохтина в смужечку, яка анітрохи не віддималася персами, бо їх, здавалося, в цієї істоти не існувало, стан видовжений, воїстину козиний, клуби прикривала чорна спідничка, завдовжки в мою долоню, з-під неї витікали чорні-таки колготки, що не сягали кісточок, відтак вияснювалися голі кінцівки, всунуті в якусь блискучу подобизну туфель.

Читач, прочитавши цього пасажа й запаморочений моїми стилістичними вигинасами, може подумати, що так само, як моя одежа (смокінг, циліндр та інша трахомудрія), вбрання моєї гості також було умовне, придумане для уявного театру, але нічого схожого — описав її костюм з усією етнографічною докладністю.

— Хочете йти в такій одежі в луги? — з жахом спитав я. — Але ж від неї там залишиться ошмаття!

— Гадаєте? — здивовано звела ідеально рівні брівки Ж. Смикальська.

— Переконаний, — відповів я. — Туди треба одежі простішої й міцнішої.

— Тоді дайте в щось переодягтись, — незворушно мекнула.

— Але не маю жіночої одежі! — майже вигукнув я.

— Дайте чоловічої, я не погребую, — тим-таки незворушним голосом проячала Коза, і в її очах з’явилося трохи й риб’ячого холодцю.

Забув сказати: через плече в неї висіла сумочка, очевидно, з найбільшим її фотоапаратом, і в ту сумочку вмістився й малесенький

пакунок — з його розмірів визначив, що там був бутерброд із засмаженою смужкою буряку.

Комп’ютерна Діва процокотіла подіб’ям туфель до столу у вітальні й з урочистою піднесеністю поклала згортка на церату.

— Спершу поговоримо й поїмо, — сказала з нотками, які не терплять заперечення. — А тоді подамося в луги.

І вона захоплено потерла долоню об долоню.

Що мав чинити в цій ситуації? Звісно, почав зносити запаси свого холодильника, які, з певною мірою наближеності, пасували до вегетаріянського кодексу її головного звиху.

Вважаю, що ота дбала винарядженість гості не могла бути випадкова — увіч хотіла справити на мене враження. І це на мене, літнього, ба вже старого самотника, який давно не зваблювався такими штучками. Правда, могла чинити це й неусвідомлено, машинально, адже номінально я ще належав до чоловічого племені, принаймні за зовнішніми ознаками.

Отож дав їй можливість посмакувати смаженими карасями в сметані, маючи задоволення спостерігати, з якою недбалою делікатністю виймає, власне витягує, пальчиками кісточки. Принагідно Ж. Смикальська поважно заявила, що раніше, зомбована колишнім чоловіком, вона мусила бути вегетаріянкою викінченою, але згодом, на зло йому, знову почала їсти рибу.

— І не каюся, — сказала, ставлячи супроти мене мисочки з риб’ячим холодцем; очевидно, вони й з’явились у неї після того бунту проти Велимира Прутнюка, тобто коли знову почала їсти рибу. При цьому не забула розгорнути принесеного бутерброда, розділила дольки: одну

поклала біля себе, а другу підсунула мені — буряк був із жовтою поливою, очевидно, змащений майонезом.

— Обдумав вашу пропозицію, — сказав я, уклинившись у паузу. — І дещо хотів би розпитатися. Скільки часу ви прожили в Миколи?

— Хм, хм! Я якось не рахую часу… Ну, десь близько півроку.

— А точно не пам’ятаєте?

— Я нічого точно не пам’ятаю, — впевнено сказала Ж. Смикальська. — А це має значення?

— Ні! Але я людина, яка все точно пам’ятає!

Комп’ютерна Діва засміялася; очевидно, саме так і мають сміятися кози: якийсь хлипіт із мекотливими нотками. Подумки ж відзначив: так воно і є — ми відчужилися з Миколою Ликом десь за півроку. Тоді не надав тому ваги, бо перебував у творчому утоненні, а тепер пошкодував: коли б Микола не сховався в ту любовну мушлю, міг би жити й досі.

— Чому сказали, що, двічі сходячись із Миколою, близькі з ним не були?

— Сказала не так, — поправила Комп’ютерна Діва, яка нібито мала погану пам’ять. — Ми з ним аж такі близькі не були, щоб він мені залишив квартиру й усе в ній.

Відповідь напрочуд точна, тут хвостів начебто не накручено.

— Розкажіть, як він помер. При вас?

— Ні! — чітко відказала Ж. Смикальська. — Помер під час операції в лікарні, я тоді була на роботі.

— Але склав дарчу й посвідчив її у нотаріуса. Сам це вчинив — чи ви допомагали?

— Сам. Я про це нічого не знала, — відповіла.

— І не знали навіть, що така дарча є?

— Сказав про неї, коли завезла його до лікарні.

— Можете пригадати, як саме це сказав?

— Приблизно. Що, мовляв, передбачав, щó з ним станеться, отож і склав дарчу. Назвав і ваше ім’я. Я нічого в нього не вимагала.

— Як почувався перед тим, коли це сталося?

— Часом краще, часом гірше, — сказала Ж. Смикальська.

— Вибачте, але цього другого разу… Ви з ним…

— Ні, — категорично відрізала Комп’ютерна Діва. — Попередив, що приймає до себе тільки як квартирантку. Сказав, що маю його зрозуміти… Я й зрозуміла…

— А де ви спали, коли там одне ліжко?

— На кухні. На матраці. Там, де застали мене ви.

— Застав не на матраці, а на якомусь килимку.

— Бо матрац ховавсь у ліжко. А на ньому спали ви.

Я здивувався з її логічних і напрочуд вичерпних відповідей. Випадало, що говорила правду, і я тій правді повірив. Коли ж її відповіді брати за правдиві, належить визнати, що Микола свою колишню коханку просто по-людському пожалів, а може, трохи продовжував її любити, однак не без тями. Зрештою, мав підстави до остережності. Більше того, коли й це признати за слушне, мої логічні побудови, викладені вище, більш-менш вірогідні також.

— А чого не хотіли оце зараз мене прийняти? — спитала й від себе, поставивши вже не риб’ячі, а трохи хитренькі, не без кокетства, очка.

— Поясню, — сказав просто. — І хочу, щоб запам’ятали, бо йдеться про речі для мене принципові. Цей дімець — місце праці, а праця для мене — понад усе, через що гостей тут не приймаю й не приймав, окрім Миколи, та й то за точною й визначеною домовленістю. Багато людей тримають такі літняки для городів та розваг. Мені ж городи й розваги ні до чого, бо я не з тих, хто шукає, як згайнувати час.

— Але ж ми мали поговорити про нашу справу, — поставила очка Комп’ютерна Діва. — І взагалі —мені з вами цікаво…

Ледве не бовкнув: "Але не мені з вами!" — але стримався, бо це б вийшло нечемно, а грубості намагаюся уникати.

— То що вирішили в нашій справі? — спитала вже по-діловому Ж. Смикальська.

Зробив паузу, відтак узяв її мікробутерброда (власне, видану мені частку) й обдивився звідусіль. Виявилося, що тоненька нарізка печеного буряку лежала на жировій, але дуже тоненькій (ледве заповнювала дірочки) стяжці, очевидно, з натурального масла, якщо таке в природі ще є, бо сурогатів моя гостя категорично не вживала; грубизною ця

стяжка була не товща від цигаркового паперу. Очевидно, буряк був ще поперчений, бо в роті защеміло, а назагал смак мені сподобався, про що й сказав, від чого Комп’ютерна Діва зацвіла, ніби я освідчився їй у коханні, а о́чка висипали кілька жовтавих іскор.

— Бачите, не все роблю погано! — гордо повіла й піддерла носика. — Принесу вам наступного разу щось іще.

Блимнув на співрозмовницю, бо останнє речення мені не сподобалося. По-перше, воно передбачало, що дав їй ствердну відповідь, а жодної відповіді ще не давав. По-друге, моя тирада, що не приймаю гостей, здається, пролетіла повз неї, як пташка, яка кудись поспішає, а точніше, від когось утікає — тоді годі пташку й розрізнити. Відтак вона — не пташка, а Діва — знамірилася приїжджати до мене ще — такого мені бракувало!

— Обдумав ситуацію й прийшов до такого, — тоном, що подобав на сухарики Ж. Смикальської: з перчиком і без жодного товщу, але старанно висушені, — сказав я. — Вважаю і певний, що зі мною згодитеся: останню волю мого і вашого приятеля ми зобов’язані виконати точно й безвідмовно. Згодні?

Кивнула голівкою, і мисочки із застиглим риб’ячим холодцем миттю стужавіли.

— Скажіть це вголос і так, як я!

— Згодна, що останню волю мого й вашого приятеля ми зобов’язані виконати точно й безвідмовно.

— Отже, поки що залишаєтеся жити в його квартирі; доки владнаються формальності, мине час. Тоді складемо нову домовленість і далі складатимемо на певний термін.

Комп’ютерна Діва повелася при цьому по-дитячому: підскочила задничкою на стільці і змахнула п’ястями, ніби хотіла злетіти, — звісно, нікуди летіти не збираючись.

— Це перше, — тим-таки сухарним голосом сказав я. — Комунальні платежі платитимете як належить і впору. Коли ж зволікатимете, наша угода має скінчитися і ви з Миколиної квартири виберетеся. Звісно, не викидатиму вас на вулицю, а визначимо два-три тижні, щоб відшукали собі помешкання. Згодні?

— Так. Тільки не два, а три тижні, — все-таки не втерпіла, щоб поторгуватися, Ж. Смикальська.

— Третє, — сказав. — Гроші за оренду даватимете мені, а я їх складатиму в окремого конверта. Їх уживатимемо на поточні й аварійні ремонти. Коли ж щось залишиться, буде вам на випадок виселення, як кошти на переїзд. Чи згодні з цим?

— Але ж не матимете з квартири собі жодної користі? — здивовано протягла Комп’ютерна Діва. — Хіба ж так можна?

— Очевидно, можна, — сказав якнайсухішим голосом. — Не шукаю собі користі, а, як людина честі, хочу виконати заповіта свого найближчого приятеля. Оце і є мій головний інтерес.

На те Комп’ютерна Діва висипала в мій бік з мисочок по зграйці жовтавих іскор.

— Ви дивовижний! — вигукнула, мені здалося, навіть патетично.

— Не дивовижний, — сказав спокійно, — а порядний. Чи тепер такі перевелися?

— Принаймні в моєму поколінні — так! — мовила щиро.

— Стривайте! — мій голос знову став подобати на її сухарики. — Я визначив тимчасово відступлені вам права на Миколину квартиру. Але не сказав про заборони.

— По-моєму, заборон поклалося досить! — потисла утлими плечиками Комп’ютерна Діва.

Але я на цього вихита не зважив; зрештою, не все ж мені говорити при цій домові — має й вона право на свої п’ять копійок.

— Перше: не вимагатимете прописки в цій квартирі. Друге! Не робитимете ремонтів та перебудов без мого дозволу та фінансування. Нічого не ламатимете й не нищитимете і не триматимете квартири в нехлюйстві — це третє. Четверте: друзів приймати можете, але не вчинятимете вакханалій. П’яте: не навдокучатимете сусідам ідіотською музикою чи ще чимось на кшталт цього. Не поселятимете в квартирі нікого стороннього. За порушення цих правил вимагатиму виселення. Чи важкі вам мої вимоги?

М’яко облила мене літеплом зі своїх мисочок, і жодної риби я в них не добачив.

— Та ні, все нормально! А коли б мене виселяли, а я не захотіла б? Дасте волю рукам?

Тоді я витяг із течки, що лежала на столі, листка.

— Усе тут записано, — мовив. — Прочитайте, підпишіться, а тоді присягнете на Біблії.

Вийняв і Біблію з течки. Вона дивилася на мене трохи зчудовано, очевидно, моя архаїчність її вразила.

— Так, присягнете на Біблії, що виконаєте все, про що домовилися, інакше хай покарає вас Бог. Тоді співчуття й жалю до вас не матиму. Чи згодні?

— Так! — урочисто сказала Комп’ютерна Діва, але в її очах заграли незнайомі досі бісики. — Ви строгий, — сказала м’яко. — Але й добрий. Коли б мені такого батька!

І послала мені повітряного поцілунка.

14

Як бачить читач, під час цієї акції я був сухий, декларативний та серйозний, хоч вона не дуже, часом із незначними вигинасами. Але принаймні зробила урочисту фізію, коли клялася на Біблії, хоч часом поглядала, як псичка на господаря, адже добре знала, що сконтролювати ці зобов’язання мені буде навряд чи можливо (адже живу здебільшого за Києвом). Здається, саме таку думку передавала мені через хитринку в очах, цим, однак, не зловживаючи.

— А тепер можемо піти в луги? — спитала нетерпляче, ніби цей вихід був важливіший від усієї тієї формалістики.

Відшукав підхожу до таких блукань одежу, а сам пішов перевдягтися до робочої кімнати. Коли ж повернувся, виглядала в моїй одежі смішнувато, бо штани спадали і вона намагалася елегантно підтримувати їх пальчиками.

— Чудово! — сказав, подаючи паска. — Класичний образ пейзанки, що заблукала.

— Це ви про що? — спитала підперізуючись.

Виявилося, що підперезатись могла, але дірочку в паску треба було пробивати, що мусив був учинити, тим-то на її питання не відповів.

І ми пішли в луги. А тільки-но ступила на стежку, що текла в розлитому морі квітів, ніби забула про мене. На грудях висів фотоапарат, який вряди-годи прикладала до ока; здавалося, її цікавить усе: квіти і стебла трави з якоюсь комахою на ній, бджола чи джміль у квітці, хрущі, мухи, гусінь, пташка на гілці й у небі, кузьки різної конфігурації, що снували між стебел чи їх осідлували, і т. д., тобто пірнула в цей світ із таким захопленням та упоєнням, ніби той мікросвіт далеко більший від того, з якого сюди прийшла; отже, саме цей ставав для неї справжнім, де й вона складала натуральну частку.

Віяв сухий і теплий вітер, який котив по квітах і травах вигинисті хвилі, а я подумав: чого сам, дурний, так рідко сюди виходжу, щоб напитися свіжого, запахущого повітря, що наливає тіло своєрідною, трохи дзенькучою радістю? Зрештою, "дзенькуча радість" — то були розспіви цвіркунів, яких жадібно вишуковувало око моєї Кози, яку вивів на вигул. І це нагадало мені вигули зграї жінок, що його провадив колишній чоловік цієї істоти, яка оно мотається захоплено туди й сюди, пригинається, стає на коліна, прилягає, виставляючи задка в моїх штанях, чи й зовсім кладеться плазом і вибирає, вихоплює найцікавіші кадрики з того мікросвіту, який не кожному доступний, — чи ж я в цій ситуації уподібнююся до Велимира Прутнюка? Може, й так, самокритично подумав я, але принаймні в такому випадку вигул не виглядає гротесково, тобто карикатурно.

І тут побачив, що Коза з фотоапаратом, який бовтавсь у неї на дошці грудей (бо персів практично не мала), віддалившись од мене, раптом повернулася й помчала просто через трави й квіти, сяючи розжеврілим личком і палкими очима.

— Знаєте, що побачила? — сказала захекано, зупинившись од бігу, як кобилка. — Вужа, скрученого в спіраль!

І стільки було захоплення на її назагал маловиразному личку і в щасливо розширених очах, що я замилувався її безпосередністю. А ще подумав: тільки людина з непомерлими первнями дитячості здатна захоплено відкривати світ, а ті, хто це припинив, уподібнюються до висохлих дерев-корчів, що творять гротескові й цілком модерністичні скульптури, які завжди вражали своєю понурою мертвотою, залишаючись, проте, цілком і винятково пластичними. Таких дерев було в лугах десятки, на найвиразніші я вказав Козі з фотоапаратом, але, на диво, вони її ані трохи не зацікавили, адже не належали до живого світу, отож у них годі щось відкрити, хіба мертву подобизну, до якої моя душа могла бути ближча хоч би через поважний вік.

Зрештою, Кози з фотоапаратом біля мене вже не було, маячіла віддаля біля куща й по-хлоп’ячому махала мені рукою, щоб я підійшов, бо щось хотіла показати. Рушив туди й побачив: кущ був покритий зеленими лискучими хрущами, було їх там принаймні з двадцять, і зелені їхні панцири яскраво вилискували під сонцем.

— Таке колись бачили? — прошепотіла Ж. Смикальська (до речі, коли отак ганяла, її задок не переставав химерно й смішно посмикуватися).

— Так, — сказав. — Траплялося… Але чого ти говориш пошепки?

— Боюся їх злякати, — прошепотіла Комп’ютерна Діва.

Назвав її вперше на "ти", і відтоді в нас і повелося: вона до мене "викала", а я "тикав" — принаймні так натуральніше, адже була такої чудної породи, що боялася налякати хрущів, а на таке спроможні хіба Кози з фотоапаратом, байдуже, що такого виду зоологічні атласи не фіксують.

А над головою розгорталося широке небо з купчастими хмарами, ніби отара величезних овець. І ті вівці мирно випасалися на голубому

полі, досхочу наїдаючись голубої трави. І від того ставали ще біліші. А вся гряда чи отара виміряла найдальші далі, звідки вона ніби й з’являлася. А з другого боку — не менш далекі далі, де вівці ховалися. Сонце ж часом западало в хмару-вівцю й прикрашало її осяйним ореолом, визначаючи за царицю. І та цариця напивалася з того сонця золотої води, але сама залишалася біла, адже біле — найчистіший колір цього світу. І те світло падало на крила перелітних птахів, тим-то віддавали сусальною позолотою. І за всім тим невпинно стежили пильні очі Кози з фотоапаратом, намагаючись нічого не проґавити, особливо найменшого.

Мені здалася ця хвилина містерійною. Ніби щось подіялось із моїми очима, як було вже кілька разів, відтак Коза з фотоапаратом знову перестала бути людиною, а таки натуральною тваринкою. І ми йшли через безконечного луга з безмежною кількістю квітів та стебел, я — дивний Пастух, а вона — дивна пасома, яка й справді могла насититися кількома листочками й напитися кількома краплями, що тут чи там блищали, ніби самоцвітне каміння. Але ніяк не міг насититися світом із його міріядами живих істот її фотоапарат. Бо теж ставав у цьому антуражі живою істотою, яка приймала їжу й питво в незвичайний спосіб — увічнюючи миті й о́брази, і цьому не було кінця.

15

Під час прогулянки розмовляли мало. З конкретики свого життя Комп’ютерна Діва сповістила, що її батько за фахом кравець. Це пояснило, чому міг виставно вдягатися: одежу шив собі сам. До того Ж. Смикальська оповіла, що її батько не завжди бував до неї вороже нетерпимий, часом на нього спускалися хвилі благоти. Якось, відшукавши її в нетрях Києва після чергової втечі, замість звичного скандального гону, коли несамовито тікала, а він із риком та матюками наздоганяв, заявився сумирний, як баран, із згортком, перев’язаним шворкою і з петелькою, а що Жанна була, жаргоново кажучи, "застукана", то спробувала батечка чемно прийняти, принаймні доти,

коли з’явиться можливість утекти. Окрім того, її гостро зацікавила така невидаль: батько був мирний та спокійний.

— Ну що ж, дочка, — сказав, сідаючи на розхитаного стільця й кладучи на коліна пакунка, — будем так усю жизню друг другу настроєніє портить?

— Я вас не чіпаю, — сухо сказала Комп’ютерна Діва.

— Да, понімаю… Даже подумав: не в мамку пішла, а в мене, тоїсть у папку… Да, нам пальця в рота не клади ми закляті!

— Я за вами не ганялася і вас не розшукую, — холодно відказала Жанна.

— Да, ти горда, — сказав батечко. — Вся в міня, бо я тоже гордий.

— Отож живіть по собі, а я житиму по собі, — буркнула Ж. Смикальська.

— Так ніззя, дочка, шó я тобі — не отец? Отож і рішив трошка тебе побалувать. Зима на носі, а ти без пальтішка. Даже мати твоя, хоч яка дурепа, а сказала: зима на носі, а пальтішка в Жанки нема… То оце я й пошив — чудне вийшло пальтішко. І не тіки пальтішко, а й шапочку пошив — чудна вийшла шапчонка. Подумав: яка ти в мене не дряна, а папці треба тобі оддать уніманіє.

І він почав із ламким шурхотом розгортати папір, у які було загорнуто "пальтішко" із "чудною шапчонкою".

— Поміряй, чи підійде, бо я теперички й размєрів твоїх не знаю. Но в мене глазомєр — не прошибуся.

Покірно взяла "пальтішко", вдягла й подивилась у дзеркало, вправлене в напівзруйновану шафу. Батько розглядав її оком знавця.

— Да, сидить неплохо, — сказав задоволено. — А одягни шапочку!

Одягла шапочку й відчула себе, як корова з сідлом.

— Замічатільно! — вигукнув батечко. — Даже лучча на морду вийшла, бо тут у батька не пішла, не мені це тобі казать. Наравиться тобі пальтішко й шапочка?

— Ні! — незворушно відказала Комп’ютерна Діва, добре відаючи, що станеться після цього короткого, вимовленого нею слова. Спустила "пальтішко" на підлогу, зірвала з голови "шапчонку" і жбурнула нею в батечка, просто в лице, і то для того, щоб ошелешити його й виграти кілька секунд, а тоді рвонула, як ракета, у двері.

Отже, й того разу закінчилося все як завжди: дикими батьковими криками-прокльонами й шаленою гонитвою. І, як завжди, й того разу він її наздогнати не зумів, бо не був такий прудкий, а вона свого часу успішно тікала від нього й прудкого.

— І що: справді таке страшне було пальто з шапочкою?

— Для села — ні, — сказала строго Комп’ютерна Діва. — А я вже давно не сільська, — вона гордо звела носа.

— І він даремно витратив на тебе стільки праці?

— Недаремне, — косо всміхнулася Ж. Смикальська. — Потім я те "пальтішко з шапчонкою" на його любасці бачила. Це не такий, що марно щось робить.

І увіч побачив: обличчя в неї стало лихе, тонкі вуста затремтіли, а очі перетворились у затьмарені затули. Відтак признав правду її батечкові: пальця їй до рота вкладати годі.

Усе це розповіла, коли повертались із прогулянки. Набігавшись і напившись насиченого киснем повітря, виглядала втомлено. Йшли якийсь час мовчки стежиною: я попереду, а вона плелася позаду, але за мною слід у слід. Зрештою провів її до автобуса, а поки той прийшов, мнулася, пнулася, пострілювала очками туди й сюди і нарешті мекнула:

— А можна, я до вас приїжджатиму? Маю навіть камеру для підводних знімків, жахливо хочеться пофотографувати…

І я дав згоду, бо що мав учинити інше? Зрештою, усвідомлював: особа це непередбачувана і з нею ліпше ближче не сходитися. Цю мою боязнь миттю підтвердила, бо кинулась до мене й міцно поцілувала в щоку.

— Дякую! — сказала зворушено. — Бачу, що ви більше добрий, як строгий.

І я знову признав рацію, але цього разу своєму покійному приятелеві, який зловився на її примани, відтак назвав свої з нею стосунки "катавасією". Такими вони й були. Однак згоду на її приїзди вже дав, тому мені тільки й залишалося, щоб строго попередити: приїжджати до мене можна тільки за наперед визначеною домовленістю. Вона на це легко погодилася.

16

Наступного разу з’явилась у мене через тиждень, звісно, й не подумавши зателефонувати наперед, а сповістила про приїзд тільки тоді, як стояла перед моїми воротьми. Я знову розсердився й гостро їй

виказав, настрахавши: коли так чинитиме, не дозволятиму приїжджати взагалі, бо таких сюрпризів не люблю.

Стояла переді мною, як псичка, котра чудово знає, що завинила, але не збирається нітрохи каятися, — якась поменшена, бо цього разу без високих підборів, трошки, може, й жалюгідненька, з химерно підтисненими губками й понурим блискотом ув очах.

— Ну, будь ласка! — мекнула увіч по-козиному.

Через плече в неї висіла більша сумка, якась чотирикутна, очевидно, камера для підводних знімків.

— Що — будь ласка? — спитав усе ще сердито.

— Будь ласка, пустіть мене й не сердіться!

— Хіба не попереджав, що не люблю несподіваних гостей?

— Попереджали, — шепнула Ж. Смикальська.

— То чому з’явилася, не попередивши?

— Бо сама не знала, що приїду, — сказала й додала по паузі: — Я така: ніколи не знаю, що чинитиму… Але так захотілося познімати під водою! Ну, вибачте!..

І таким дивним тоном вибачилася, що мені подумалося: це й не вибачення, а радше образа на те, що я, замість зрадіти з її приходу, ще й комижуся.

— Вибачу, коли даси слово не падати мені як сніг на голову.

— Даю слово! — урочисто сказала, а я зирнув на пальчики правої руки: вони були сплетені, як це чинять діти, коли не хочуть, щоб їхня клятва чи обіцянка були чинні. І ця її химерна дитячість роззброїла мене, бо в ній і справді проглядала якась недорозвиненість; зрештою, що вона трохи не зі світу цього, помітив давніше. А що вибір у мене був невеликий, то нічого не сказав на ті сплетені пальчики, а ворота таки відчинив. Зрештою, рішення щодо того подав не я конкретний, а той вистежувач-писака, котрий за Дійством уважно стежив і не дозволяв мені його завершувати, не враховуючи природи естетичного творення. Бо все, що почалося, мусить дійти свого натурального, найімовірнішого кінця. Тут уже я не помилявся.

І знову повторилася попередня гра: Ж. Смикальська зайшла в дім, тоді урочисто поклала на стола кульочка з чимось білим, здається, сиром, якого було не більш як кілька ложок. І проголосила, що вона зі своїми харчами. Відтак знову змушений був збирати зі своєї їжі ту частину (звісно, значно багатшу від її приносу), яку можна було б назвати вегетаріянською. Але цього разу навідруб відмовилася від молочної каші, бо бабуня Телька, в якої жила, замучила її тими кашами, а особливо не терпить манної (я пропонував їй вівсяну), зате гречаники з сиром виявилися до смаку, аж заплескала в долоні, так само й салат із найїдючішої редьки, яка хвилями поширювала від себе сморід, із кропом та зеленою цибулею; а ще млинчики з тертими яблуками; а ще запропонував яблука, смажені в олії, що було також сприйнято милостиво. Очевидно, зворушена різноманітністю моїх страв, Комп’ютерна Діва, подлубавшись у сумці, витягла звідти мікробутерброда, відтак розгорнула його і розклала на половинки: я побачив бліду й тонку, як цигарковий папір, смужку масла, на якій поклалось щось на кшталт моєї редьки, тільки пахло воно коренем петрушки. Відтак тицьнула пальчиком і гордо заявила, що це селера, яка дуже корисна чоловікам мого віку, отже, випадало, що бутерброда приготовлено спеціяльно для мене, хоч не зрозумів, чому його спершу приховала: чи через скупість, чи задля сюрпризу. Гадаю, останнє вірогідніше. Ні, з нею воїстину не занудьгуєш!

Знаючи її повстримність у їжі, підсмажив собі, на додачу до її бутерброда, двійко яєць із тлустою домашньою ковбасою — запаха ця страва поширювала куди приємнішого, як редька. Тут учинив підступно: мовляв, вивірити, як ті пахи сприйме, — але залишилася незворушна, очевидно ще раніше виробивши стійкість до невегетаріянських духмянощів. Зрештою, не мала коли цим перейматися, бо захоплено пожинала все виставлене, що задовольняло її гастрономічний звих, отже, не мала часу реагувати на мої іронізми. А ще переймалася розповіддю про те, як її бабуня Телька десь поїхала, покинувши її вдома саму, а з їжі залишила молочну кашу й борщ (а перших страв вона й тоді принципово не їла), отож дівчинка цілий день смажила, очевидно, в надмірній кількості картоплю, а коли ввечері бабуня повернулася, то застала любу внучку на ложі з роздутим животом і зі стогонами — її тоді навіть у лікарню завезли, побоюючись завороту кишок. Усе, правда, закінчилося щасливо, але відтоді вона й смаженої картоплі не їсть. Це сповіщення підсилилося вихлюпом із мисочок, повних напівозсталого холодцю, — зрозумів це як попередження, щоб не вгощав її смаженою картоплею, інакше в неї напевне станеться заворот кишок, чого страшенно боїться, хоча смажена картопля також належить до вегетаріянських страв. Але в усьому, поважно звістила Комп’ютерна Діва, треба знати міру.

Хоча був купальний сезон, але минулого разу ми не купалися — гостя мала надто багато вражень і без того. Отже, купання запрограмовано цього разу, до чого я виявив певний інтерес — і не через те, щоб побачити Ж. Смикальську напівоголеною, хоч і цього ще не бачив, а через підводне фотографування, яке входило у сферу мрій моєї гості.

Отож опинилися на березі озера, береги котрого заросли подекуди лісом, з очеретами, водяними лілеями, білими й жовтими, відповідно, і з лататтям, із яскравими сонячними вигравами та блискотами. Тут пляжували й інші люди, котрі приїхали машинами: одні, сівши кружкá, завзято молотили щелепами, запиваючи, притому та їжа аж зовсім не подобала на вегетаріянську (від чого носьо моєї супутниці бридливо

кривився), а інші розвалили на підстилках тлусті тілеса й помалу по тих підстилках розтікалися, розігріті сонцем.

Віднайшли місце, де зручно було влазити у воду, і Ж. Смикальська почала рішуче роздягатися (цього разу в мою одежу не вдягалася, а прийшла у своїй відповідній), опинившись у трусиках із трикутної смужки, що ледве покривала соромне місце (т. зв. стринги), а задочка не прикривала зовсім, бо там був шнурок, що цілком поринав у розколині. Зате вдягнуто станика (хоч я гадав, що цієї частини жіночої одежі не носить через цілковиту непотрібність), він очевидно підмощений — Коза імітувала, ніби щось там ховає. Худизна ж Кози була разюча, але задок (це мусив знову відзначити, коли рушала до води) виглядав окресленіше, і я вже наочно мав змогу відзначити, як чиняться ті характерні посмики, що й заклалося в прізвищі її матері, а вони були таки своєрідні, навіть виказисті. При цьому оголена Комп’ютерна Діва почувалася так само натурально, як і в одежі. В руці тримала машкару з руркою, а на шиї бовтався величенький фотоапарат, отже, враження, що переді мною Коза з фотоапаратом, підкріпилося.

Біля води натягла маску з пластмасовим носом, але не залізну, як в А. Дюма, а гумову — і переді мною постала привидна істота: такі приходять у мої фантазії чи сни, тож не втримався й засміявся. Тоді привидна істота зірвала маску, риб’ячий холодець у її мисочках загус твердо.

— Смішна? — спитала загонисто.

— Смішна, — погодився я.

— Ну й смійтеся на здоров’я, а я пішла.

Очевидно, гадала, що берег пологий, але там було урвисько, тож поринула з головою в масці та з рурочкою, відтак вирвалася з води, як ущіплена раком-небораком, знову зірвала маску, жахливо кашляючи з

виряченими мисочками, — це було б також смішно, коли б не усвідомлював, що могла й утопитися, адже в рурку замість повітря зайшла вода.

— Ще не маю практики, — сказала ніяково, відкашлявшись. — Але я швидко вчуся. Тільки нікуди не відходьте.

— А чому?

— Ну, може доведеться мене рятувати…

Але й справді, була здібна, бо призвичаїлася й почала чи плавати, чи лазити між латаття, наставляючи сюди-туди апарата, її жовта голова нагадувала одну з лілей, правда, непомірно роздуту. Я ж, бажаючи покупатися, поплив на плесо, але щоразу озирався, стережучи Козу, адже недаремно постав ув іпостасі Пастуха. Вона ж ще двічі зробила спробу втопитися, але знову щасливо відкашлялася, й мене, щоб рятувати її, не кликала.

Признаюся, що підводне фотографування тривало непомірно довго: я вже й курив більше, ніж звичайно, і ходив уздовж берега, вдруге покупався, а вона бабралась у лататті, лише вряди-годи виставляючи жовту гумову голову, і мені здавалося, що в озері поселився фантастичний звір. Зрештою вилізла на берега, утомлено зняла машкару, і я уздрів, що її тіло стало гусяче, тобто синє з буберцями, а зуби зацокотіли, а точніше, подобала на курча, яке помилково визнали за мертве й обскубли, а воно від того обскублення й отямилося. І тут почув знайомий мекіт, ще й з певною до мене претензією:

— Щось укусило, — сказала, тикаючи пальчиком у стегно. — Болить!

Я палю люльку, тож видобув із неї сірником смоли й густо замастив укуса.

— Що ви робите? — злякано спитала Коза з фотоапаратом.

— Лікую, — спокійно відказав. — Це найкращий засіб від усіх укусів. Болить?

— Вже ні, — зчудовано сказала Ж. Смикальська, хоч на її синіх повіках тремтіли чи крапельки води, чи сліз. — То ви чарівник? Я знала, кого треба брати з собою в ці луги.

Отже, істота була ще й егоцентрична. Тобто вважала, що не я зробив їй ласку, вигулюючи в луги й до озера, а вона мені.

Зуби її, однак, продовжували цокотіти, і я наказав негайно вдягтись у сухе. Послухалася безвідмовно, як і належить дитині. Після цього, коли її щось кусало (а тут кусючого створіння достатньо), стрімголов мчала до мене, виставляючи вкушене місце, і я щедро змащував його смолою з люльки — повірила в цей спосіб беззастережно, я ж його вичитав у старовинному журналі, а дав мені його той-таки Микола Лико.

Коли ж повертались у мій дім, Коза замріяно мекнула, що хотіла би покупатися голою, бо давно це робила, але в місці її підводних знімків забагато людей, отож запитала, чи нема відлюднішого берега. Загалом, сказала, це люди дурне придумали, щоб купатися вдягненими, бо, приймаючи ванну, роздягаються повністю. У неї, повіла, була одна подружка — Наталя, то вони навіть ходили на пляж нудистів, і ніхто там одне одного не соромиться.

— То ти безсоромна? — спитав, дивлячись на незворушного профіля, якого несла біля мене.

— Я не безсоромна, — твердо повіла Комп’ютерна Діва. — Просто мені не страшно. А ви як на це дивитеся?

— Вважаю, що дотримання пристойності — одна з головних рис культурної людини, — не менш твердо відповів я.

— Хм, ніколи так не думала… Зрештою, ви ста… тобто ви літня людина… То дозволите мені наступного разу покупатися голою?

— Можливо, — сказав я. — Але відійду на пристойну відстань і не підглядатиму, — останнього речення вжив, звісно, як жарт.

— Нічого не мала би проти, коли б і підглядали, — мовила, несучи так само незворушного профіля, Ж. Смикальська: мого гумору вона не сприйняла.

— Припинімо ці розмови! — гостро сказав я і раптом побачив, що вона почервоніла:

— Але, по-моєму, я пожартувала, як перед цим і ви.

Це був непоганий супроти мене випад, адже я й справді у цей мент утратив, притому цілковито, почуття гумору. Ще раз згадав застереження свого покійного приятеля, щоб із нею у ближчі стосунки не заходив, і, здається, це було вчасно, бо супроти мене, здалося, вчинялася якась не зовсім вловима провокація.

Безсоромною ж вона була. І я в цьому переконався, коли під час однієї з прогулянок цілковито безпристрасно оповіла мені епізода війни з власним батечком. Була вже велика, коли той розлютився аж так, що наказав їй скинути штани для належного лупня. Вона ж вийшла в іншу кімнату і з’явилася перед нього (це було при матері, яку тоді навідала) цілком гола. Побачивши таке, батечко запав у несамовитість і кинувся на дочку з паском, тож мусила відбиватися ногами. А бідна її матінка, побачивши таку сцену, зомліла.

— Я тоді папці врізала! — незворушно сказала Комп’ютерна Діва. — Більше він не казав мені скидати штани.

І подивилася на мене мисочками, повними тугого риб’ячого холодцю.

17

Отже, це була істота своєрідна. Але її безсоромність виявилася не вульгарна, а по-своєму невинна й дитинна. Зрештою, й не дивно при такому вихованні. Але мені все це не подобалося. Більше того, ніби розполовинювався. Хотів чи не хотів, а прийняв накинуте мені спадкоємництво — Козу. Коли ж є коза, її треба пасти, й вигулювати, й годувати домашнім харчем, що я фактично й чинив під час тих відвідин, і вона, хоча й паслася своєрідно, за допомогою фотоапарата, але не міг не помітити, яке несамовите задоволення від цього дістає. Насправді ніби пожинала траву й квіти, краєвиди, озеро, водяні рослини — живий світ із цих сфер: птахів, комах, риб, жуків, плазунів, при цьому все сприймалося з такою безпосередньою пожадливістю, що й мене це по-своєму захоплювало, — чи знайдете багато пожильців полісу, в яких залишилася б така безпосередня спрага з’єднатися з природою, байдуже на якому рівні? А це значило, що зберегла в собі щось натуральне, не зіпсуте цивілізацією, тож була як ще один птах, чи жук, чи плазун, чи риба, чи квітка, чи дерево, чи стебло трави живого світу, а це хіба не чудово? Очевидно, і її безсоромність випливала саме з цієї безпосередності та з’єднаності з природою: натуральний світ, існуючи в природі, сорому не знає. І я не міг не почудуватися з цього дивовижного парадоксу: Комп’ютерна Діва, як продукт найсучаснішого божевілля людини, теоретично мала б перетворитися в придаток до машини, ставши її компонентом (такою і є під час рабської до неї прив’язаності), проте залишається Козою, тобто істотою не штучного, а натурального світу, хоча й здійснює свій зв’язок із ним через фотоапарат. Ось чому з таким інтересом стежив за її акціями, адже я сам утік із мегаполісу, який почав невимовно мене гнітити, однак такої жаги до природи, який відзначив у цій, на перший позір неприглядній істоті, не мав. Через це

останнім часом почав занепадати, поринаючи у фіолетові розливи нудьги, тим-то мойри, примітивши це і, очевидно, вважаючи мене за свого улюбленця (адже митців недаремно звуть улюбленцями богів та муз), поклали свої карти так, що прислали до мене цю істоту як спадок по тому, котрий був носієм родинного прокляття, тобто по Миколі Лику. А в його спробах залагодити порахунки з часом узяв безпосередню участь і я, адже допомагав приятелеві розв’язувати вузли його проклять. Чи ж ми їх розв’язали? Не відаю, очевидно, частково. Але тут ховалася ще одна таємниця, збагнути якої не міг, бо Микола за півроку до цього від мене відійшов, а може, я від нього, відтак почав вести вислід сам. Над цим варто було б подумати.

Тим часом провів Комп’ютерну Діву на автобуса, знову дістав гарячого поцілунка в щоку й тверду обіцянку, що невдовзі знову до мене завітає. При цьому на вимогу повідомити завчасно був обдарований хвилькою мовчання з приємною, навіть чарівливою всмішкою на тонких вустах, та й у мисочках не було жодного холодцю, а щось ніби розводнена патока. Відтак автобус щасливо відвіз її від мене, я навіть помітив за затемненим вікном світлий ласт, що мені дружньо помахував. Зрештою, вже бажав опинитися на самоті, бо біля мене з’явилися ледве провідчуті ниточки, — чи не мойри їх виплели й мені показали?

Отож, ідучи додому, почав зіставляти два періоди стосунків мого приятеля з Комп’ютерною Дівою. Чому він зійшовся з нею першого разу, можу говорити й уявляти підставно, бо про це сам виповів докладно, — я це й записав у четвертій частині скрипту. Головним двигуном того з’єднання приятель назвав "бажання любові", бо пізнав просту істину: "Духовне осягнення світу бажання любити не покриває". Що ж іще сказав тоді Микола? А важливе: "Є тут таїна, якої, може, ніколи не збагнемо". Я ж тоді побив, як пам’ятає читач, цього істотного резона своїм — про Кам’яного Господаря. Але він заявив, що "Бог — це не відречення від світу та життя, а екзистенція, яка велить нам запалюватися й кидатися у вир чаші із срібним молоком, щоб не перетворитись у того Адама, який мертво існував у раю". І Микола кинувся в той вир двічі: першого разу врятувавшись, а другого — ні, при

цьому того другого разу мене до себе для співучасті не покликав, тобто я йому зі своїми резонами став непотрібний. Але про мене не забув, а зробив спадкоємцем Кози з фотоапаратом із неважливою для мене матеріяльною додачею (крім бібліотеки, звісно). "Що ж цим хотів досягти?" — знову запитав себе я.

Отут мене найбільше й заклинювало, а з’ясувати не тільки праглося, а й було треба. І я почав сплітати ниточки, підсунені мойрами, — для того вони їх мені й передали. Чому Микола це вчинив? Перша гіпотеза: пригрів біля себе гнану й бездомну істоту, яку переслідував батечко-ґедзь. Чи ж не відбиток це давнього грецького міту про дочку царя Агросу Інаха, жрицю Гери, Зевсову коханку Іо?

Згадаймо цю історію. Ревнива Гера обернула Іо на корову, яку спершу стеріг Аргос — багатоокий велетень на прізвисько Паконтес. Але покровитель дотепності, гімнастики й мандрівників Гермес убив Аргоса, звільнивши Іо. Тоді й наслала Гера страшного ґедзя, від лютих укусів якого Іо тікала через моря й сушу і добігла до Єгипту, де Зевс повернув їй людську подобу. Чи не так само тікала від батечка Ж. Смикальська? Можливо, Гермес тут наближений до Велимира Прутнюка, адже той її не увільнив і людської подоби не повернув, тобто користувався як коровою. Увільнити ж її захотів хоч і не Зевс, але сумнівний княжий нащадок Микола Лико, однак першого разу замало мав для того сили. І новітня Іо знову повернулася в отару Прутнюка, посівши там належне місце, але навряд чи достойне.

Отут мене й з’їдала невідомість. Признаюся, робив спроби розпитатись у Кози з фотоапаратом, але вона не те що не захотіла (хоч і не без того) зв’язно оповісти, чому повернулася до Миколи Лика, а взагалі не вміла творити просторішої оповіді, отож я пізнав лише епізоди, які й намагаюся між собою пов’язати. Отже, не Микола її покликав, а вона повернулася з отари Прутнюка сама. Водночас розповіла йому (як і мені пізніше) про ґедзя, який її переслідує й кусає (цю історію засвоїла й уміла виповісти достатньо). Знаючи Миколу, як загалом добру людину, можна ствердити уже сказане, що він її пожалів,

а може, й не переставав любити. А що мав хворе серце, то вони зійшлися для безгрішного життя.

Правда, я не зовсім розумів, як це сталося, що він тримав свою Козу на кухні, де вона й спала, а не відступив їй власного ліжка, адже був джентльмен. Зрештою, й квартирантці, над якою змилувався, не годилося б переселяти господаря на кухню, окупувавши його ліжко, — так принаймні було в казці, що є прообразом цієї історії. В цьому пункті ниточки не сходилися. Навіть уявив собі, як Ж. Смикальська розкішно спить на Миколиному ліжку, в той час, коли він, старий і хворий, крутиться на твердій плиточній підлозі в кухні, — мені стало не те що смішно, а й виникло відчуття нереального; для письменника це істотний чинник його естетики: уникати фальшу. Отже, реальніше думати, що спала на підлозі вона, якщо… Ну, звісно, якщо таке незручне спання не призвело до того, що якоїсь ночі вони опинилися в одному ліжку. Чим усе закінчилося, відаємо, і, здається, тут Коза нікóли мені не виповість правди, принаймні досі не виповіла. Витягувати ж признання кліщами з її тонесенького язичка я не збирався — для викладу цієї історії він хоч і бажаний, але не конечний чинник.

На початку цього, 17-го розділка я написав, що "ніби розполовинювався", — те розполовинення виходило на позитив і негатив. Про позитив оповів, а негатив був у тому, що не все хотів, аби Комп’ютерна Діва до мене приїжджала, часом виразно тому опирався: історія з Миколою Ликом є надто виразне попередження. Було би безумством, щоб пішов стежкою, якої не зумів протоптати мій приятель. Він сам це відчував і застерігав, очевидно, бажав одного: щоб я не покинув цю нещасну напризволяще. Таку норму я й постановив і поки що твердо її дотримуюся. Тобто маю лишатися Пастухом, а вона — Козою, відтак, коли б межу переступив, то напевне перетворився б у сморідкого Козла, чого аж зовсім не хотілося. Трудність же була в тому, що Ж. Смикальська тут, здається, моїм однодумцем не була, тобто не припиняла жіночих вихилясів: часом млосно дивилася на мене, кидалася цілувати (правда, тільки в щоку), інколи пригорталася, відверто демонструвала оголене тіло на озері, а ще й одягла ті дивоглядні

стринги, хотіла при мені купатися голою і т. д. Очевидно, так було і з Миколою, хоч вони, відновлюючи стосунки, домовилися не злягатися. Отже, реальна небезпека існувала, і я не був до кінця впевнений, що зможу встояти. Саме тоді й подумував, що довго зустрічатися нам не варто, тобто не саме зближення має бути, а й непорушна межа відчуження, коли хочемо оберегти ідилічність чи платонізм у своїх стосунках, — велика вікова різниця не завжди буває тут перепоною. Саме тому, поки стосунки тривають, я б хотів їх упорядкувати і сердився, коли Коза з фотоапаратом як сніг падала мені на голову, — не може ж, зрештою, так тривати без кінця! Адже побіч із розумом у людині існує й безум, тобто стихія, хаос, — у жінок же цей компонент основний. І вони залюбки наділяють тим хаосом і наближених до себе осіб чоловічої статі — це й називається, здається, коханням. А для кохання я, як і мій бідний приятель, був уже заветхий. Цю істину мав узяти за аксіому, а для того, щоб вона стала аксіомою і для моєї несподіваної відвідувачки, треба не тільки, щоб того прагла й вона, а й міцної чоловічої волі.

18

Отаким розумно-нерозумним виставив себе в цій ситуації. Звісно, наступного разу знову звалилася на мене як сніг на голову — без попередження, а що це також було в суботу (по суботах ми й зустрічалися), то я ставав до того психологічно наладнований і, коли признатися сокровенно, то її й очікував, сам себе картаючи, а коли б вона не прийшла, то мав би глибоко приховану уразу, як усі розумні дурники чи дурненькі розумаки.

День цього разу випав сутінний — вранці пройшов дощ, від чого все зволожніло, — інакше запахли квіти й бур’яни, покрившись густою росою. Перед обідом знову линув дощ, і саме тоді Комп’ютерна Діва не так увійшла, як по-королівському впливла до мого двору, тримаючи над головою парасолю з однією шпицею, що стирчала гола, а що я стояв на вході, димлячи люлькою, — любив часом у такий спосіб дивитися на водяні пасмуги, — то вона відразу винуватим голосом почала

пояснювати, що парасоля порвалась у дорозі. Я ж тільки випускав дим, а що під цією пошкодженою парасолею (згодом її полагодив) виглядала й винувато, й смішно, якось не випадало шпетити її за черговий візит без попередження.

— І чого сміється? — наїжачилася, а фізія при цьому подобала не так на їжачу, як на ховрашу мордочку.

— Не думав, що в таку погоду приїдеш.

— Це я спиціяльно, — задерла носика, можна було б сказати — кирпулю, але то була радше барабулька. — В дощ на озері людей не буде, отож зможу покупатися...

— В костюмі Єви? — спитав я.

— Ну так, ми ж домовлялися.

Логіка була захоплива — як ми домовлялися, читач знає. Але по обіді (не описуватиму його цього разу, скажу тільки, що знову принесла тонюсінького бутерброда, цього разу присмаченого салатом, а ще й жменьку сухариків, горіхів не було) небо розпогодилося і я попередив, що луги тепер мокрі і ми там напевне забрьохалися б.

— Не страшно! — героїчно сказала Ж. Смикальська. — Цього разу вдягну вашу одежу.

Отже, мою одежу бруднити було можна. Окрім штанів, запропонував ще пластмасові сандалети, а ці вже мочити і справді було "не страшно".

І ми знову побрели лугом, густо засипаним дощовою росою, а над головою сміялося сонце і хвилі змішаних запахів робили повітря тугим, але не позбавляли його прозорості. Штани були засакані по коліна, хоч од того мокріли не менше: від дощу по улоговинах розклалося ряд

більших і менших калюж, які радісно лискотіли до неба, а ще яскравіше лискотіло саме небо, від чого в тілі, навіть моєму, пристареному, з’являлася свіжа бадьорість, а що й у Козу налилося її не менше, то почала ганяти довкола мене туди й сюди, як вівчарка з оповідання М. Коцюбинського "Інтермецо".

Ясна річ, що шалено запрацював фотоапарат, цього разу знімаючи гілочки та листки із золотими краплями, а весь порослий квітами простір сяяв і вигравав блискотами. І мені прийшов у душу мир; ступав повільно й поважно; зрештою, хіба б сам вирвавсь у це мокре поле і чи бавився б у росах отак нерозважно? Ні, в цих вигулах Кози було щось особливе, що нас поєднувало цілком безгрішно, ясно й по-доброму. Часом блискотіла в мій бік запаленим поглядом, і то не було звичне уже загравання, а щось схоже на віддану покірливість. Небагато треба, щоб переконатися: вона при майже дитячому захваті раює, тобто ніби віднаходить те, чого була позбавлена дитиною і юнкою, коли, замість блукати такими позолоченими луками, мусила нажахано тікати від звіра, який із риком та гавкотом мчався за нею, недоладно вимахуючи кулаками і світячи ошкіреними зубами. І мені до щему стало жаль цієї трохи дивної істоти, яка віднайшла такого ж самотнього, як я, бувши самотньою не менше. Отож Коза з фотоапаратом і відбігала від мене — далі і ближче, але ніколи далеко, вибиралася на горбки, які подекуди траплялися, і застигала, ніби один із корчів висохлих дерев. Тоді притьма мчала до мене і зі схвильованим меканням розповідала про те, що її вразило: птах, що пролетів над головою, джміль, який ніби розбух од вологи, краєвид, що несподівано розгортався. Відтак, цілком по-дитячому, хапала мене за рукав вище ліктя й тягла, вимагаючи, щоб я обов’язково те чи те побачив: гурт квітів, ворсини тирсоподібної трави чи чорного рогатого жука.

Тим часом на заході знову почали громадитися хмари, там навіть поблимувало й глухо погримувало. Я висловив занепокоєння, бо Коза надаремно не захотіла взяти хоч і пошкодженої, але парасолі, проте Комп’ютерна Діва дивилася на захмарений край неба з якоюсь дивною пожадливістю.

— Знаєте, — сказала, — це може бути як у кіно.

— Тобто?

— У любовних фільмах є такий штамп. Закоханих застає дощ, і вони відчувають од того за́хват.

— Ну, ми, по-перше, не закохані, — пробуркотів я. — І за́хват від того, що вимокнемо, навряд чи буде.

— Не страшно! — ентузіястично відрізала Коза з фотоапаратом. — Я б хотіла з вами намокнути в цих лугах під жахливим дощем.

Тим часом підійшли до озера. Було вже притемнене тією хмарою, яка присунулася ближче. На березі крім нас не було ні душі.

— Пропоную повернутися, — запропонував. — Ще встигнемо.

— Не страшно, — повторила Коза. — Пропоную покупатися. Тоді будемо мокрі й не намокнемо. А одежу позгортаємо.

Я ж сказав, що купатися за такої погоди не маю ні найменшого бажання, бо вже давно перерíс романтичний вік, але коли вона так хоче, то будь ласка, а я тим часом поблукаю дорогою й покурю.

— А можна мені покупатися без одежі? — прохально, але цього разу покірно поставила супроти мене мисочки без жодного холодцю, хіба що із солодким киселем. — Це ж рідко трапляється, що тут нікóго.

Щось муркнув під ніс і відійшов, засвічуючи біля люльки сірника.

Дорога між мокрих трав була чудова: м’яка, тепла, з очицями калюж, в яких відбивалися фрагменти неба, не все синього, часом

білого й сірого від хмар, що вже майже покрили його чисте плесо. І мені раптом здалося, що все це сон. Насправді нічого цього не існує: ані Комп’ютерної Діви, чи б пак Кози з фотоапаратом, яка зараз мала б раювати гола, як русалка, в теплих і лагідних водах; приснилася мені й смерть мого приятеля, приснилися й інші блукання із Ж. Смикальською, а може, це так у мені народжується новий твір? Коли ж вийду з цього трансу, то зможу спокійно повернутися додому, зателефонувати Миколі, і ми, як звичайно, потеревенимо на ту чи іншу тему. А вся ця історія, яку сплів, увесь театр, у якому я вже не глядач, а драматург, лише гра моєї уяви, бо хіба раз так бувало? Насправді ж є те, що є. А є постарілий митець, який уже не так легко мережить літерами білі й порожні листки чи поля, адже його фантазія поступово висякає, а чистий папір — це і є образ самотності, коли перестає мережитися літерами. І якби і справді так було, все стало б простіше: переглянутий сон зникає і нечасто тривко запам’ятовується. Зрештою, й той, що запам’ятовується, згодом напевне зникає без вороття, хоч трапляється, що й сни повертаються. Окрім того, в мені вже встигла прорости інша впевненість: вже ніколи не зустрінуся й не порозмовляю, хай і телефоново, з моїм найліпшим приятелем, а що гола русалка все ще плещеться в теплих і чистих водах озера, також не вигадка, а одна із конечностей моєї теперішньої екзистенції. І я вже починаю звикати до цієї думки. Її тільки належить управити в логічний ряд, а те, що Дійство грається таки не на підмостках театральної сцени, а серед справжніх лугів із справжніми квітами й травами, подає мені в руку старечу палицю, на яку можна безбоязно спертися, хоча й це досить примарна упевненість. Отож коли з театром у мене не виходить, то хай переходить, як це хоче Коза, в кіно.

Мимохідь озирнувся, хоча заклявся не чинити цього (щоб не підглядати): хмара значно наблизилася, а серед плеса озера стриміла, як корчик, голівка русалки, що насправді була козою, точніше Козою. Помітила, що я таки озирнувся, і піднесла привітально лапку.

— Я вже вилажу! — почувся притишений віддаллю голос.

І я пішов далі слабко вкоченою автами дорогою, все ще відчуваючи несподівано налетілий смуток, який так раптово мене пойняв. Почали падати перші великі краплі, розбиваючись об мою лисину, і я покрив її шапчиною. Від берега бігла в самому купальнику Коза з фотоапаратом, тримаючи під пахвою згорнутий одяг.

— Роздягайтеся! — захоплено проказала, ставши переді мною, як розігнана кобиличка. — Зараз почнеться дощ. Як у кіно!

Я, звісно, роздягатися не став, бо до романтичних переживань не знайшов настрою. Коза трошки засмутилася.

— То що, й мені одягтися? — спитала ображено.

— Як собі знаєш, — сказав я, розглядаючись: довкруг молотили траву вже непоодинокі краплі.

— Ну що ж, — сказала Ж. Смикальська й почала вдягатися. — Паритети, так паритети!..

Сховатися не було де, хоч попереду бовванів невеликий березовий гайок.

Озирнувся, бо Коза була за спиною, й побачив, що її обскубане й трохи наїжачене волосся вже перетворилося в шапочку, яку носили жінки 20-х років XX століття, млинцем обліпивши черепа.

— Дати шапку? — спитав.

— А як же ви?

— Байдуже.

— Ні, — рішуче відмовилася. — Казали, що не любите, коли на лисину вам капотить дощ.

Не пригадую, щоб таке казав, але це й справді був мій жарт. Правда, подала вона його цілком без гумору.

Зняв шапчину й насунув на її макітерку, від чого стала ще смішніша, лице ж лисніло від води.

— Цікаве кіно? — крикнув я, бо саме гримнув грім.

— Фантастично! — відгукнулася Коза. До речі, фотоапарат у неї на шиї вже не бовтався, а був акуратно схований у непромокальну чорну сумочку. Було б не зле, щоб у таку сумочку могли б залізти й ми. Але тоді до гріха дійшло б напевне — кіно є кіно.

Одне з дерев, власне береза з гайка, мало похиленого стовбура, я поставив під нього Козу, а собою її прикрив, відтак сумочку було створено штучну: стовбур боронив її спину, а я — фас.

Притулилася до мене й легенько тремтіла. Сховалися ми вчасно, бо саме в цей мент і звалилася злива. Я ж відчував оборонене мною звірятко, і воно раптом стало таке тепле, що почало гріти й мене. Але продовжувало легенько тремтіти, відтак од неї почав розходитися солодкий, я б сказав, медний запах. Удихнув його, і мені стало спокійно й мирно, адже й справді: нікóли нікóго так ніжно не захищав. А найдивніше, й це була видима реальність.

FINALE

У нас усталився ритуал. Коза з фотоапаратом приїжджала до мене щосуботи, хоч не раз такого графіка не дотримувала, — тоді я трохи без неї нудьгував. Ми відбували обід із тими чи тими відмінностями (хоча її приноси були ті самі й у такій же кількості), тоді вирушали в луги, куди

Ж. Смикальська линула з усією безпосередністю своєї душі. При цьому нас не стримував від вигулу ні дощ, ні (пізніше) сніг чи морози, відтак з однаковою пожадливістю фотографувала все, чим зацікавлювалася. Як уже подавалося, й далі її захоплювали речі й істоти найдрібніші — воїстину, була це людина "мікро". Я ж залишався для неї чуйним і вибачливим Пастухом, і тільки тоді, коли норовила залізти в небезпечне місце, різко прикрикував. Тоді її фізія ставала винувата — покірно слухалася й звідти забиралася.

Не знаю, доки це має тривати, але стосунки між нами згармонізувалися. Перестала провокувати мене як чоловіка, а я перестав стерегтися — визначено було кожному своє місце й свої межі, яких не переступали. Але про приїзд ніколи не попереджувала, а звалювалася-таки як сніг на голову — любила сюрпризи, хоч і маленькі і хоч це вже давно сюрпризом перестало бути. Щоразу в неї на вустах розцвітала всмішка, а очі дивилися хитренько. Орендну плату приносила регулярно й без порушень, і я вкладав її у спеціяльного конверта, а що господарчі потреби з утримання квартири Миколи Лика весь час з’являлися, видавав їй із тих грошей. Здавалося, що вона і я одне одного потребуємо, так, зрештою, й було. Часом телефонувала, але тільки в особливих випадках, зрештою, жила автономним життям, про яке мало оповідала, як це й буває в батьків та дітей, і я не наполягав.

Однак знав чи відчував, що наші стосунки дочасні. Колись конче мав настати такий день, коли Коза приїжджати до мене перестане, адже наші стосунки — неузвичаєні. Хтось лихий міг би сказати, що ми химерні коханці, але коханцями не були. До речі, принагідно Комп’ютерна Діва сказала таку загадкову фразу:

— З чоловіками в мене все нормально!

Коли так, то й хай.

Хтось сентиментальний про нас міг би подумати, що я імітую для Кози з фотоапаратом батька, а вона — дочку. Але й це не так, хоч до істини ближче. Річ у тім, що ми нічого не імітували, наш зв’язок просто був. Притому справді гармонійний, що нагадувало дружбу. Але й друзями не були в повному розумінні — надто мало розповідала про себе сокровенностей, а що оповіла, я тут записав. Однак розумів, що багато чого не розповідає, — для цього в неї, очевидно, є подружки, хоч би та, що згадана, — художниця Наталя, з якою колись відвідувала пляж нудистів. Я також жив звичним (автентичним і автономним) життям. До речі сказати: спершу Ж. Смикальська читала мої твори, а потім перестала, хоч у неї зібралася моїх книжок ціла бібліотечка — звісно, дарованих мною. Я не ремствував: художні смаки в нас були неоднакові, хоч не раз сходилися. Але й це не руйнувало нашої, може, й ірраціональної злитості, що її потребували навзаєм. Яка природа цього зв’язку, сказати не беруся, бо то поза моїм розумінням. Одне тільки знаю: без любові тут не обійшлося. Отож коли та, хай ірраціональна, без жодного оформлення, любов, яка може бути вища від мови тіл і яка не виключається, на певному (може, й ідеальному) рівні закінчиться, — закінчаться й наші незвичайні стосунки. Але поки що, хоч минуло кілька років, ми одне одному потрібні, і я в тому чомусь переконаний. Попри все, ми в цьому світі якась сутність, що з’єдналася, може, на абсурді, а може, й без жодних виваг та розрахунків, а тільки тому, що я без неї порожнію, а вона, чомусь віриться в те, — без мене. А коли це так, не заглядатиму в майбутнє і хай цей експеримент, поставлений мойрами, завершиться згідно з їхньою волею. Вони цю виставу розіграли, хай і придумують до неї кінця. Амінь.

2006–2009

1

Переклад М. Білика.

2

Поправку до цього мого уявлення див. у кінці оповіді, її подаю з голосу свідка тих проходин; очевидно, того свідка підсунули мені мойри, щоб покарати в черговий раз за самонадіяність, до якої призводить розгул фантазії.

3

Абґрегація — усунення з товариства, тут — місце, де перебувають усунені.

4

У подальшому розмислі мушу повторити вже відомі читачеві факти, але це мені потрібно, щоб чіткіше з’ясувати ситуацію.